

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЧЕТВЪРТО ОТДЕЛЕНИЕ

ДЕЛО НЕШКОВ И ДРУГИ СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

(Жалби № 36925/10, 21487/12, 72893/12,
73196/12, 77718/12 и 9717/13)

РЕШЕНИЕ

СТРАСБУРГ

27 януари 2015 г.

Това решение ще стане окончателно при условията на чл. 44, ал. 2 от Конвенцията. Може да бъде предмет на редакционни промени.

По делото Нешков и други срещу България,

Европейският съд по правата на човека (Четвърто отделение), заседаващ в състав, състоящ се от следните лица:

Инета Зимеле (Ineta Ziemele), *Председател*,

Пейви Хирвеле (Päivi Hirvelä),

Георге Николау (George Nicolaou),

Нона Цоцория (Nona Tsotsoria),

Здравка Калайджиева,

Кшищоф Войтичек (Krzysztof Wojtyczek),

Фарис Вехабович (Faris Vehabović), *съдии*,

и Франсоаз Елен-Пасо (Françoise Elens-Passos), *секретар на отделението*,

След закрито заседание, проведено на 16 декември 2014 г.,

Постанови следното решение, прието на същата дата:

ПРОЦЕДУРА

1. Делото е образувано по шест жалби (№ 36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12 и 9717/13) срещу Република България, подадени в Съда на основание чл. 34 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи ("Конвенцията") от петима български граждани, г-н Светломир Николов Нешков, г-н Георги Иванов Цеков, г-н Павел Енчев Симеонов, г-н Йордан Колев Йорданов и г-н Иван Иванов Златев ("жалбоподателите"). Г-н Нешков подава жалби № 36925/10 и 9717/13 съответно на 18 юни 2010 г. и 27 декември 2012 г. Г-н Цеков подава жалба № 21487/12 на 16 март 2012 г. Г-н Симеонов подава жалба № 72893/12 на 5 ноември 2012 г. Г-н Йорданов подава жалба № 73196/12 на 7 ноември 2012 г. Г-н Златев подава жалба № 77718/12 на 16 октомври 2012 г.

2. Г-н Нешков, на когото е дадено разрешение от председателя на отделението да представи собственото си дело в съответствие с чл. 36§ 2 от Правилника на Съда, не е представляван. Г-н Цеков, г-н Симеонов и г-н Златев също не са представлявани. Г-н Йорданов е представляван от г-жа Д. Фъртунова, адвокат, практикуващ в София и работещ с Българския хелзинкски комитет.

3. Българското правителство („Правителството“) се представлява от правителствените агенти г-жа Л. Гюрова и г-жа К. Радкова от Министерство на правосъдието.

4. Жалбоподателите твърдят наред с другото, че условията в различните места, в които са били задържани за изтърпяване на наложените им наказания, са били или са нечовешки и унижителни. Г-н

Нешков в допълнение твърди, че не е разполагал с ефективни вътрешни правни средства за защита срещу тези условия.

5. На 20 март 2014 г. председателят на четвърто отделение, в което са разпределени делата, взема решение за приоритетно разглеждане на жалбите в съответствие с чл. 41 и 61 § 2 (в) от Правилника на Съда, и за комуникиране на правителството на оплакванията на жалбоподателите относно условията на тяхното задържане и твърдяната липса на ефективни вътрешни правни средства за защита в това отношение, а така също приканва страните да представят своите позиции относно прилагането на пилотна процедура (виж чл. 61 § 2 (а) и (б)). В същото време председателят, в качеството си на едноличен съдия (виж чл. 54 § 3), обявява за недопустима в останалата ѝ част една от жалбите, подадени от г-н Нешков (№ 36925/10).

6. Г-н Нешков и г-н Йорданов представят становища в отговор на становището на правителството до 9 октомври 2014 г., срокът, определен от председателя на отделението. Г-н Цеков и г-н Златев не представят становище в този срок. След като са уведомени за това с писмо от 24 октомври 2014 г., всеки от тях представя становище със закъснение с писма от съответно 29 октомври и 06 ноември 2014 г., и независимо, че са подадени извън определения срок, председателят на отделението решава да приеме за разглеждане по делото тези становища, както и претенцията на г-н Златев за справедливо обезщетение (правило 38 § 1 от Правилника на Съда). По-късно, в писмо от 23 и пощенско клеймо от 26 ноември 2014 г., г-н Цеков представя своята претенция за справедливо обезщетение. В случая на г-н Симеонов, писмо от Съда от 24 юли 2014 г., изпратено на адреса му в затвора в гр. Бургас, се връща в Съда с обратна информация, че той е бил освободен от затвора на 15 юли 2014 г. Г-н Симеонов не е информирал Съда за тази промяна на адреса. Той също така не е представил и становище в рамките на срока, определен от председателя на отделението. С оглед на това, с писмо от 24 октомври 2014 г., изпратено с препоръчано писмо на неговия постоянен адрес (единствения, с който разполага Съдът), г-н Симеонов е информиран, че Съдът може да приеме, че той вече няма интерес да поддържа подадената от него жалба и съответно същата ще бъде заличена от списъка на Съда. Г-н Симеонов не отговаря на това писмо; не е ясно дали то е стигнало до него.

7. В писмо от 20 и пощенско клеймо от 26 ноември 2014 г., г-н Златев заявява, че вече не поддържа жалбата си и желае същата да бъде заличена от списъка на Съда. Той не посочва никакви причини за това искане.

8. В допълнение към становищата на страните, две неправителствените организации - Български адвокати за правата на човека и Български хелзинкски комитет са допуснати от председателя

на отделението да представят своите позиции по случая в етапа на производството по представяне на писмени становища от страните (чл. 36 § 2 от Конвенцията и Правило 44 § 2 от Правилника на Съда). Отговорите на жалбоподателите и на правителството по представените позиции от тези две неправителствени организации (Правило 44 § 6) са отразени съответно в техните становища по случая.

ФАКТИТЕ

I. ОБСТОЯТЕЛСТВА ПО ДЕЛОТО

9. Г-н Нешков е роден през 1971 г. и в момента е задържан в затвора в гр. Белене. Г-н Цеков е роден през 1973 г. и в момента е задържан в "Строител", затворническо общежитие от открит тип към затвора в гр. Бургас. Г-н Симеонов е роден през 1976 г. Той е задържан в затвора в гр. Бургас до 15 юли 2014 г., когато е освободен; настоящото му местонахождение е неизвестно. Г-н Йорданов е роден през 1962 г. и в момента е задържан в "Атлант", затворническо общежитие от закрит тип в гр. Троян към затвора в гр. Ловеч. Г-н Златев е роден през 1965 г. и в момента е задържан в затвора в гр. Бургас.

A. Случаят на г-н Нешков

10. От момента на осъждането му и налагането на наказанието лишаване от свобода, г-н Нешков е настаняван последователно в затвора в гр. Варна (в периода 2002-2005 г.), в затвора в гр. Ловеч (в периода 2005-2006 г.), в затвора в гр. Враца (в периода 2006-2014 г.) и затвора в гр. Белене (2014-досега). Той прекарва кратки периоди от време, един до два дни, в затвора в гр. Стара Загора, в случаите, в които се е налагало да бъде преместван за провеждането на съдебни заседания.

1. Условия, при които е бил задържан г-н Нешков в затвора в гр. Варна

11. Г-н Нешков е настанен в Затвор Варна на 19 юни 2002 г. за изпълнение на осем отделни наказателни присъди. С решение от 25 октомври 2007 г. на Окръжен съд – Ловеч, те са обединени в рамките на обща присъда от двадесет и осем години и единадесет месеца лишаване от свобода.

12. В хода на престоя си в затвора в гр. Варна, г-н Нешков е държан в зона с висока степен на сигурност на затвора, Група 3 (осъдени на доживотен затвор и други затворници под специален режим) на партерния етаж, в килии № 15, 19, 19а и 24. Килия № 15 е с размери 6,5

на 3,2 метра и има два прозореца, пропускащи достатъчно слънчева светлина и позволяващи килията да се проветрява нормално. Килии № 19 и 24 са с размери 3,2 на 2 метра, като всяка има по един прозорец, и според правителството тези килии не са били пренаселени. Правителството е посочило, че килия № 19а е с размери 2 на 1,9 метра и е оборудвана с легло, метално шкафче и маса. Според г-н Нешков, същата килия е оборудвана само с легло и пластмасова кофа. Според правителството, г-н Нешков през по-голямата част от времето е държан сам в тези килии, всяка от които има прозорци, които пропуска достатъчно слънчева светлина и позволяват килията да се проветрява нормално. Според г-н Нешков, прозорците на килията са покрити с ламарина, която не позволява да влизат слънчева светлина или чист въздух, а килиите не са оборудвани с вентилационна система. Нито една от тези килии не е оборудвана с тоалетна. Правителството заявява, че няма данни за точния период от време, прекарано от г-н Нешков във всяка от тези четири килии. Г-н Нешков твърди, че е прекарал две години в килия 19а. Тази килия, както и другите, в които той е бил настанен – и всъщност всички килии в зоната с висока степен на сигурност на затвора – са държани заключени през цялото време, с изключение на три периода от 30-40 минути сутрин, на обяд и вечерта. По време на тези периоди, той е можел да отиде до тоалетната, но през останалата част от времето е трябвало да използва кофа за облекчаване на санитарните си нужди. Г-н Нешков заявява, че докато е пребивавал в килия 24, той е бил вързан за леглото с белезници в продължение на тридесет и четири дни.

13. Според правителството, на всички затворници в затвора в гр. Варна, включително на г-н Нешков, се предоставят подходящи здравни грижи. Затворът в гр. Варна има медицински център, а при необходимост затворниците са консултирани от външни лекари.

2. Условия, при които е бил задържан г-н Нешков в затворите в гр. Ловеч, гр. Враца и гр. Белене

14. На 29 юни 2005 г. г-н Нешков е преместен в затвора в гр. Ловеч, след това на 11 октомври 2006 г. в затвора в гр. Враца, а след това на 23 май 2014 г. в затвора в гр. Белене, където в момента се помещава. Той не предоставя никаква информация за условията в тези затвори.

3. Условия, при които е бил задържан г-н Нешков в затвора в гр. Стара Загора

15. Между 2002 г. и 2008 г. г-н Нешков прекарва няколко периода от по няколко дни в затвора в гр. Стара Загора във връзка с провеждането на съдебни заседания.

16. Според правителството, всички затворници от други затвори, които прекарват кратки периоди от време в затвора в гр. Стара Загора, са настанени в специално крило. Тъй като техните случаи са много разнообразни – осъдени и в предварителен арест, мъже и жени, възрастни и непълнолетни лица, затворници от открит и закрит тип заведения за изтърпяване на наказания, еднократно осъдени лица и рецидивисти – тези лица трябва да бъдат помещавани отделно, в заключени килии, предимно за тяхна собствена сигурност. Това, както и факта, че същото крило помещава и килиите за лица, на които е наложено дисциплинарно наказание, прави необходимо то да се класифицира като зона с висока степен на сигурност. Понякога големия брой на такива затворници, които се помещават в затвора за кратък период от време, създава необходимост да се настаняват до четирима от тях в една килия. Разрешено им е да посещават тоалетната три пъти на ден, отделно за мъже и жени и за възрастни и непълнолетни лица, и да прекарват време на открито. Храненето се осъществява в килиите. Хигиената в килиите се поддържа от самите лишени от свобода. Всички прозорци имат остъкляване, а килиите са преобоядисвани през 2003 г. и 2006 г. Въпреки това, поради големия брой затворници, преминаващи през помещенията за кратък период от време, те се износват доста бързо.

4. Претенцията на г-н Нешков за обезщетение във връзка с условията, при които е бил задържан в затвора в гр. Стара Загора по различни поводи в периода 2002-2008 г.

17. На 8 август 2008 г. г-н Нешков предявява иск по чл. 1 на ЗОДОВ от 1988 г. (виж параграф 125 по-долу) по отношение на условията на задържането му в затвора в гр. Стара Загора. Той претендира 7 000 български лева (лв.) за неимуществени вреди. На 25 септември 2008 г. Административен съд София-град прекратява производството, позовавайки се на неуспех на г-н Нешков да заяви ясно твърдените факти и искането му за обезщетение. След обжалване от страна на г-н Нешков, с определение от 16 декември 2008 г. (опр. № 13975 от 16 декември 2008 г. по адм. д. № 14809/2008 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и постановява иска да бъде разгледан по същество. На 18 февруари 2009 г. Административен съд София-град предава делото по компетентност на Административен съд - Стара Загора.

18. По искане на г-н Нешков, Административен съд - Стара Загора нарежда на администрацията на затвора в гр. Стара Загора да предостави информация за престоя на г-н Нешков в този затвор в периодите между 10 октомври 2002 г. и 25 февруари 2008 г. и за условията, при които той е бил държан в течение на тези престои. Администрацията на затвора е в състояние да предостави такава информация само по отношение на 2007 г., като обяснява, че регистрите

относно краткосрочните престои на затворници, настанени в други затвори, не се държат в продължение на повече от година.

19. С решение от 6 юли 2009 г. (реш. № 12 от 6 юли 2009 г. по адм. д. № 104/2009 г., АС-Враца) Административен съд - Враца отхвърля иска на г-н Нешков. Той отбеляза, че точните периоди, когато той е бил настанен в затвора в гр. Стара Загора в периода 2002-2008 г., биха могли да бъдат установени само за 2007 г., тъй като не са съхранени регистри на затвора за останалите години. През 2007 г. г-н Нешков е настанен в този затвор в пет периода: на 18-19 януари, сам в килия; на 30-31 март, в килия с още трима затворници; на 4-6 април в килия с още трима затворници; на 14-15 юни в килия с други двама затворници; и на 3-4 юли в килия с още един затворник. По време на тези периоди не му е предоставено спално бельо. Килиите, в които той е държан, са били пълни с хлебарки, не са били достатъчно добре осветени през деня, но постоянно осветени през нощта, и не са имали собствена тоалетна. В резултат на това г-н Нешков е трябвало да се облекчава в кофа и да уринира в пластмасова бутилка. Съдът не прави констатации по отношение на размера на килиите или на броя на затворниците в тях, като отбелязва, че към съответния момент не е имало задължително законово изискване за осигуряване на минимално пространство на затворник. Съдът допълва, че г-н Нешков не е успял да докаже, че е претърпял неимуществени вреди в резултат на тези условия. Нещо повече, той е прекарвал само кратки периоди от време в тези килии. Докато един дълъг период от време в такива изключително лоши условия на задържане може да причини психично страдание, същото не може да се каже за кратък период от време. Съдът достига до извода, че не са претърпени вреди, които да подлежат на обезвреда.

20. Г-н Нешков обжалва на основание, че Административен съд - Враца е допуснал грешка, като е отхвърлил иска му като недоказан по отношение на останалата част от периода 2002-2008 г. и се е позовал на липсата на съответни регистри в затворите. Той също така оспорва решението на съда по въпроса относно наличието или отсъствието на неимуществени вреди.

21. С решение от 19 март 2010 г. (реш. № 3608 от 19 март 2010 г. по адм. д. № 11645/2009 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава решението на предходната съдебна инстанция, напълно съгласявайки се с направените от тази инстанция изводи. Той отбеляза по-конкретно, че г-н Нешков не е успял да докаже наличието на вреда.

5. Претенцията на г-н Нешков за обезщетение във връзка с условията, при които е бил задържан в затвора в гр. Варна в периода 2002-2005 г.

22. На 24 април 2009 г. г-н Нешков предявява иск срещу Министерството на правосъдието по чл. 1 на ЗОДОВ от 1988 г. (виж

параграф 125 по-долу) по отношение на условията, при които е бил задържан в затвора в гр. Варна в периода 2002-2005 г. Той претендира 50 000 лв. плюс лихва за претърпени неимуществени вреди.

23. Г-н Нешков иска да бъде освободен от плащане на съдебна такса. На 28 април 2009 г. Административен съд - Варна отхвърля искането му, като приема, че декларацията за финансово състояние, която той е представил, не е достатъчна, за да изясни финансово му положение и това на семейството му. Следователно не може да се приеме, че той е социално слаб.

24. На първото заседание, проведено на 18 септември 2009 г., съдът възлага на г-н Нешков да определи коя част на претърпяната от него вреда се дължи на действия и коя част на бездействия на служители на затвора. Съдът също така нарежда на началника на затвора в гр. Варна да предостави информация за условията, при които г-н Нешков е задържан, допуска г-н Нешков да призове свидетели и назначава експертиза за съответствието на условията в килиите и тоалетните в затвора в гр. Варна с приложимите стандарти.

25. На 28 септември 2009 г-н Нешков иска да бъде освободен от плащане на депозит за експертизата. На следващия ден, 29 септември 2009 г., съдът отхвърля искането му, позовавайки се на същата причина, а именно: че декларацията за финансово състояние, представена от г-н Нешков, не е достатъчна, за да изясни финансово му положение и това на семейството му и да докаже, че е социално слаб. Г-н Нешков обжалва това решение, но с определение от 10 ноември 2009 г. (опр. № 13367 от 10 ноември 2009 г. по адм. д. № 14179/2009 г., ВАС, ІА о.) тричленен състав на Върховния административен съд отказва да разгледа жалбата, като приема, че такива решения на първоинстанционния съд не подлежат на обжалване. Г-н Нешков отново обжалва. С определение от 25 януари 2010 г. (опр. № 912 от 25 януари 2010 г. по адм. д. № 16497/2009 г., ВАС, петчл. с-в) петчленен състав на Върховния административен съд потвърждава решението на тричленния състав.

26. В същото време, на 29 септември 2009 г., Административен съд - Варна решава да не допусне един от свидетелите на г-н Нешков. Съдът констатира, че този свидетел, който също е изтърпявал наказание лишаване от свобода, е опасен престъпник, смятан от затворническите власти за жесток и изключително силен. Съдът е преценил, че има опасност, ако това лице бъде заведено в съда, за да вземе участие в заседание, то същото да се опита да избяга. Съдът дава указания на г-н Нешков да търси друг свидетел във връзка с фактите, които той се стреми да докаже чрез тези свидетелски показания.

27. След допълнителни жалби от страна на г-н Нешков, на 17 март 2010 г. Съдът отказва да промени решенията си по допускане на доказателства по случая.

28. На заседание на 09 април 2010 г. г-н Нешков иска съдията по делото да си направи отвод, позовавайки се на предходните й решения по случая по отношение на допускане на доказателствата. Тя отказва да направи това, като посочва, че тези решения не са показателни за пристрастие срещу г-н Нешков. След това съдът изслушва един свидетел, призован от г-н Нешков, и нарежда на началника на затвора да представи медицински документи, свързани с престоя на г-н Нешков в затвора в гр. Варна в периода 2002-2005 г.

29. С решение от 5 юли 2010 г. (реш. № 1405 от 5 юли 2010 г. по адм. д. № 1093/2009 г., АС-Варна) Административен съд - Варна отхвърля иска на г-н Нешков. Съдът приема, че г-н Нешков, в тежест на когото е да докаже всички елементи на закононарушението по чл. 1 на ЗОДОВ от 1988 г., включително наличието на вреда, не е успял да докаже твърдението си, че е претърпял вреда в резултат на условията, при които е бил задържан. Той не е представил доказателства, че се е чувствал зле или се е разболял в резултат на тези условия. Показанията на свидетеля, призован по искане на г-н Нешков, не са достатъчни, за да докажат претърпени здравословни оплаквания – за разлика от съдебно-медицинската експертиза. Няма данни, че твърдените болка и страдание, понесени от него, са довели до възникване на трайно увреждане на здравето му. Освен това, не може да се пренебрегва и факта, че той е бил в затвора за изтърпяване на повече от две присъди, което е довело до поставянето му под затворнически режим при повишена сигурност.

30. При обжалване от страна на г-н Нешков, с решение от 23 февруари 2011 г. (реш. № 2738 от 23 февруари 2011 г. по адм. д. № 11507/2010 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя решението на Административен съд - Варна и връща делото. ВАС приема, че предходната съдебна инстанция, в нарушение на процесуалните правила, не е указала на г-н Нешков кои от неговите твърдения са неподкрепени от доказателства. Например, предходната съдебна инстанция използва пропуската на г-н Нешков да представи медицинско доказателство за своето здравословно състояние срещу него, без да го инструктира да представи такова доказателство. Доколкото е било очевидно, че е необходимо такова доказателство, Съдът е можел да назначи по своя инициатива провеждането на съдебно-медицинска експертиза. Невъзможността на г-н Нешков да поеме разходите не оправдава пропуската на Съда да назначи такава експертиза. Посочените финансови съображения не могат да бъдат основание за препятстване на основното конституционно право на достъп до независим съд. Предходната съдебна инстанция в допълнение не се е произнесла законосъобразно и по отношение на някои от исканията на г-н Нешков за допускане на доказателства. Гореизложеното, както и невъзможността да се снабди с документи относно здравословното

състояние по време на престоя на г-н Нешков в затвора в гр. Варна, на практика е възпрепятствало г-н Нешков да докаже твърденията си.

31. Административен съд - Варна преразглежда делото на четири заседания. Също така получава чрез молба до Административен съд - Ловеч показанията на свидетел на жалбоподателя, който е настанен в затвора в гр. Ловеч.

32. С решение от 11 ноември 2011 г. (реш. № 2647 от 11 ноември 2011 г. по адм. д. № 758/2011 г., АС-Варна) Административен съд - Варна отхвърля отново иска на г-н Нешков. Той установява, че след преместването му в затвора в гр. Варна, между 19 юни и 19 август 2002 г., г-н Нешков е държан в килия № 15. Тази килия е била с размери дванадесет на три метра и е била пълна с легла и шкафове. Г-н Нешков е бил принуден да дели килията с десет до петнадесет други затворници, някои от които пушачи. Килията не е имала адекватно изкуствено осветление или достъп на слънчева светлина. Тя също не е имала вентилационна система и не е било възможно да се проветрява нормално, защото прозорците ѝ не са могли да се отворят широко. Също така, килията не е имала собствена тоалетна; тя е била оборудвана само с кофа за санитарни нужди. След сериозно влошаване на психическото състояние на г-н Нешков в резултат на условията в тази килия, на 19 август 2002 г. администрацията на затвора го е преместила в килия № 24, единична килия, където е настанен сам. Тази килия не е имала вентилационна система или пряк достъп на слънчева светлина, тъй като прозорецът ѝ е бил покрит с ламарина. Тя не е имала тоалетна или каквито и да било мебели освен легло. По време на престоя си в тази килия – до 19 ноември 2002 г. – на г-н Нешков не винаги е било позволявано да използва времето от половин час извън килията, разрешено три пъти на ден според определения спрямо него затворнически режим. След това той е бил преместен за период от около осем-девет месеца в килия № 19а, която е била с размер два на два метра и е била оборудвана само с легло и кофа за санитарни нужди. Прозорецът на тази килия е била покрит с перфорирана ламарина. Съдът заявява, че доказателствата, представени от г-н Нешков, не дават възможност да се направят каквито и да било фактически констатации по отношение на периода след 19 август 2003 г.

33. Въз основа на установеното, Административен съд - Варна постановява, че оплакванията на г-н Нешков, които са в основата на предявения от него иск, са относими до 19 август 2003 г. Следователно, приложимият петгодишен давностен срок е изтекъл на 19 август 2008 г., докато искът на г-н Нешков е предявен през април 2009 г. В извод, доколкото се засяга периода преди 19 август 2003 г., искът е погасен по давност. Относно периода след тази дата, искът е недоказан: няма доказателства за незаконни действия или бездействия от страна на

управата на затвора или за вреди, претърпени от г-н Нешков в резултат на такива действия/бездействия.

34. Г-н Нешков отново обжалва решението по същество. Той твърди наред с другото, че Административен съд - Варна напълно е пренебрегнал част от доказателствата и неправилно е установил, че няма доказателства по отношение на периода след 19 август 2003 г. Например, администрацията на затвора сама е признала, че по време на престоя на г-н Нешков в затвора в гр. Варна, килиите не са били оборудвани с тоалетни или вентилационни системи.

35. С решение от 3 юли 2012 г. (реш. № 9586 от 3 юли 2012 г. по адм. д. № 1247/2012 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава решението на Административен съд - Варна по следния начин:

"... [Предходната] съдебна инстанция е събрала всички релевантни доказателства, анализирала ги е подробно и в дълбочина, и е достигнала до правилни и законосъобразни констатации, които изцяло се споделят от този съд.

След като е изяснила фактите, [предходната] съдебна инстанция правилно е приела, че най-късната дата, на която е доказано, че служители на затворническата администрация са извършвали оспорваните действия или бездействия по време на разглеждания период, е 19 август 2003 г. Нито едно доказателство не се отнася за период след тази дата. Съдът следователно правилно е приел, че това е моментът, в който оспорваните действия и бездействия на администрацията [на затвора] са приключили. ... [П]етгодишният давностен срок [следователно] започна да тече от тази дата и изтича на 19 август 2008 г. При тези обстоятелства и предвид факта, че исковата молба е подадена на 24 април 2009 г., е правилно да се приеме, че, независимо от истинността или не на твърденията за периода от време между 7 юни 2002 г. и 23 април 2004 г., искът по отношение на посочения период е погасен по давност. Що се отнася до останалата част от периода – от 24 април 2004 г. до 20 май 2005 г. – по делото не са представени доказателства, които да показват, че твърденията за незаконни действията и бездействията на длъжностни лица от затвора в гр. Варна наистина са се случили. Предпоставките за допускане на иск по чл. 1 от [Закона от 1988 г.] не са налице и предходната съдебна инстанция правилно е отхвърлила иска като недоказан."

Б. Случаят на г-н Цеков

36. На 2 септември 2011 г., след екстрадирането му от Румъния, г-н Цеков е настанен в затвора в гр. София, за да изтърпи присъда от седем години лишаване от свобода, чието изпълнение е започнало на 27 август 2008 г. Той остава в този затвор до 25 януари 2012 г., когато е преместен в затвора в гр. Бургас. Г-н Цеков пристига в затвора в гр. Бургас на 30 януари 2012 г. и на същия ден е настанен в Отделение пет, където остава до 13 февруари 2014 г., когато е прехвърлен в затворническо общежитие от открит тип "Строител" към затвора в гр. Бургас.

37. Г-н Цеков твърди, че килиите, в които е бил задържан, първо килия № 317 и след това килия № 309 на третия етаж, са с размери от около четири на пет метра, което съставлява площ от 20 кв.м., и тези килии помещават между и четиринадесет и двадесет и двама лишени от свобода, което прави по-малко от един кв. м. на всеки. Тъй като в килията има шест триетажни и едно двуетажно легло, шест шкафчета и три маси, действителният размер на свободното място е дори по-малък, а именно 0,2 кв.м. на човек. Правителството не предоставя никаква информация във връзка с килия № 317, но посочва, че килия № 309 е с размери 4,23 м. на 7,05 м., което прави 29,82 кв.м. площ. Според правителството килията е помещавала тринадесет затворници и на един лишен от свобода се е падало пространство от 2,29 кв.м. Килията има два прозореца в близост до тавана, един метър на петдесет сантиметра всеки, за които се твърди, че не допускат пряка слънчева светлина в килията, нито нейното нормално проветряване. Тъй като не е имало килии за непущачи, г-н Цеков е бил принуден да дели килията с пушачи, за които се твърди, че са били особено проблематични за него с оглед на липсата на проветряване. Според Правителството въпросът за тютюнопушенето е бил уреден по приятелски начин между съкилийниците; според г-н Цеков това съвсем не е така. Той посочва, че проблемът не може да бъде решен, след като до 90% от лишените от свобода в затвора в гр. Бургас са пушачи. Г-н Цеков не е пушач и е получавал цигари отвън, само за да ги използва като разменно средство, както е обичайно в затвора. Той казва също, че е имало четири или пет телевизионни приемника в килията, които са излъчвали различни програми, което, предвид малкото налично пространство и нивото на шума, е правило гледането на телевизия невъзможно. Също така не е имало вестници или списания на разположение в затвора, а достъпът до слабо заредената библиотека е бил възможен само веднъж седмично.

38. Според г-н Цеков в килията не е имало течаща вода или тоалетна, а лишените от свобода е трябвало да използват кофа, за да се облекчават през нощта, когато килията е заключена. На етажът на г-н Цеков е имало само четири тоалетни - „турски тип“, без течаща вода, за около двеста и десетимата лишени от свобода, настанени на този етаж, и само два или три души, които често не са работили (а когато са работили, е имало топла вода само два пъти седмично в продължение на четири часа); в резултат на това затворниците е трябвало да използват малки канчета, за да се изкъпят. Според правителството е имало течаща вода в тоалетните, а топла вода се е предоставяла два пъти седмично в продължение на пет часа. Г-н Цеков казва още, че почистването на тоалетните е било много трудно, тъй като администрацията на затвора не е предоставяла достатъчно продукти за почистване.

39. Според г-н Цеков столовата на затвора е с размери около четири или пет на петнадесет метра и побира осемдесет души по едно и също

време, което води до силна пренаселеност и дискомфорт по време на хранене. Според правителството, броят на затворниците в столовата по време на хранене е между петдесет и шестдесет. Г-н Цеков посочва, че качеството на храната е било много лошо и че външните хранителни пратки не са могли да компенсират това, особено след като няма хладилници, в които да се съхраняват. Според правителството, на всеки лишен от свобода се е предоставяло 2622 калории на ден, в съответствие с официалните таблици. Всеки затворник е имал право да получава пет килограма хранителни пратки на месец и пет килограма плодове и зеленчуци. Според г-н Цеков, на лишението от свобода се е давало на практика по-малко от половината от това, което е необходимо по отношение на храната.

40. Г-н Цеков твърди, че в затвора е нямало място за самостоятелно приготвяне на храна, спорт или кино. Правителството е заявило, че самостоятелното приготвяне на храна в килиите не може да бъде позволено по хигиенни причини. То също така посочва, че през 2012 г. г-н Цеков се е записал в турнир по волейбол, но се е оттеглил след един мач по здравословни причини. През февруари 2013 г. той е отказал да участва в друг турнир, отново поради здравословни причини. Г-н Цеков оспорва тези твърдения. Според Правителството външното пространство за разходка на затвора има бодибилдинг оборудване, което лишениите от свобода могат да използват, а затворническите власти редовно организират състезания по шах, табла, бридж и канадска борба. Затворът също така е оборудван с прожекционна зала, в която адвентистката и евангелската църкви показват религиозни филми; г-н Цеков не е изразил желание да присъства на прожекция. Г-н Цеков твърди, че от пристигането му в затвора в гр. Бургас е имало само една прожекция.

41. Г-н Цеков посочва и проблемите, на които се е натъкнал във връзка с телефонната комуникация с външния свят.

42. Накрая г-н Цеков, който очевидно не е бил здравно осигурен, заявява, че здравеопазването в затвора е неадекватно, без квалифицирани лекари, а само фелдшер, който работи на място, и без възможност за предоставяне на лекарства безплатно. Външен лекар е посещавал затвора два пъти седмично и било почти невъзможно да се срещнеш с него с оглед на големия брой лишени от свобода в затвора, както и необходимостта да се запише час. Според правителството г-н Цеков на два пъти през 2011 г. и 2013 г. е лекуван в болницата на затвора в гр. София и в болница в гр. Бургас.

В. Случаят на г-н Симеонов

43. Г-н Симеонов влиза в затвора в гр. Бургас на 12 април 2012 г. за изтърпяване на наказание от две години и половина лишаване от

свобода; той е освободен на 15 юли 2014 г. Той е бил настанен в отделение четири. На 7 декември 2012 г., след решение на комисията, отговаряща за разпределянето на затворници, той е прехвърлен в затворническо общежитие от открит тип "Житарев" към затвора в гр. Бургас.

44. Г-н Симеонов твърди, че килията, в която е бил настанен, килия № 309 на третия етаж, е с размери около двадесет кв.м. и е помещавала петнадесет затворника. Нямало е течаща вода или тоалетна в килията. От осем часа вечерта до шест часа сутринта, през което време килията очевидно е била заключена, затворниците е трябвало да използват кофи за облекчаване на своите нужди. Има четири тоалетни на етажа, но достъпът до тях е бил ограничен, тъй като са се използвали от около двеста затворника. Според правителството килия № 309 е с размер от 29,82 кв.м. и помещава тринадесет затворници, което прави 2,29 м на един лишен от свобода.

45. Г-н Симеонов казва, че му е било разрешено да взема душ два пъти седмично, между 13:30-17:30 ч. Банята обаче, която е с размер от шест кв.м., има само един душ и две мивки и обикновено затворниците използват малки канчета, за да изливат вода върху себе си. Размерът на банята и времето за къпане правят невъзможно всички двеста затворници, които използват банята, да се къпят нормално. В непосредствена близост до банята са били поставени двата коша за отпадъци за целия етаж.

46. Според г-н Симеонов, много затворници в затвора в гр. Бургас боледуват от туберкулоза в резултат на лошите хигиенни условия там. Той обаче не твърди, че самият той се е заразил. Според правителството, в Бургаския затвор има шест регистрирани случая на туберкулоза през 2012 г., четири случая през 2013 г. и пет случая през 2014 г. Никой от тях не е в отделения четири или пет.

47. Г-н Симеонов също се оплаква, че телефонните обаждания, направени от затвора, са скъпи, че магазинът в затвора е скъп и че здравеопазването в затвора е неадекватно.

Г. Случаят на г-н Йорданов

48. От влизането си в затвора в България през 2007 г., г-н Йорданов е настаняван последователно в затвора в гр. София (2007 г.), затвора в гр. Плевен (2007-2010 г.), затвора в гр. Ловеч (2010-2012 г.) и затворническо общежитие "Атлант" в Троян (2012 г. - досега).

1. Условия, при които е бил задържан г-н Йорданов в затвора в гр. София

49. Г-н Йорданов е настанен в Затвор София на 13 август 2007 г. в изпълнение на присъда от седемнадесет години лишаване от свобода,

наложена от Софийския градски съд. Според него, той не преминал през медицинска преглед при пристигането си в затвора. Според правителството, медицинският дневник на затвора показва, че г-н Йорданов е преминал през медицински преглед, извършен на 13 август 2007 г., и е установено, че е здрав, без никакви следи от насилие. На 31 август 2007 г. г-н Йорданов е поставен под "строг" режим. Той първоначално е разпределен в затворническа група 8, приемното отделение за нови затворници. На 11 септември 2007 г. специална комисия, която отговаря за разпределянето на затворници, решава да го постави в група 2, където остава до преместването му в затвора в гр. Плевен няколко седмици по-късно (виж параграф 51 по-долу).

50. Правителството твърди, че на 31 август 2007 г. г-н Йорданов е снабден с два чаршафа, една калъфка за възглавница и две одеяла. В отговор г-н Йорданов посочва, че той е трябвало да спи на гол матрак в продължение на осемнадесет дни, между 13 и 31 август 2007 г. Освен това той твърди, че не е снабден с прибори за хранене и е бил принуден, подобно на останалите задържани, да яде с ръце от случайни кутии, които е получил. Нещо повече, затворът не е бил оборудван с достатъчно маси и столове, като в резултат на това лишени от свобода е трябвало да се хранят седнали на леглата си. Храната, която му е предоставяна, е била с много лошо качество, често причиняваща повръщане и диария. Правителството не оспорва тези твърдения.

2. Условия, при които е бил задържан г-н Йорданов в затвора в гр. Плевен

51. На 4 октомври 2007 г. г-н Йорданов е преместен в затвора в гр. Плевен.

52. Правителството твърди, че на 11 октомври 2007 г. е поставен в затворническа група 6. По-късно той е поставен в група 5, която се състои от осъдени престъпници. На 14 август 2008 г., след възобновяване на наказателното производство срещу него от Върховния касационен съд на 20 февруари 2008 г. и промяната в процесуалното му положение, той е поставен в група 7 за лица, очакващи процес. На 1 март 2010 г. е поставен в група 6, също за лица, очакващи процес. Когато осъждането и присъдата му от Софийския градски съд стават окончателни на 20 април 2010 г., г-н Йорданов е поставен в група 2 за осъдени лица.

53. Г-н Йорданов заявява, че след повторното откриване на производството срещу него от Върховния касационен съд на 20 февруари 2008 г., той е преместен в отделението за рецидивисти на затвора и, въпреки многобройните му жалби, не е преместен от там до 2010 г. В подкрепа на това твърдение той посочва, че двама експерти, ангажирани от неговия законен представител в това производство, са посетили затвора в гр. Плевен на 24 септември 2014 г. и са разговаряли

със заместник- началника на затвора, който е казал, че в момента няма документи за разпределението на лишените от свобода в периода 2007-2010 г. Както той, така и членове на персонала на затвора са обяснили, че по това време всички затворници без окончателни присъди са настанени на четвъртия етаж на затвора, където техните килии се разделят от обикновени железни решетки, позволяващи свободен контакти между всички лишени от свобода.

54. Когато г-н Йорданов е преместен в затвора в гр. Плевен, килиите там не са били оборудвани със самостоятелни тоалетни или течаща вода. Според правителството, тези тоалетни са били монтирани на 1 септември 2008 г. По този начин, след заключването на килията му в около 20:00 ч. всяка вечер, той е бил принуден да се облекчава в кофа. Според декларация от друг лишен от свобода, килиите са оставали заключени между 20:30 ч. вечерта и 5:30 ч. или 5:45 ч. сутринта през делничните дни и 6:30 часа сутринта в събота и неделя. Килиите са оставяни отключени до късно през нощта, позволявайки достъп до общите тоалетни, само по време на епидемии от чревни разстройства в затвора. Първоначално г-н Йорданов е настанен в килия с размери 9,5 на 5,2 метра, която е споделял с 15-22 други лишени от свобода. След Коледа 2007 г. той е настанен в килия с размери 5 на 4 метра, която е споделял с пет или шест други затворници. И двете килии са били оборудвани с по една кофа от около десет литра.

55. Правителството признава, че през 2007 г. затворът в гр. Плевен е бил пренаселен. Общата площ на сградата на затвора е 984,02 кв.м. През 2007 г. там са се помещавали шестстотин и седем затворници; през 2008 г. – четиристотин четиридесет и четири затворници; през 2009 г. - триста осемдесет и седем затворници; и през 2010 г. - петстотин и един затворници. Площта на четвъртия етаж, където се помещава г-н Йорданов, е 149,88 кв.м. През 2007 г. на този етаж са били настанени седемдесет и шест затворници; през 2008 г. - петдесет и шест затворници; през 2009 г. - четиридесет и двама затворници; и през 2010 г. - тридесет и шест затворници. Правителството все пак твърди, че по това време условията в този затвор са в пълно съответствие с действащата правна рамка и изтъква, че докато г-н Йорданов е подал шест оплаквания към управата на затвора, той не се е оплакал от гледна точка на условията на задържането му там. В отговор г-н Йорданов заявява, че не е направил такива оплаквания, тъй като условията в затвора са били едни и същи за всички затворници, но че както е видно от оплакване, подадено на 19 януари 2010 г., той е поискал прехвърляне в затвора в гр. Враца именно заради лошите условия в затвора в гр. Плевен. Това искане за прехвърляне е отказано от затворническите власти.

3. Условия, при които е бил задържан г-н Йорданов в затвора в гр. Ловеч

56. На 22 юли 2010 г. г-н Йорданов е преместен в затвора в гр. Ловеч. Първоначално той е поставен в затворническа група 3, а след това в затворнически групи 2, 10 и 1.

57. Г-н Йорданов заявява, че условията на задържането му в този затвор са толкова лоши, колкото и в предишните два затвора. Той твърди, че през зимата отоплението е включвано само два пъти на ден в продължение на около двадесет минути. В резултат на това и на факта, че прозорците не са се затваряли добре, температурата в килията никога не е била над 14 градуса по Целзий. Правителството твърди, че котлите за отопление в затвора в гр. Ловеч се палят два пъти на ден в продължение на около два и половина до четири часа. Ако г-н Йорданов е имал проблем с прозореца в килията си, той е трябвало да доведе това до вниманието на отговорните служители в , които биха предприели стъпки за справяне с него. Г-н Йорданов отвърща, че докато той не може да каже по колко време котлите са били палени всеки ден, времето, през което радиаторите в килията му са били топли, е било само двадесет минути.

58. Г-н Йорданов също твърди, че е работил в цеха на затвора, който също не е бил нормално отопляван през зимата. Правителството твърди, че цехът е бил отопляван с печки на дърва, а когато е било необходимо, също и с електрически нагреватели.

59. Г-н Йорданов твърди още, че тоалетните са били много мръсни. Правителството твърди, че е задължение на най-затворниците да поддържат помещенията чисти, и че затворническите власти осигуряват почистващи продукти за това. Г-н Йорданов отвърща, че с оглед на малкото количество и ниското качество на продуктите за почистване, предоставяни от затворническите власти, не е било възможно да чистят тоалетните нормално.

60. Г-н Йорданов заявява, че лишените от свобода, които са прекарвали по-малко от три години в затвора, не са имали здравни осигуровки и в резултатна това не са получавали нормално лечение. Той казва, че в резултат на лошите условия на задържането му той страда от хроничен колит и пародонтит и е загубил четири зъба. Правителството твърди, че докато е бил в затвора в гр. Ловеч, г-н Йорданов е посетил стоматолог два пъти, на 30 юли 2010 г., когато му е изваден зъб с цел лечение на пародонтит, и на 21 февруари 2011 г., когато са му предписани лекарства за кървене на венците. Г-н Йорданов отвърща, че въпреки че не е бил здравно осигурен по време на престоя си в затвора в гр. Плевен, обслужващият затвора стоматолог му е осигурил необходимите медикаменти безплатно. В затвора в гр. Ловеч обаче, въпреки че вече е бил здравноосигурен, не му е предоставено безплатно

лекарство, и съответно е срещнал огромни затруднения в набавянето на това лекарство.

4. Условия, при които е бил задържан г-н Йорданов в затворническото общежитие в гр. Троян

61. На 21 януари 2012 г. г-н Йорданов е преместен в затворническо общежитие от закрит тип "Атлант" в гр. Троян към затвора в гр. Ловеч. Той се оплаква от пренаселеност и казва, че условията там са подобни на тези в затворите, в които е бил настанен преди това. Според две декларации от други лишени от свобода, представени от г-н Йорданов, през 2013 г. и 2014 г. той е държан в килия с размери 62,8 кв.м. заедно с между четиринадесет и двадесет и двама затворници. В килията са били разположени десет двуетажни легла и тоалетна в ъгъла, които допълнително са намалявали размера на свободното пространство. Правителството твърди, че затворническо общежитие "Атлант" е едно от най-добре отоплените затворнически общежития в страната и че температурата в жилищните помещения винаги е била адекватна. На един от лишените от свобода лица е възлагано да отговоря за централното отопление и постоянно да се грижи за него, включително и през нощта.

5. Дела, заведени от г-н Йорданов по отношение на условията на задържането му

62. В края на 2010 г. г-н Йорданов предявява иск по чл. 1 на ЗОДОВ от 1988 г. (виж параграф 125 по-долу) по отношение на условията на задържането му в затвора в гр. София по-рано през същия месец. Претенцията му е в размер на 1000 лв. за претърпени неимуществени вреди. С решение от 10 април 2012 г. (реш. № 1997 от 10 април 2012 г. по адм. д. № 9619/2010 г., АС-София град) Административен съд София-град установява, че условията на задържане на г-н Йорданов в затвора в гр. София между 15 и 17 декември 2010 г. – липса на стъкла на прозорците през много студен зимен период, лоша хигиена, както и липса на подходящо разделение между тоалетната в килията и останалата част на килията – не отговарят на минималните стандарти, предвидени в ЗИНЗС от 2009 г. и Правилника за неговото прилагане (виж параграфи 107-120 по-долу). Съдът също така е разгледал тези условия и с оглед на чл. 3 от Конвенцията. Предвид обаче краткия период от време – по-малко от четиридесет и осем часа – които г-н Йорданов прекарва в тези условия, съдът решава да му присъди обезщетение от 100 лв. Главна дирекция "Изпълнение на наказанията" обжалва и с решение от 4 април 2013 г. (реш. № 4688 от 4 април 2013 г. по адм. д. № 7759/2012 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава решението на предходната съдебна инстанция.

63. На 13 април 2011 г. г-н Йорданов предявява друг иск по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. (виж параграф 125 по-долу) по отношение на условията на задържането му в затвора в гр. София за трансфер на 03-07 април 2011 г. и неосигуряване от страна на затворническите власти на топла храна на 07-08 април 2011 г. Претенцията му е в размер на 1000 лв. за неимуществени вреди за стреса, понесен от него, поради лошите условия в килията, 1000 лв. за неимуществени вреди във връзка с факта, че в килията е имало плъхове, и 1000 лв. за неимуществени вреди поради неосигуряването на топла храна. С решение от 01 април 2013 г. (реш. № 2146 от 01 април 2013 г., по адм. д. № 3060/2011 г., АС-София-град) Административен съд София-град, като взема предвид и чл. 3 от Конвенцията, постановява, че лошите условия в килията, в която г-н Йорданов е държан, присъствието на плъхове в тази килия, както и липсата на подходяща храна, са му причинили неимуществени вреди. Съдът присъжда в полза на жалбоподателя 100 лв. по първата претенция, 300 лв. по отношение на втората претенция и 100 лв. по третата претенция по иска. С решение от 17 януари 2014 г. (реш. № 619 от 17 януари 2014 г. по адм. д. № 9147/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и частично отхвърля иска и връща делото за ново разглеждане. Съдът постановява, чрез позоваване на решението на ЕСПЧ по жалбата на *Шахънов срещу България* (№ 16391/05, 10 януари 2012 г.), че предходната съдебна инстанция е допуснала грешка, като е разгледала първата и втората претенция от иска поотделно. Съдът е следвало да анализира оплакванията в комбинация, за да прецени техния кумулативен ефект върху положението на затворника и пропускът да го направи е наложило връщането на делото за разглеждане от предходната инстанция. Претенцията във връзка с неосигуряването на г-н Йорданов на топла храна от своя страна е неоснователна, тъй като са представени доказателства, че му е предоставяна достатъчно калорична храна. Производството по връщането на делото очевидно все още е висящо.

64. През 2012 г. г-н Йорданов предявява иск по чл. 1 на ЗОДОВ от 1988 г. (виж параграф 125 по-долу) по отношение на условията на задържането му в затвора в гр. Стара Загора, в периода 21- 22 май 2012 г. Той твърди, че там той е бил подложен на малтретиране, защото първо е настанен за около час заедно с петнадесет други затворници в килия с площ два на два метра, а след това е преместен в килия с размери два и половина на два и половина метра, която е принуден да дели с други трима затворници. В килията е нямало течеща вода, тоалетна и нормален достъп на слънчева светлина и въздух. С решение от 11 март 2013 г. (реш. № 92 от 11 март 2013 г. по адм. д. № 800/2012 г., АС-Велико Търново) Административен съд - Велико Търново отхвърля иска, като отбелязва, че 43 (3) от ЗИНЗС от 2009 г., който определя минимално изискване от четири кв.м. жилищна площ на затворник, както и чл. 20

(3) от Правилника за прилагане на този закон, който прави наличието на тоалетни и течаща вода в килията задължително, все още не е влязъл в сила (виж параграфи 115, 118 и 119 по-долу). Затворническите власти следователно не са действали незаконно при настаняването на г-н Йорданов в тези две килии. Г-н Йорданов обжалва това решение. С решение от 17 февруари 2014 г. (реш. № 2204 от 17 февруари 2014 г. адм. д. № 5584/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя решението на предходната съдебна инстанция и връща делото за ново разглеждане. ВАС отбеляза, че предходната съдебна инстанция конституира като обвиняем администрацията на затвора в гр. Стара Загора, която не може да бъде ответник по иск по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. Следователно, такова решение е недопустимо. Производството по връщането на делото очевидно все още е висящо.

Д. Случаят на г-н Златев

65. Г-н Златев пребивава в затвора в гр. Бургас от 10 септември 2002 г. в изпълнение на присъда от четиринадесет години лишаване от свобода. В хода на изпълнение на присъдата, той е преместван в различни отделения. Според информацията, предоставена от правителството, на 24 януари 2005 г. той е поставен в отделение две, което е отделение с висока степен на сигурност. На 22 юни 2005 г. е преместен в отделение четири, но на 5 май 2006 г. е преместен обратно в отделение две. На 11 април 2007 г. е преместен в затворническо общежитие от открит тип "Житарово" към затвора в гр. Бургас, но на 14 декември 2007 г. е върнат в отделение четири. На 14 март 2008 г. е преместен в отделение осем. На 16 юни 2008 г. е отново преместен в затворническо общежитие от открит тип "Житарово". На 18 януари 2009 г. той успява да избяга, но е заловен на 23 април 2009 г. На 8 май 2009 г. отново е поставени в отделение две, което е с висока степен на сигурност. На 1 юни 2009 г. е преместен в отделение осем, на 4 юни 2010 г. в отделение седем, на 13 януари 2012 г. в отделение пет и на 3 октомври 2013 г. в отделение три.

66. През 1980 или 1984 г. лявата ръка на г-н Златев е ампутирана в китката след травма, претърпяна по време на отбиване на редовната военна служба. От 1983 г. той страда от бронхиална астма. От влизането си в затвора той е приеман в затворническата болницата в Ловеч за лечение на астмата си най-малко седем пъти, като последният случай изглежда е през май-юни 2011 г. Според правителството на г-н Златев е осигурена необходимата медицинска помощ и лекарства.

67. Г-н Златев се оплаква от пренаселеност и посочва, че килията му е с размер от петнадесет кв.м. и помещава двадесет затворници. Той твърди, че няма достатъчно светлина в килията и че затворниците трябва да използват кофи за облекчаване на своите нужди през нощта.

Той също така твърди, че има само четири тоалетни – тип „турска“, две мивки и един душ на неговия етаж за сто седемдесет и седем затворници. Според Правителството тоалетните се дезинфекцират с хлорен разтвор веднъж месечно.

68. Г-н Златев също се оплаква от лоша хигиена в столовата на затвора. Според него в резултат на това лишените от свобода редовно страдат от стомашни и чревни инфекции. Според Правителството хигиена в столовата на затвора се поддържа от четирима затворници, определени за тази задача от началника на затвора. Те почистват столовата четири пъти на ден, след всяко хранене. Веднъж седмично столовата се дезинфекцира с хлорни таблетки. Между 2012 г. и 2014 г. не е имало регистрирани случаи на чревни разстройства сред лишените от свобода от групи четири и пет.

69. На 22 март 2013 г. г-н Златев изсипва вряща вода върху левия си крак в резултат на инцидент или като акт на самонараняване. Той спешно е изпратен в болница в гр. Бургас, а след това е преместен в специалната болница за затворници в гр. София, където той е лекуван между 23 март и 5 април 2013 г. След завръщането си в затвора той се държи по агресивен и суициден начин, заради което се налага да бъде настанен в психиатрични заведения за лишени от свобода между 19 април и 7 май 2013 г., 17 и 23 юни 2013 г. и 23 август и 12 септември 2013 г. На 8 октомври 2013 г. специална медицинска комисия установява, че той трябва да се класифицира като лице с увреждания от 84% въз основа на липсващата му лява ръка, нараняванията по краката му след инцидента от 22 март 2013 г. и психичните му проблеми.

70. През октомври 2014 г. г-н Златев поглъща четири игли и след болки в стомаха, на 20 октомври 2014 г. той е хоспитализиран по спешност в болница в гр. Бургас, където претърпява коремна операция. Той е бил изписан от болницата на 29 октомври 2014 г. и е настанен в постоянно заключена килия в отделение две с висока степен на сигурност.

II. ДОКЛАДИ ЗА УСЛОВИЯТА В МЕСТАТА ЗА ИЗТЪРПЯВАНЕ НА НАКАЗАНИЕТО ЛИШАВАНЕ ОТ СВОБОДА А. Доклади на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание

1. Доклад за посещението през септември 2006 г.

71. Делегация на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание ("КПИ") посети България в периода от 10 до 21 септември 2006 г. В последвалия доклад ([CPT/Inf \(2008\) 11](#)), публикуван на 28 февруари 2008 г., КПИ отбелязва следното, и по-конкретно, във връзка с

пренаселеността в затвора в гр. Плевен (бележки под линия пропуснати):

"63. Пренаселването на затворите в България остава въпрос, будещ сериозно безпокойство. Към момента на посещението през 2006 г. общият брой затворници е около 11 500 лица, докато максималният официален капацитет (изчислен въз основа на площ от 6 m² жилищна площ на затворник) е 5 828 лица. Според статистиката, предоставена от Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“, пренаселеността в системата на затворите е 197 %, а в някои затвори (напр. Бургас и Плевен) то надхвърля 300 %."

2. Доклад за посещението през октомври 2010 г.

72. Делегация на КПИ посети България в периода от 18 до 29 октомври 2010 г. В последвалия доклад ([СРТ/Inf \(2012\) 9](#)), публикуван на 15 март 2012 г., КПИ отбелязва следното (бележки под линия освен бележка 26 пропуснати):

"106. ... Затворът в гр. Варна е заведение за пълнолетни мъже (задържани под стража и осъдени), състоящо се от закрит затвор и две затворнически общежития от открит тип. Сградата на закрития затвор е построена в края на 20-те години на XX век в покрайнините на гр. Варна по това време, а понастоящем е разположен един от жилищните райони на града. На първия ден от посещението беше установено, че при капацитет от 350 лица, затворът помещава 528 затворници, от които 82 лица са задържани под стража, а останалата част са осъдени (включително 18 лица - на доживотен затвор).

...

107. В затвора от закрит тип затворниците се настаняват в сграда под формата на кръст, на три нива, като три от крилата съдържат общо 70 килии с различни размери, а четвъртото крило е заето от медицинския център, кино зала и стаи за посещения. Лишените от свобода са разпределени в девет групи съобразно законовите предписания и в зависимост от определения спрямо тях режим на изтърпяване на наказанието: [н]а приземния етаж, Група 1 (осъдени затворници със здравословни проблеми и затворници, полагащи труд), Група 2 (осъдени затворници, полагащи труд) и Група 3 (затворниците с доживотни присъди и други затворници под специален режим). На първия етаж, Група 4 (приемно отделение и задържани под стража), и Групи 5 и 6 (задържани под стража). На втория етаж, групи 7, 8 и 9 (осъдени затворници). Изключителната пренаселеност допълнително утежнява съществуващите проблеми във връзка с материални условия, дължащи се на остарялата сграда на затвора, построена преди 80 години, което се отразява отрицателно във всяко едно отношение на условията на живот. В повечето килии пространството на разположение на затворник е най-много около 2 m², а в определени случаи малко повече от 1 m² на един човек. Най-лошите условия са констатирани на най-високия етаж на сградата (Групи 8 и 9). Килиите са претъпкани с дву- или триетажни легла, като разстоянието между третото ниво на леглата и тавана е само около 50 см. В по-големите килии лишените от свобода са окачили одеяла около леглата, за да се създаде някакво уединение; в резултат на това килиите приличат на лабиринт от преградени райони, което прави контрола от страна на персонала труден. Освен това достъпът до естествена светлина и вентилация са проблематични поради пренаселеността и свързаните с това последици.

Поради липсата на финансиране, носновен ремонт не е извършван в продължение на години, а сградата е много порутена (стени саповредени от влага, счупени подови повърхности, липсващо остъкление, неизправна електрическа мрежа). С изключение на няколко килии (например тези, помещаващи затворници, полагащи труд от Групи 1 и 2), общата хигиена е лоша и затворниците се оплакват от хлебарки и други вредители. Освен това, състоянието на леглата и постелките е далеч от адекватно, а делегацията отбеляза, че няколко затворници нямат матраци и спално бельо.

108. В едно от трите крила за настаняване, които помещават Групи 2, 5 и 8, килиите разполагат със собствена тоалетна и мивка, монтирани няколко години по-рано. Но отделянето на санитарният възел от останалата част на килията – само с една ниска стена от едната страна на тоалетната – е явно неадекватно.

Останалата част от килиите нямат вътрешен санитарен възел. През деня затворници могат да обикалят в своите отделения и достъпът до тоалетна не е проблем (всяко отделение има общ санитарен възел). През нощта обаче ниският брой на персонала е довел до невъзможност да се осигури достъп до тоалетните и затворници разчитат на кофи в килиите си. Освен това, в приемното отделение затворниците са заключени в килиите си и според данните са водени до тоалетната само три пъти на ден. Трябва също да се отбележи, че общите санитарните възли са порутени, мръсни и недостатъчни за помещавания брой лишени от свобода (например в Група 1 има една тоалетна и две мивки за около 60 затворници, а в група 7 две тоалетни и три мивки за около 100 затворници).

109. Затворниците могат да вземат душ един път седмично (вкл. и тези, които полагат труд ежедневно). Банята, разположена в сутерена на сградата, е тъмна и порутена (със счупени стъкла на прозорците, липсващи душеве, повредени стени и подови повърхности). Както в затвора в гр. Пловдив, няма предоставяне от затворническата администрация на санитарни материали, различни от сапун.

Пералното помещение на затвора има ограничено и остаряло оборудване (две перални и две сушилни) и затворниците са принудени да перат и сушат дрехите си в килиите.

110. Натрупването на споменатите по-горе негативни фактори (крайна пренаселеност, проблемен достъп до тоалетна, нехигиенични условия) може лесно да доведе до ситуация, представляваща нечовешко и унижително отношение.

Директорът на затвора в гр. Варна е информирал делегацията, че е открит парцел за нов затвор, но няма планове да започне строителството поради липса на финансиране. Както беше посочено, новият Закон за изпълнение на наказанията и задържането под стража предвижда минимум 4 m² жилищна площ на затворник, стандарт, който трябва да започне да се прилага от 2012 г. Като се има предвид сегашното състояние на затвора в гр. Варна и липсата на планове за неговото ремонтиране или разширяване, е трудно да се приеме, че българските власти могат да изпълнят този стандарт в определения краен срок.

КПИ препоръчва българските власти да направят всичко в рамките на техните правомощия, за да намерят трайно решение на проблема с пренаселеността в затвора в гр. Варна и другите, роизтичащи от този проблем несъответствия. Предвид състоянието на разруха на сградата на затвора в гр. Варна, нейната подмян трябва да се разглежда като приоритет. В същото време Комитетът препоръчва да се предприемат стъпки в затвора в гр. Варна за:

- премахване на третия етаж на триетажните легла;
- осигуряване за всеки затворник на матрак, одеяла и спално бельо;
- гарантиране, че всички затворници имат лесен достъп до тоалетната и преустановяване на използването на кофи;
- подобряване на състоянието на общите санитарни възли;
- осигуряване на тоалетни в килиите с пълно отделяне;
- ремонт и разширяване на банята на затвора;
- увеличаване на честотата на душовете на затворниците в светлината на чл. 19.4 от Европейските правила за затворите;
- гарантиране, че всички затворници имат достъп до набор от основни хигиенни продукти и са снабдени с материали за почистване на килиите;
- гарантиране, че дезинфекцията на помещенията на заведението се осъществява по ефективен начин и на подходящи интервали.

111. Делегацията е получила много оплаквания за лошо качество и недостатъчно количество на храната. Яйца, млечни продукти и плодове рядко присъстват в менюто. Затворници допълват диетата си чрез хранителни пратки от семействата си и чрез закупуване на хранителни продукти от магазина на затвора. Учудващо е също, че всички продукти – включително хляб – са централно доставяни от София (на разстояние от близо 500 км.) ежедневно.

Храната се сервира в трапезарията, разположена в сутерена на сградата.

КПИ препоръчва да се вземат мерки, за да се направи преглед на качеството и количеството на храната, предоставяна в затвора в гр. Варна."

3. Доклад за посещението през май 2012 г.

73. Делегация на КПИ посети България в периода от 4 до 10 май 2012 г. В последвалия доклад ([CPT/Inf \(2012\) 32](#)), публикуван на 04 декември 2012 г., КПИ отбелязва следното (бележки под линия пропуснати):

"2. Комитетът получи сведения, които сочат постоянно влошаване на условията в затвора в гр. Варна, както и много лоши условия на задържане в затвора в гр. Бургас – заведение, което за последен път е посетено от КПИ през 2002 г. КПИ реши да посети България, за да провери на място стъпките, предприети от властите в изпълнение на съответните препоръки на Комитета, съдържащи се в докладите от предишните посещения, и по-специално, да провери актуалните условия на задържане и отношението към затворниците, настанени в затворите в гр. Бургас и гр. Варна.

...

6. ... КПИ със загриженост отбелязва, че в затвора в гр. Бургас служителите са се опитали да създадат погрешно впечатление, като едновременно са се опитали да прикрият определени проблеми и да подведат делегацията. Освен това, служители на затвора са се опитали да разберат с кои затворници е разговаряла делегацията и кои от тях са подали сигнали за малтретиране. Служители дори са отправяли заплахи към редица затворници, че не е в техен интерес да продължат да говорят с делегацията. Такива действия са напълно несъвместими с принципа на сътрудничество, който лежи в основата на Конвенцията, както и с

поверителността, която е приложима, по силата на Конвенцията, към събеседванията на Комитета със задържани лица.

...

7. Комитетът е изключително загрижен, че е постигнат незабележим или дори никакъв напредък по отношение на редица проблеми, изтъкнати в докладите от предишните посещения на Комитета, например по отношение на отнасянето на служителите на затвора към затворниците, проявите на насилие между затворници, пренаселването на затворите, предоставянето на здравни грижи за затворниците, използването на средства за обездвижване, материалните условия, числеността на затворническия персонал, дисциплинарния и изолационния режим и контактите с външния свят.

...

10. В самото начало главният директор на Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ (ГДИН) призна, че напредъкът по отношение на реформата на затворническата система след посещението на КПИ през 2010 г. е много малък. Той заяви, че икономическата криза е осуетила изпълнението на редица проекти и е попречила на началните усилия, отбелязани при посещението от 2010 г. Например, не са правени никакви съществени инвестиции за подобряване на материалните условия в затворите и делегацията беше информирана, че прилагането на нормативното изискване за жилищна площ от 4 м² на затворник (отначало отложено до 2012 г.) вероятно ще бъде отложено допълнително – този път до 2019 г. Освен това не са направени значителни подобрения по отношение на осигуряването на работа на затворниците.

Пренаселването остава основен проблем за българската пенитенциарна система, като затворническото население продължава да расте (9 7887 към момента на посещението от 2012 г.). Делегацията наблюдава обезпокоителни равнища на пренаселване във всички отделения на двата посетени затвора (виж параграф 22). Едновременно с това, както се вижда от информацията, предоставена от органите, прибягването до пробация остава на същото равнище, а само използването на предсрочно освобождаване незначително се е увеличило след посещението от 2010 г.

Що се отнася до плановете за построяване на три нови затвора в България (съответно в гр. Бургас, гр. Варна и гр. София), тяхното изпълнение е отложено.

11. КПИ напълно разбира, че общата икономическа ситуация в България възпрепятства плановете за модернизация и по-специално - за увеличаване на затворническия сграден фонд. Въпреки това, дори ако икономическите условия бяха по-благоприятни, КПИ изразява съмнение, че осигуряването на допълнителни помещения само по себе може да бъде трайно решение на проблема с пренаселването на затворите. Всяка стратегия за устойчиво намаляване на лишението от свобода задължително трябва да включва различни стъпки, които да гарантират, че лишаването от свобода (независимо дали задържане преди съдебния процес или след осъдителна присъда) действително е последната възможна мярка. Това предполага, на първо място, акцент върху алтернативите на задържането под стража през периода до произнасянето на присъда и предаването на съдебната власт, особено в не толкова тежките случаи, на възможности за налагане на наказания, алтернативни на лишаването от свобода, придружени от насърчения за използването на тези възможности. Освен това, приемането на мерки за улесняване на социалната реинтеграция на лицата,

които са били лишени от своята свобода, може да намали честотата на рецидивите.

КПИ призовава българските власти да удвоят усилията си за борба с пренаселването на затворите чрез въвеждане на политики, насочени към ограничаване на или промяна в броя на лицата, изпращани в затвор. В тези усилия българските власти следва да се ръководят от Препоръка Rec(99)22 на Комитета на министрите на Съвета на Европа относно пренаселването на затворите и увеличаването на затворническото население, Препоръка Rec(2000)22 относно подобряване на прилагането на европейските правила за обществени санкции и мерки в общността, Препоръка Rec(2003)22 относно условното предсрочно освобождаване, Препоръка Rec(2006)13 относно използването на мярката „задържане под стража“ и осигуряването на предпазни мерки срещу злоупотреби и Препоръка Rec(2010)1 на Съвета на Европа относно правилата за пробация.

Освен това КПИ препоръчва да се положат усилия за увеличаване на обучението за прокурори и съдии с оглед да се насърчи използването на наказания, алтернативни на лишаването от свобода.

12. Също така КПИ е силно загрижен за липсата на напредък по отношение на числеността на персонала в затворите, която остава напълно недостатъчна, за да бъде солидна основа за подобряване на отнасянето към затворниците. Всъщност, съществуващият недостиг на персонал, съчетан с постоянно нарастващото пренаселване може да има сериозни последици за сигурността на затворите като цяло и за личната сигурност както на служителите, така и на лишените от свобода (виж параграф 52).

13. Освен това КПИ беше изумен от големия брой сигнали за корупционни практики сред затворническия персонал, получени в Бургаския и Варненския затвор; делегацията на Комитета остана с твърдото впечатление, че корупцията е широко разпространена и в двете заведения. По специално по отношение на Бургаския затвор, явлението изглежда се разпростира до висшето ръководство. Сигналите се отнасяха до това, че от затворниците се иска да плащат пари на затворническия/медицинския персонал, за да им бъде разрешено да ползват услуги, които им се полагат по закон (например достъп до медицински грижи, преместване в болница, преместване в затворнически общежития, предсрочно освобождаване) или за да им се предоставят известни привилегии (например достъп до работа). Независимо дали всеки един от сигналите е основателен, честотата, сравнимостта и сериозността на сигналите, получени по време на посещенията, са ясен признак за наличието на сериозен проблем. КПИ желае да подчертае, че само по себе си широкото убеждение за наличие на корупционна „култура“ на едно място за задържане води след себе си до дискриминация, насилие, несигурност и в крайна сметка - до загуба на уважение към властта. **КПИ призовава българските власти да предприемат решителни действия за борба с явлението корупция във всички затвори. Персоналът на затворите и държавните служители, свързани със системата на затворите, трябва да получат ясно послание, че търсенето на облаги от затворниците и техните близки е неприемливо; това послание трябва да бъде повтаряно в подходяща форма и на подходящи интервали.**

В тази връзка, Комитетът препоръчва да се проведе щателна и независима проверка на сигналите за корупция в Бургаския и Варненския затвор; КПИ би желал да бъде информиран за изхода от тази проверка и мерките, взети в резултат от нея.

...

19. Делегацията получи множество сигнали за насилие между затворници както в Бургаския, така и във Варненския затвор (включително словесно и физическо сплашване), и самата тя беше свидетел на такива епизоди. Това далеч не е изненадващо, като се има предвид съчетанието от огромно пренаселване и крайно недостатъчен персонал в двете заведения.

Въпреки отдавнашните препоръки по този въпрос, констатациите от посещението през 2012 г. показват, че има твърде малък напредък за справяне с насилието между затворници. Комитетът трябва отново да подчертае, че затворническите власти имат задължението да се грижат за поверените им затворници, включително отговорността да ги защитават от други затворници, които могат да поискат да им навредят. По-специално затворническият персонал трябва да бъде бдителен за тревожни признаци, както и решителен и добре обучен, за да се намеси. Разбира се, възможностите за намеса ще зависят, наред с другото, от адекватността на съотношението персонал/затворници и от провеждането на подходящо обучение на персонала - първоначално и специализирано. Освен това може би е необходимо системата от затвори като цяло да развие капацитет, който да гарантира, че потенциално несъвместими категории затворници няма да бъдат настанявани заедно. **КПИ призовава българските власти да разработят национална стратегия за решаване на проблема с насилието между затворници, която да гарантира, че всички затворници се намират в безопасни условия на задържане.**

...

В. Условия на задържане в Бургаския затвор и Варненския затвор

1. Материални условия

21. От самото начало трябва да се подчертае, че материалните условия, в които затворниците са длъжни да живеят в тези два остарели затвора, често години наред, са предмет на сериозна загриженост от страна на КПИ. По-специално, по отношение на закритото отделение на Варненския затвор, много малко е направено за изпълнение на препоръките, дадени от КПИ след предишното му посещение през 2010 г.

22. По време на посещението, при официален капацитет от 350 лица, това отделение на Варненския затвор е обитавано от 560 затворници, от които 87 са с наложена мярка за неотклонение, а останалите са осъдени (включително 19 са осъдени на доживотен затвор). Що се отнася до Бургаския затвор, при официален капацитет от 371 лица, в закритото отделение на затвора са настанени 940 затворници, от които 125 са с наложена мярка за неотклонение, а останалите са осъдени (включително 27 са осъдени на доживотен затвор).

Както може да се очаква при горепосочените данни, преобладаващата част от местата за настаняване са изключително пренаселени. Във Варненския затвор, жилищната площ на един затворник в най-добрия случай е 2 кв.м., а в някои спални помещения - едва 1 кв.м. В Бургаския затвор положението е дори по-лошо, с под 1 кв.м. на затворник в много от спалните помещения. Не е учудващо, че не всеки затворник разполага със самостоятелно легло и някои затворници трябва да делят едно легло с друг затворник или да спят върху дюшеци на пода.

Само по себе си това възмутително равнище на пренаселване може да се разглежда като нечовешко и унижително от физическа гледна точка (въпреки че повечето затворници могат да обикалят по коридорите през по-голямата част от

деня). Положението се утежнява от факта, че и двата затвора са в напреднал етап на рушене и непригодност. В това отношение трябва да се отбележи, че килиите са заразени от всякакви видове хлебарки, паразити и други вредители.

23. Повечето затворници в двата затвора имат достъп през деня до общи санитарни помещения, намиращи се в коридорите (обикновено корита с чешми и подови тоалетни без промивна система). Въпреки това тези помещения са много разнебитени и мръсни и на някои места има течове от канализационните тръби към долния етаж. През нощта затворниците трябва да използват кофи в килиите.

Що се отнася до затворниците в приемните отделения, те остават заключени в своите килии, с достъп до истинска тоалетна само три пъти дневно. Малък брой килии във Варненския затвор са оборудвани с вътрешни санитарни възли, но без разделителна преграда спрямо останалата част от килията.

24. Настанените в двата затвора могат да се къпят на душ два пъти седмично, което е положително развитие в сравнение с положението, наблюдавано по-рано. Въпреки това, помещението, предназначено за баня във Варненския затвор продължава да бъде в разнебитено и нехигиенично състояние. Помещенията с душове в Бургаския затвор също са разнебитени (на места със счупени прозорци, повечето душове са без крайници, стените и повърхностите са в лошо състояние) и мръсни.

Единственото средство за лична хигиена, предоставяно на затворниците в двата затвора, е един малък сапун на месец.

25. В заключение, материалните условия в Бургаския затвор и Варненския затвор са напълно неприемливи и следва да се считат за нечовешки и унижителни.

Делегацията получи информация, че във Варненския затвор има планове за преустройство на затворническото общежитие „Разделна“ в заведение от закрит тип, за да се намали пренаселеността в закрития затвор. По отношение на Бургаския затвор, бивша сграда на полицията и пожарната в село Дебелт, намираща се на около 18 км., е трябвало да бъде ремонтирана и преустроена в заведение от закрит тип, което да поеме около 400 затворници; някои ремонтни дейности са изпълнени, но работата е спряна поради липса на финансиране.

Въпреки това е ясно, че цялостното разрешаване на настоящата ситуация в Бургаския и Варненския затвор ще изисква предприемането на по-радикални действия. Замяната на тези два остарели и рушащи се затвора с нови заведения е единственото реално дълготрайно решение. В това отношение **КПИ желае да получи реалистична оценка за сроковете, в които може да се очаква реализирането на плановете за нови затвори в гр. Бургас и гр. Варна** (виж параграф 10 по-горе). Междувременно трябва да се предприемат решителни действия за намаляване на пренаселеността в Бургаския и Варненския затвор. В тази връзка **най-висок приоритет следва да получат проектите, посочени в предходния абзац**. Разбира се, в този контекст ефективното изпълнение на общата препоръка в параграф 11 също е от изключително значение.

Освен това **Комитетът препоръчва в Бургаския и Варненския затвор да бъдат взети незабавни мерки за:**

– **осигуряване на легло за всеки затворник с чист дюшек, както и одеяла и спално бельо (които да се перат редовно);**

- осигуряване на безпрепятствен достъп на всички затворници до тоалетни по всяко време, включително през нощта; използването на кофи трябва да се преустанови;
- подобряване на състоянието на общите санитарни помещения;
- осигуряване на тоалетни възли в килиите с цяла разделителна преграда до тавана;
- основен ремонт на затворническите бани и разширяване на санитарното помещение във Варненския затвор;
- осигуряване за всички лишени от свобода на достъп до основни хигиенни продукти и предоставяне на материали за почистване на килиите им;
- осигуряване на ефективна и редовна дезинфекция на помещенията в тези заведения.

2. Дейности

26. Както в Бургаския, така и във Варненския затвор, с изключение на строго охраняваните и приемните отделения, вратите на килиите/спалните помещения са отворени през деня и затворниците могат свободно да се движат из съответните отделения, като по този начин се осигурява известно облекчение на окаяните условия, в които са настанени по килиите. Всички затворници могат да имат телевизори и радиоапарати в килиите и също така имат достъп до библиотека, кино и зона за богослужбни дейности на различни вероизповедания. Независимо от това, повечето лишени от свобода в двата затвора са оставени да бездействат през повечето време поради недостатъчното осигуряване на организирани дейности.

27. В Бургаския затвор 84 осъдени затворници имат работа, основно в машинните цехове и по общата поддръжка на затвора (което представлява около 9 % от всички затворници).

Образователни дейности също така са въведени през септември 2011 г., като от тях се ползват 69 лишени от свобода.

По отношение на други дейности, организирани са курсове по компютърна грамотност, както и малки работилници (за скулптура, моделиране и изработка на бижутерия). Също така лишените от свободата имат достъп до религиозни служби.

28. Във Варненския затвор се осигурява работа на 110 осъдени затворници, основно в механични и мебелни цехове, вкл. се ангажират в дейности по почистването (което представлява около 17 % от всички затворници).

Образователни дейности също така са въведени през септември 2011 г., като от тях се ползват 32 лишени от свобода, включително един с доживотна присъда (виж параграф 38).

29. В Бургаския затвор се провеждат упражнения на открито по един час два пъти дневно за всяка група затворници, на две големи площадки, оборудвани с уреди за физически упражнения и пейки. Това контрастира със ситуацията във Варна, където лишените от свобода имат само един час упражнения на открито дневно. И в двата затвора лишените от свобода имат достъп по един час седмично за всяка група до площадка, където могат да играят футбол.

30. В контекста на направените по-горе бележки, **КПИ препоръчва на българските власти да продължат усилията си за развитие на програми за дейности за лишени от свобода в Бургаския и Варненския затвор, по-специално за трудови, образователни и професионални дейности, като вземат предвид специфичните потребности на различните групи лишени от свобода. КПИ също така подчертава препоръката си за увеличаване на упражненията на открито и спортните съоръжения във Варненския затвор.**

Освен това площадките за упражнения и в двата затвора следва да се оборудват със съоръжения за предпазване от слънце и дъжд.

3. Изхранване

31. И в двете заведения делегацията беше засипана от оплаквания за лошото качество и недостатъчното количество на храната. Особена рядкост в менюто са яйцата, млечните продукти и плодовете. **КПИ призовава българските власти да предприемат стъпки за преглед на качеството и количеството на храната в Бургаския и Варненския затвор.**

Кухните (както и затворническата столова във Варна) се намират в сутерените на заведенията. Както и другите части на сградите, те са разнебитени и нехигиенични, със стени и подове, покрити с плесен, а течашите и преливащи отходни тръби предизвикват рискове за здравето и излъчват дълго усещаци се миризми на канализация.

КПИ призовава българските власти да предприемат мерки, без забавяне, за основен ремонт на кухните в двете заведения. Следва да се помисли за преместване на кухните от сутерените.

...

Г. Здравно обслужване

40. Здравното обслужване и в двата затвора е много проблематично поради изключителния недостиг на персонал и ресурси. Делегацията беше засипана от оплаквания за трудности с достъпа до затворническия медицински персонал, неадекватното качество на грижите (включително стоматологични грижи), проблематичния достъп до външни специалисти/болници (поради липса на здравно осигуряване) и забавяния при преместване във външни болници.

Във Варненския затвор медицинският персонал се състои от един общопрактикуващ лекар - който съвсем наскоро се е завърнал към задълженията си след продължителен отпуск по болест - и фелдшер, като и двамата са на пълен щат. Лекарят от близкото затворническо общежитие "Разделна" е осигурявал медицинско обслужване при отсъствие на фелдшера. Мястото на психиатър е вакантно от януари 2011 г. Зъболекар на непълен щат е осигурен за по два часа на ден, пет дни в седмицата. В заведението няма квалифицирана медицинска сестра. В обобщение, от януари 2011 г. потребностите на заведението от медицински грижи по същество са осигурявани от един фелдшер. Делегацията беше впечатлена от нейния професионализъм и ангажираност, това беше признато и от затворниците; въпреки това е неприемливо, че в продължение на най-малко 18 месеца не е намерено решение за компенсиране на липсата на общопрактикуващ лекар.

В Бургаския затвор работят стоматолог, фелдшер и дентална сестра - всички на пълен щат. Има две вакантни места: за общопрактикуващ лекар и психиатър. Назначен е общопрактикуващ лекар на граждански договор, който посещава затвора за два часа на ден (от понеделник до петък), но обслужва само

затворниците със здравни осигуровки. Едва ли е нужно да се казва, че този персонал е напълно недостатъчен за задоволително обгрижване на повече от 1 000 затворници.

Независимо от предишните препоръки на КПИ, и в двата затвора все още няма квалифициран медицински персонал през нощта или през почивните дни.

41. Горепосоченото състояние с персонала прави практически невъзможно предоставянето в посетените заведения на здравни грижи, в техния истински смисъл. Освен това, прекалено се разчита на фелдшерите, което ги принуждава да практикуват извън границите на своята компетентност.

В контекста на горепосоченото и като се вземат предвид отдалечените препоръки на КПИ в тази област, **Комитетът призовава българските власти да усилят значително медицинските екипи в Бургаския затвор и Варненския затвор. По-специално:**

- вакантното място на лекар в Бургаския затвор следва да се попълни незабавно, а във Варненския затвор да се осигури лекар на пълен работен ден;

- поне три квалифицирани медицински сестри на пълен работен ден следва да бъдат назначени незабавно в Бургаския затвор и две такива медицински сестри във Варненския затвор;

- необходимо е да се положат целенасочени усилия за попълване на вакантните места за психиатри в двата затвора;

- лице, способно да оказва първа помощ, за предпочитане с призната квалификация на медицинска сестра, трябва постоянно да присъства в помещенията на Бургаския затвор и Варненския затвор, включително през нощта и почивните дни;

- следва да се предприемат стъпки с оглед на това затворниците, имащи нужда от диагностичен преглед и/или болнично лечение, да бъдат своевременно премествани в съответните медицински заведения.

42. Няма достатъчно силни думи, за да се подчертае важността на медицинския скрининг при приемане на новопостъпили затворници. Този скрининг е безусловно необходим, особено за предотвратяване на разпространението на заразни болести, предотвратяването на самоубийства и своевременното документиране на евентуални телесни увреждания.

В Бургаския затвор приемният медицински преглед се осъществява незабавно след приемането. За разлика от това, във Варненския затвор бяха наблюдавани забавяния, достигащи до седем дни. И в двете заведения медицинският преглед е повърхностен и се състои просто от разпитване на затворника за предишни заболявания и измерване на неговия пулс и кръвно налягане.

По отношение на скрининга за заразни болести, двете заведения се посещават два пъти месечно от НПО, на доброволна основа, за изследвания за ХИВ, сифилис, хепатит В и С. Освен това всеки новоприет в Бургаския затвор попълва анкетна карта за скрининг на туберкулоза и подозрителните случаи се подлагат на Манту и рентгенография на гръдния кош. И в двата затвора резултатите се предават само на съответните затворници, а не на медицинския персонал в затвора. В Бургаския затвор се записват само положителните кръвни проби, а всички отрицателни резултати незабавно се унищожават, без да се запазва никаква документация.

КПИ препоръчва да се вземат мерки за осигуряване на стриктно спазване на правилото, че всички затворници трябва да бъдат прегледани от медицински служител незабавно при постъпването им, както е посочено в нормативната уредба. Медицинският преглед при приемане трябва да бъде щателен и да включва физикален преглед. Освен това контролът на заразните заболявания трябва да бъде ефективен и да се полагат усилия за възможно най-добро координиране на действията на всички, които имат отношение.

43. Не се извършва специален скрининг за телесни увреждания при постъпване или след епизод на насилие в затвора, за което във Варненския затвор може да се открие много ограничена медицинска информация и никаква в Бургаския затвор. Освен това изглежда, че регистрирането на телесни увреждания зависи от това затворникът да подаде специална молба, обикновено до социалния работник, по специален образец (копие от образца не се съхранява в медицинското досие). Изглежда, че липсва система за докладване на травматични увреждания до Главна дирекция "Изпълнение на наказанията".

В контекста на горепосоченото **КПИ повтаря своята препоръка за предприемане на стъпки, които да гарантират щателен скрининг на новопостъпилите затворници за телесни увреждания. В този контекст, попълваният от лекаря доклад трябва да съдържа, освен подробно описание на установените увреждания, евентуалните твърдения на засегнатия затворник и заключенията на лекаря относно съответствието на тези твърдения с обективните медицински констатации. По-нататък, при документирани увреждания, които съответстват на твърденията на затворника за малтретиране (или дори при липсата на твърдения, но при обективни следи от малтретиране) докладът трябва да бъде предаван по надлежния ред на съответния прокурор. Освен това резултатите от всеки преглед, включително горепосочените заявления и заключенията на лекаря, трябва да бъдат предавани на затворника и неговия адвокат.**

Същият ред трябва да се прилага и винаги когато затворник преминава медицински преглед след епизод на насилие в затвора.

...

45. Освен това, за да получат достъп до медицински персонал, затворниците трябва да се обръщат към дежурния персонал на затвора и много затворници се съмняват дали молбите им наистина се предават на медицинските звена. КПИ желае да изтъкне, че затворниците трябва да имат възможност да се обръщат към здравната служба поверително, например с бележка в запечатан плик. Освен това служителите на затвора не трябва да опитват да проверяват исканията за консултация с лекар. **КПИ препоръчва да бъдат взети мерки за прилагане на тези изисквания на практика в Бургаския затвор и Варненския затвор, както и във всички други затвори в България.**

46. От прегледа на медицинската документация във Варненския затвор се установи, че лично медицинско досие имат само здравно осигурените затворници. За разлика от това, в Бургаския затвор такива досие имат всички затворници. Обаче медицинските записи в досиетата са съвсем редки, ако изобщо има такива. Всъщност, твърде малкото налична медицинска информация може да се намери в ежедневния медицински журнал, който се разписва от всеки затворник, преминал медицински преглед. Тази система, освен че прави невъзможно да се оцени поредицата от медицински грижи, предоставяни на отделния затворник, предизвиква загриженост по отношение на поверителността,

тъй като при разписването в журнала за своя запис всеки затворник може да види записите за други затворници, същото може и затворническият персонал, който придружава затворниците.

КПИ призовава българските власти да предприемат мерки за подобряване на воденето на медицинска документация в Бургаския затвор и Варненския затвор. По-специално, за всеки затворник следва да се открие лично и поверително медицинско досие, съдържащо диагностична информация и текущи данни за здравното състояние на затворника и специализираните прегледи, които може да е преминал. При евентуално преместване на затворника, досието следва да се изпраща на лекарите в приемащото заведение.

47. И двете заведения затворници работят като санитарни в медицинските отделения, независимо от повтаряните препоръки на КПИ за преразглеждане на тази практика. Освен че участват в раздаването на лекарства - само по себе си незадоволителна практика - те дори изпълняват някои медицински задачи като мерене на температура, кръвно налягане и пулс - това е неприемливо. **КПИ призовава българските власти да преустановят използването на затворници като санитарни в медицинските отделения, ако е необходимо чрез промяна на законодателството.**

...

49. Наблюдаваното състояние в двата затвора се утежнява от обстоятелството, че преобладаващата част от затворниците нямат здравни осигуровки. В своя отговор на доклада на КПИ от посещението през 2010 г. българските власти признаха проблема и в началото на настоящото посещение увериха делегацията, че ГДИН поема необходимите разходи в тези случаи. Въпреки това в хода на посещението стана ясно, че затворниците без държавно здравно осигуряване не могат да получават специализирана/външна болнична помощ, освен в спешните отделения. В редица случаи делегацията трябваше да се намесва, за да може затворници със сериозни здравни проблеми, които нямат здравни осигуровки, да бъдат изпратени в болница за по-нататъшна оценка и лечение. **КПИ желае за изтъкне, че е напълно неприемливо болни затворници да бъдат лишавани от грижи, докато здравното им състояние стане критично.**

50. Както вече беше посочено в параграф 8, делегацията на КПИ, позовавайки се на чл. 8, алинея 5 от Конвенцията, поска Министерството на правосъдието и Министерството на здравеопазването да започнат незабавен преглед на осигуряването и качеството на медицинските грижи в Бургаския затвор и Варненския затвор. Прегледът следва да обхваща кадровото осигуряване на здравните звена, лечението и предоставянето медикаменти на затворниците в самите затвори и изискването да има възможност всички затворници, независимо дали имат държавно здравно осигуряване, да бъдат изпращани в болница за по-нататъшни изследвания и лечение, когато е необходимо. Българските власти бяха помолени в рамките на три месеца да извършат този преглед и разработят план за действие, насочен към преодоляване на недостатъците в здравното обслужване на затворниците. Делегацията помоли да получи доклада от прегледа и плана за действие до 15 август 2012 г. **КПИ вярва, че ще получи поисканата информация своевременно. Междувременно, следва да се вземат незабавни мерки с оглед затворниците без средства да могат да получават медикаментите и лечението, които тяхното здравно състояние изисква.**

51. Здравното обслужване на затворници в България остава отговорност на Министерството на правосъдието. Едновременно с това, съгласно Наредба № 2

от 22 март 2010 г. за условията и реда за медицинското обслужване в местата за лишаване от свобода, издадена съвместно от министъра на здравеопазването и министъра на правосъдието, отношение към въпроса има и Министерството на здравеопазването. Като, от една страна, приветстваме това, от друга страна, обстоятелствата, установени по време на посещението през 2012 г. ясно показват, че е необходимо по-непосредствено участие на Министерството на здравеопазването.

КПИ призовава българските власти да направят необходимото за по-активно участие на Министерството на здравеопазването в надзора върху стандартите за медицинско осигуряване в местата за лишаване от свобода (включително по отношение на подбора на здравния персонал, обучението на здравите служители на работното място, оценката на клиничната практика, сертификацията и проверките). Следва да се обсъди възможността за това отговорността за затворническото здравеопазване да се прехвърли на Министерството на здравеопазването."

Б. Доклади по Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание

74. Доклад, представен от Българския хелзинкски комитет през октомври 2011 г. в рамките на четвъртия и петия цикъл на докладване по отношение на България по силата на чл. 19 от Конвенцията на ООН против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание ([1465 UNTS 85](#)), ратифицирана от България на 16 декември 1986 г. и в сила от 26 юни 1987 г., посочва следното на стр. 13-14:

“... От 12 затвора, помещаващи 9006 затворници към 18 май 2011 г., нито един не е построен през последните 20 години. Сградите на затворите в Ловеч, Пазарджик, Враца, Стара Загора, Варна и Бургас са построени през 20-те и 30-те години на XX век, докато затвора в гр. София е на един век. Тази доста разпадащата се материална база в момента се сблъсква с натиска на огромна пренаселеност и по този начин повдига опасения относно приемливостта на условията на живот, предвидени vis-à-vis изискванията на чл. 16 от Конвенцията.

Жизненото пространство в килиите на затворите в Бургас, Варна, София и Плевен остава недостатъчно и изисква използването на двуетажни и дори триетажни легла – ясен показател за пренаселеност. Обяснителните бележки на Стратегията за развитието на местата за изтърпяване на наказанието „лишаване от свобода“ от 2008 г. посочват, че жизненото пространство в повечето килии е около 2 кв.м. на човек, а препоръчителният стандарт е 6 кв.м. От 2008 г. положението се влошава поради общото увеличение на броя на лишените от свобода в България. По време на последното посещение на затвора в гр. Варна, извършено от изследователския екип за пенитенциарни институции на БХК в края на септември 2010 г., средната жилищна площ на човек е 1 кв.м.

На 18 и 19 август 2011 г., екип от изследователи на БХК посети затвора в град Бургас и установи, че през последната година броят на лицата, лишени от свобода, се е увеличил драстично. По време на посещението, 866 затворници са настанени в сградата на затвора, чийто официален капацитет е за 371 лишени от

свобода. Изследователският екип посети две групи затворници (номер седем и осем), общо 240 лица, които споделят жизненото пространство на коридор на четвъртия етаж на основната сграда на заведението. Техните килии не са разделени поравно по отношение на площ, тъй като някои от килиите са бивши зали за хранене, които е трябвало да бъдат преразпределени поради нарастването на броя на лишените от свобода. Това означава, че в някои части на затвора лишените от свобода могат да се хранят само изправени в твърде тесния коридор. Обикновено между 15 и 44 души споделят килия. В килия № 419, БХК стана свидетел на настаняване на 44 души в килия от 55 кв.м., която има само 40 легла. От това следва, че четирима от затворниците, в тази килия, са принудени да спят на пода между леглата. През деня матраците на тези затворници са навивани и съхранявани под леглата на другите лишени от свобода. Единственото свободно пространство в килиите се състои от пътеките между леглата.

Нито една от килиите в затворите в Бургас или Варна няма отделни санитарни помещения. В посочената по-горе част на затвора в гр. Бургас, 240 затворници споделят общо три тоалетни и само един душ в отчайващо нехигиенично състояние. Тъй като вратите на килиите са заключени през нощта, вместо тоалетни, всички лица, лишени от свобода, трябва да използват кофи, които са в тревожна близост до леглата им и също са ясно видими от всички други затворници. Не само че повечето килии не разполагат с питейна вода, но прозорците им са твърде малки, за да осигурят чист въздух (особено през по-топлите сезони) и слънчева светлина, достатъчно за всички лишени от свобода. В затвора в гр. Варна вратите на килиите са перфорирани заради нашествието на гризачи. Огромната пренаселеност и произхождащото от това драстично влошаване на условията на живот, липса на достатъчно жизнено пространство и отделни санитарни помещения в килиите, както и недостига на персонал и ескалиращото напрежение между лишените от свобода, все по-често води до насилие между затворници.

По отношение на здравеопазването, услугите в затворите не са интегрирани в националната система на здравеопазване по отношение на стандарт, администриране, осигуряване на медицински прегледи, статистика, профилактика и превантивни грижи. Повечето медицински центрове в затворите не отговарят на изискванията на *Закона за лечебните заведения*. През изминалата година, БХК регистрира рязко увеличение на броя на жалбите, изпратени от затворници до програмата за правна защита на БХК по отношение на предоставянето на здравни услуги. Основните причини за това са недостатъчността на персонал и оборудване, както и липсата на специализирана помощ. Не се упражнява никакъв независим контрол, за да се осигури адекватно предоставяне на услуги, които засягат пряко здравния статус на лишените от свобода."

75. Комбинираните четвърти и пети периодични доклади на България по отношение на прилагането на Конвенцията, представени на 3 август 2009 г. и публикувани на 3 декември 2010 г. ([CAT/C/BGR/4-5](#)), гласят следното:

"112. През последните години броят на лишените от свобода в затвори и затворнически общежития е останал стабилен, с минимален спад през 2007 г.; в момента общият брой на лишените от свобода в затвора възлиза на 10 271. По отношение на обвиняемите и подсъдимите, държани под стража в затворите, се наблюдава тенденция на спад на общия им брой. През годините броят им се

променя, както следва: в началото на 2004 г. - 1861; в началото на 2005 г. - 1988; през 2006 г. - 2015; през 2007 г. - 1378; със спад на 942 към настоящия момент.

113. Пренаселеността продължава да бъде проблем в основните сгради на затворите. Тя се облекчава чрез преместване на осъдени лица – както еднократни извършители на престъпление, така и рецидивисти, от затворнически общежития от закрит тип, в затворнически общежития от преходен тип, в случай, че тези лица отговарят на определени изисквания, предвидени в закона. В хода на 2007 г. общо 2446 лишени от свобода са били предложени за такова преместване пред съда; предложението е одобрено по отношение на 2142 лица и отхвърлено за останалите 304."

В. Доклади на омбудсмана на Република България към Факултативния протокол на Конвенцията на ООН против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отношение или наказание

76. През май 2012 г. към омбудсмана на Република България е създаден национален превантивен механизъм в съответствие с чл. 17 от Факултативния протокол от 2002 г. към Конвенцията на ООН против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отношение или наказание ([2375 UNTS 237](#)), който е подписан от България на 22 септември 2010 г. и влиза в сила по отношение на нея на 1 юни 2011 г.

1. Доклад за 2012 г.

77. Между юли и ноември 2012 г. омбудсманът е извършил проверки в затворите във Враца, Белене, Плевен, Ловеч, Сливен, Стара Загора, Пловдив, Бобов дол, Варна, Бургас и Пазарджик.

78. В своя [годишен доклад за 2012 г.](#) по отношение на националния превантивен механизъм, омбудсманът отбелязва наред с другото, че проблемите, свързани с пренаселеността и битовите условията в затворите са натрупвани в продължение на десетилетия и са добре известни. В последните 20 години е направен основен ремонт само на един затвор и три стари сгради са превърнати в затворнически общежития от открит тип. Той добавя, че в резултат на извършените проверки е достигнал до заключението, че условията в почти всички затвори и затворнически общежития от закрит тип могат да се характеризират като подлагане на лишението от свобода на нечовешко или унижително отношение. По отношение по-специално на пренаселеността, омбудсманът е на мнение, че българското законодателство не предвижда никакъв механизъм, позволяващ изпълнението на минималните стандарти за жилищно настаняване на затворници. Изменение на ЗИНЗС от 2009 г. през декември 2012 г. предвижда възможността за преместване на затворници в друго заведение в случай на липса на капацитет в затвора, към който те са били

разпределени (виж параграф 111 по-долу). Тази възможност обаче няма практическо приложение, защото всички затвори в страната, с изключение на две поправителни заведения за непълнолетни и затвора в гр. Сливен, в който се помещават лишени от свобода жени, са пренаселени и не осигуряват необходимия стандарт от четири кв.м. на затворник. Най-лошият пример за това е затвора в гр. Бургас, където наличното пространство на един лишен от свобода е един квадратен метър, което е на практика дори по-малко, защото това не е чистото пространство, а жилищната площ, включително и пространството, заемано от легла и маси. По мнението на омбудсмана, архитектурата на старите затвори не позволява условия за индивидуална работа с лишените от свобода и изисква допълнителен персонал, за да се гарантира тяхната безопасност. Изграждането на тоалетни в килиите е довело до намаление в размера на жилищната площ. Нещо повече, строителните работи налагат изпразване на части от затворите, което е довело до още по-голяма пренаселеност. В повечето затвори реконструкция е практически невъзможна. Това отчасти ще подобри условията, но няма да реши проблема с пренаселеността. Следователно, има спешна нужда от изграждане на нови затвори и затворнически общежития. Омбудсманът очертава възможностите в това отношение.

79. По отношение на хигиената в затворите, омбудсманът заявява, че няма достатъчно средства за почистване и хигиенизиране. Почистването на подовете се извършва предимно само с вода. Хлебарки, дървеници и дори гризачи, независимо от провеждането на операции за борба с вредителите, са често срещано явление в мъжките затвори и затворническите общежития от закрит тип. Омбудсманът добавя, че на лишените от свобода не е било осигурявано облекло поради липсата на средства, и такова облекло се предоставя само на социално слаби затворници.

80. По отношение на храненето, омбудсманът заявява, че пренаселеността оказва негативно влияние върху организацията на храненето в столовите на затворите. На някои места действителното време за хранене е само между пет до десет минути. В някои затвори столовите са в коридорите, защото първоначалните столови са използвани за социални дейности. През предходните четири години разходите за дневната хранителна дажба на един лишен от свобода е увеличена от 1.30 лв. (0.66 евро) до 2.50 лв. (1.28 евро), но това до голяма степен отразява инфлацията на цените на храните. Яйца, млечни продукти и плодове са рядкост в менюто на затворниците. Плодовете и зеленчуците не са лесно достъпни дори и в хранителните магазини на затворите. Тъй като затворниците не могат нормално да съхраняват храна, те се опитват да я охладят с вода. Храната в хранителните магазини в затворите се продава на над-пазарни цени, което поражда множество оправдани оплаквания от затворници.

81. Медицинското обслужване също е сериозен проблем. Докато първичните медицински прегледи са добре организирани, нивото на оборудване на медицинските заведения в затворите е недостатъчно и под нивото на нормална приемна на общопрактикуващ лекар. Профилактичните грижи и наблюдението на хронично болни затворници не отговарят на стандартите. С изменение на ЗИНЗС от 2009 г. през декември 2012 г. (виж параграф 123 по-долу), въпросът с покритието на здравните осигуровки на лишените от свобода е решен. Въпреки това, проблемите с финансирането на затворническите медицински заведения и болници остават.

2. Доклад за 2013 г.

82. През 2013 г. омбудсманът е извършил проверки в затворите в Бобов дол, Бургас и Варна.

83. В своя [годишен доклад за 2013](#) по отношение на националния превантивен механизъм, публикуван на български език на 17 февруари 2014 г., омбудсманът отбелязва наред с другото, че материалните условия в затвора в гр. Бургас продължават да бъдат неприемливи и са нечовешки и унижителни. Това е най-пренаселеният затвор в България, със средно по-малко от два кв.м. на затворник, а на някои места по-малко от един кв.м. Обичайното в този затвор са триетажните легла, а неговите сгради са много стари и порутени. Двете общежития от закрит тип към затвора също са пренаселени, с малко повече от три кв.м. на затворник. В затвора безпрепятственият достъп до тоалетните по всяко време, особено през нощта, е проблем, а самите тоалетни са много нехигиенични и порутени. На затворниците не се предоставят основни продукти за почистване. Сградата на затвора в гр. Варна също е стара и в лошо състояние.

84. Има проблеми с храненето в затвора в гр. Бургас, главно в резултат на ниската квалификация на персонала на кухнята, както и поради липсата на финансови средства. Затворници отправят много оплаквания по отношение на качеството и количеството на храната. Затворът в гр. Варна също така е закъснял с плащането на хранителни продукти на своите доставчици .

85. Медицинският център на затвора в гр. Бургас се състои от лекарска приемна, стоматологичен кабинет, манипулационна зала, стая за съхранение на лекарства, отдел за лежачо болни, състоящ се от две стаи с осем легла, и две тоалетни и баня. Оборудването е недостатъчно и не отговаря на стандартите. Центърът се обслужва от лекар, двама фелдшери, стоматолог и санитар, който е лишено от свобода лице. Няма психиатър; дори позицията е закрыта през 2012 г. Затворниците не преминават през редовни годишни прегледи. Няма реален контрол на предоставеното медицинско лечение, оборудването или предписването на лекарства, а нивото на активна и профилактична медицинска помощ

е под това, достъпно извън затвора. Стоматологичната помощ е изключително недостатъчна. Много лишени от свобода са наркомани.

86. Медицинският център на затвора в гр. Варна се състои от лекарска приемна, стоматологичен кабинет, психиатрична стая, отдел за хоспитализация, състоящ се от четири стаи с дванадесет легла, стая за съхранение на лекарства, изолатор, малка трапезария, две тоалетни и една баня. Оборудването е изключително недостатъчно. Центърът се обслужва от лекар, психиатър, стоматолог, фелдшер и санитар, който е лишено от свобода лице. Външни специалисти са повиквани при необходимост. Затворниците преминават през медицински преглед при пристигането си в затвора, както и преди и след преместване. Няма реален контрол на предоставеното медицинско лечение, оборудването или предписването на лекарства, а нивото на активна и профилактична медицинска помощ е под това, достъпно извън затвора. Най-големият проблем е с стоматологичната помощ. Здравноосигурените затворници често са насочвани към външни болници във Варна. Други, при необходимост, са изпращани в болницата на затвора в София. Много лишени от свобода са наркомани.

87. Повечето затворници в затвора в гр. Бургас са бездейни през по-голямата част от деня, главно в резултат на липсата на помещения за социални дейности и крайно недостатъчното ниво на социален персонал. През 2012 г. само осемдесет и четири затворници или около 9% от всички лишени от свобода в затвора са ангажирани с дейности, повечето от тях в поддръжката на затвора, тъй като дърводелският цех на затвора е трябвало да прекрати работата си в резултат на икономическата обстановка в страната. През 2013 г. повече лишени от свобода - сто и осемнадесет лица - са ангажирани с работа.

Г. Докладът на г-н МакМанъс

88. През март 2014 г. г-н Джим МакМанъс, бивш комисар за разглежданена жалби във връзка с шотландските затвори, изготвя експертен доклад за българската пенитенциарна система. В този доклад той посочва, че въпреки, че българските власти напълно приемат критиките, отправени към тях от този Съд във връзка с условията в затворите в България и се опитват да решат повечето въпроси в рамките на ограничените си ресурси, проблемите остават. Основните проблеми са пренаселеността, особено при затворите за възрастни мъже, голям брой годишен приеми на следствени лица, много лоши материални условия, много лоши програми на дейности, липса на подходящо превантивно средство за защита и известна неяснота по отношение на средствата за обезщетяване.

89. Българските власти са направили много за намаляване на броя на затворниците, като техният брой е редуциран от 11 000 през 2007 г. до

малко над 9000 към 31 декември 2013 г. Една от причините за това е въвеждането на пробацията като форма на наказание по отношение на много престъпления, но има възможност за увеличаване на използването на тази опция като алтернатива на задържането под стража, както и за повече условно освобождаване. Поради финансови причини, Планът за действие за 2010-13 г. за подобряване на сградния фонд на затворите не е изцяло изпълнен. Въпреки това са извършени работи в редица заведения: затворническо общежитие в Плевен е преобразувано в затвор от закрит тип, поставени са тоалетни в килиите на отделението за осъдени на доживотен затвор в затвора в гр. Варна и са извършени дребни ремонти в осем затвора. Има планове с норвежко финансиране да бъде изградено ново затворническо общежитие към затвора в гр. Бургас, в което могат да бъдат настанени четиристотин и петдесет затворници. По-нататъшно подобрене обаче зависи от намирането на източници на извънбюджетно финансиране. Няма превантивно средство за защита и има проблеми с прилагането на съществуващото средство за обезщетяване на вреди поради противоречащи си решения при много сходни факти и липсата на законова норма относно минималното полагащо се пространство на затворник, което прави невъзможно за съдилищата да разглеждат този показател като фактор за оценката на условията в затворите в съответствие с чл. 3 от Конвенцията.

90. По отношение на мерките, които могат да се вземат, за да се намали броят на лицата, изпращани в затвор, в доклада се отбелязва, че властите вече са поели по този път и че честотата на изпращане в затвор в България е близка до средната за държави-членки на Съвета на Европа. Също така е отбелязано, че престъпността в България спада и че през 2012 г. само на 47,5% от осъдените за престъпление е дадена ефективна присъда, като условни присъди са наложени на 37,6% и 11% са освободени от наказателна отговорност. Въпреки това, може да се направи повече в това отношение. Например, прокурорите могат да бъдат оправомощени още в началото на наказателния процес да прибегват до алтернативи на наказателното преследване, като отправят официални предупреждения, прилагат медиацията и поправителни програми, възлагат извършването на обществено – полезен труд, , но с подходящ контрол, за да се намали рискът от корупция. През 2013 г. е имало 22 029 лица, задържани под стража, прекарващи средно четиридесет и един дни в ареста. Това предполага, че задържането под стража рутинно се налага по отношение на някои обвинения, както и че може да се използват алтернативи на задържането под стража, което ще се отрази и върху броя на задържаните лица. Има възможност и за намаляване на процента на присъдите с лишаване от свобода, които са или 48%, или 66,2% за 2012 г., като се прибегва повече до пробация или глоба, особено по отношение на нарушителите, осъдени на по-малко от

шест месеца (47% през 2012 г.) или между шест месеца и една година (29% през 2012 г.). Тези престъпници очевидно се възприемат като нискорискови и е добре известно, че кратките присъди са най-неефективни по отношение на поправянето на престъпника, като в същото време са с най-негативно влияние върху живота на всички засегнати. Прибягването до автоматично опрощаване на присъда може също да бъде предвидено, както и разширяването и подобряването на използването на условното освобождаване в съответствие с Препоръка Rec(2003)22 на Комитета на министрите относно условното освобождаване, както и използването на списъци с чакащи.

91. По отношение на мерките, които биха могли да бъдат взети, за да се разшири капацитетът на пенитенциарната система и да се подобри нейното използване, очевидно има необходимостта от изграждане на нови затвори или похарчване на огромни суми за обновяване на съществуващите. Съществуват такива планове, но никой от тях не е осъществен. Властите разглеждат различни опции, за да осигурят извънбюджетно финансиране за това. Обновяването на съществуващите затвори, някои от които са в много лошо състояние, е много трудна и скъпа възможност; изграждането на нови е по-добра алтернатива. Трябва да бъдат предвидени промени също така по отношение на следствените арести. Много може да се направи и по отношение на разпределението на затворниците. Според властите общият брой на лицата, настанени в затвори и затворнически общежития към 31 декември 2013 г., е 8,449 при официален капацитет от 8763. Това означава, че пенитенциарната система като цяло не е пренаселена с оглед изискванията на вътрешното законодателство. Въпреки това, към същата дата затворът в гр. Бургас помещава 1057 затворници при официален капацитет от 547, а затворът в Бобов дол помещава 665 затворници при официален капацитет от 530, докато в затвор в гр. София има 1471 затворници при официален капацитет от 1671. Така има места с изключителна пренаселеност, докато в някои от затворите има незапълнен капацитет. Това се дължи до голяма степен на правилата за класификация на затвори и затворнически режими в ЗИНЗС от 2009 г., който оставя на наказателните съдилища малко свобода на действие при разпределянето на престъпниците за един или друг режим или затвор. Например рецидивистите и осъдените на повече от година лишаване от свобода автоматично се разпределят към затвори от закрит тип. Тъй като 47% от наказанията с лишаване от свобода са с продължителност от по-малко от шест месеца, закономото изискване за изтърпяване на най-малко шест месеца, за да може да се иска преместване от затвор или затворническо общежитие от закрит тип в затворническо общежитие от открит тип (виж параграф 113 по-долу) означава, че никой рецидивист не може да се надява да получи такова преместване; за тези, изтърпяващи присъди между шест месеца и една година (29% от всички

затворници през 2012 г.), също може да се окаже трудно да получат преместване. В резултат на тези строги правила, затвори и затворнически общежития от закрит тип са пренаселени, докато затворнически общежития от открит тип са с незапълнен капацитет. Докладът призовава за по-голяма гъвкавост в това отношение. Що се отнася до средствата за защита, вероятно има необходимост да се направят основни поправки на приложимите нормативни текстове, като се наблегне на правата на затворниците и начините, по които те могат да бъдат защитени. Властите също така трябва да засилят ролята на омбудсмана, към който функционира националният превантивен механизъм по Факултативния протокол на Конвенцията на ООН против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отношение или наказание. Има освен това и необходимост от по-добро сътрудничество между различните ангажирани страни в тази област; затова докладът препоръчва да бъде създаден координиращ орган под ръководството на Министерството на правосъдието.

III. ПРИЛОЖИМО ВЪТРЕШНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО

A. Конституцията от 1991 г.

1. *Обща забрана на нечовешко отношение*

92. Чл. 29 § 1 от Конституцията от 1991 г. гласи наред с другото, че никой не може да бъде подлаган на мъчение, на жестоко, безчовечно или унижаващо отношение.

2. *Непосредствено действие на Конституцията*

93. Чл. 5 § 2 от Конституцията от 1991 г. предвижда, че разпоредбите на Конституцията имат непосредствено действие.

94. В задължително тълкувателно решение от 6 октомври 1994 г. (реш. № 10 от 6 октомври 1994 г. по к. д. № 4/1994 г., КС, обн., ДВ, бр. 87 от 25 октомври 1994 г.) Конституционният съд постановява, че това означава, че няма нужда от опосредствана норма за прякото прилагане на Конституцията. Начинът, по който различните ѝ разпоредби би трябвало да се прилагат, зависи от техния предмет. Някои от тях засягат въпроси на конституционното право (формата на управление, структурата на основните органи на управление, основните права и свободи), други определят начина, по който законите се изготвят, а трети предвиждат общи конституционни принципи. Въпреки че тези разпоредби са различни по своето съдържание, всички те имат една обща характеристика и тя е тяхното непосредствено действие. Това действие се проявява по различен начин в зависимост от конкретното съдържание на всяка конституционна разпоредба.

3. Действие на международните договори във вътрешното право

95. Чл. 5 § 4 от Конституцията от 1991 г. гласи, че международните договори, които (а) са ратифицирани по реда, предвиден в Конституцията, (б) са обнародвани и (в) са влезли в сила по отношение на България, са част от вътрешното право и имат предимство пред каквито и да било противоречащи разпоредби на вътрешното законодателство.

96. Още през юли 1992 г. Конституционният съд потвърждава, че това правило се прилага за всички международни договори – с изключение на тези, които изискват криминализирането на определени действия или бездействия – ратифицирани след влизането в сила на Конституцията на 13 юли 1991 г. и отговарящи на тези три изисквания (виж реш. № 7 от 2 юли 1992 г. по к. д. № 6/1992 г., КС, обн., ДВ, бр. 56 от 10 юли 1992 г.).

97. В своята съдебна практика, българските граждански и административни съдилища понякога приемат чрез позоваване на чл. 5 § 4 от Конституцията, че Конвенцията има непосредствено действие във вътрешното право, регулира пряко отношенията между частни лица и държавата – дори когато вътрешното право мълчи по даден въпрос, който е предмет на спор, или е в противоречие с Конвенцията – и поражда субективни права *vis-à-vis* държавата, които могат да бъдат независимо защитавани (виж например реш. № 1336 от 6 януари 2009 г. по гр. д. № 5769/2007 г., ВКС, V г. о., и реш. № 362 от 21 ноември 2013 г. по гр. д. № 92/2013 г., ВКС, IV г. о.). В други случаи съдилищата се позовават на членове на Конвенцията като помощно средство за развиване на разпоредби на вътрешното право (виж например реш. № 10166 от 11 юли 2012 г. по адм. д. № 15508/2011 г., ВАС, III о., и реш. № 12850 от 4 октомври 2013 г. по адм. д. № 11827/2012 г., ВАС, III о.).

4. Отговорност на държавата за вреди

98. Чл. 7 от Конституцията от 1991 г. гласи, че държавата отговаря за вреди, причинени от незаконни актове или действия на нейни органи или длъжностни лица.

99. В задължително тълкувателно решение от 22 април 2005 г. (реш. № 3 от 22 април 2005 г. по т. гр. д. № 3/2004 г., ВКС, ОСГК) Върховният касационен съд, потвърждавайки предходната практиката на гражданските съдилища, приема, че този член не дава пряка възможност за обезвреда, а само предвижда общ принцип, чието изпълнение трябва да се осъществи чрез закон; тъй като такъв закон не е приеман, след влизането в сила на Конституцията на 13 юли 1991 г., тази функция се изпълнява от Закона за отговорността на държавата и общините за вреди от 1988 г. (виж параграф 125 по-долу).

Б. Наказателен кодекс от 1968 г.

100. Чл. 36, § 2 от Наказателния кодекс от 1968 г. гласи, че наказанието не може да има за цел причиняване на физическо страдание или унижаване на човешкото достойнство.

В. Закон за изпълнение на наказанията от 1969 г. и разпоредбите за прилагането му от 1990 г.*1. Общи правила*

101. Чл. 8(2)(1), както е формулиран след юни 2002 г., гласи, че поправянето на затворниците се осъществява наред с другото, като се гарантира, че те са настанени в условия, които защитават тяхното физическо и психическо здраве и тяхното човешко достойнство.

2. Видове поправителни заведения

102. Чл. 8а(1), добавен през юни 2002 г., гласи, че има два вида поправителни заведения: затвори и поправителни домове. Затворите могат да имат затворнически общежития към тях. Тези затворнически общежития могат да бъдат от открит, преходен или закрит тип. Затворническите общежития от преходен тип могат да функционират също към поправителни домове (чл. 8а(2)).

3. Материални условия

103. Чл. 9 гласи, че поправителните заведения трябва да бъдат в съответствие с приложимите изисквания за сигурност и санитарните изисквания и да разполагат с подходящи помещения за живеене и санитарни помещения.

4. Хранене и други нужди

104. Чл. 31(1) гласи, че лишените от свобода имат право наред с другото на безплатна храна с достатъчен химически и калориен състав, в съответствие с таблици, утвърдени от министрите на правосъдието и здравеопазването, както и отделни легла, спално бельо, дрехи и обувки в съответствие с таблици, утвърдени от министрите на правосъдието и финансите.

5. Здравни грижи

105. Чл. 22(1) гласи, че медицинската помощ на лишените от свобода трябва да бъде осигурена от лечебните заведения към Министерството на правосъдието. Ако тези заведения не могат да осигурят необходимото медицинско лечение, лишените от свобода трябва да

бъдат изпратени във външни болници (чл. 22(2)). При предоставянето на спешна медицинска помощ лишените от свобода имат същите права като останалите граждани (пак там). Подробните правила са установени в Наредба № 2 от 1982 г. за здравеопазването в поправителните заведения, заместена през януари 2007 г. от Наредба № 12 от 20 декември 2006 г. относно медицинското лечение на лишените от свобода.

Г. Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража от 2009 г. и разпоредбите за прилагането му от 2010 г.

106. На 1 юни 2009 г. и 1 февруари 2010 г. съответно, Законът от 1969 г. и правилника за неговото прилагане са заменени съответно от Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража от 2009 г. и правилника за неговото прилагане от 2010 г.

1. Общи правила

107. Чл. 3(1) от ЗИНЗС от 2009 г. гласи, че затворниците не могат да бъдат подлагани на изтезания или на жестоко или нечовешко отношение. Чл. 3(2) определя изтезания и нечовешко и унижително отношение като: (а) всяко умишлено действие или бездействие, което причинява силна физическа болка или страдание, освен регламентираните в този закон случаи на употреба на сила, помощни средства или оръжие; (б) умишлено поставяне в неблагоприятни условия за изтърпяване на наказанието, изразяващи се в лишаване от достатъчна жилищна площ, храна, облекло, отопление, осветление, проветряване, медицинско обслужване, условия за двигателна активност, продължителна изолация без възможности за човешко общуване и други виновно извършени действия или бездействия, които могат да причинят увреждане на здравето; (в) унижително отношение, което уронва човешкото достойнство на осъдения, принуждава го да върши или да приеме действия против волята си или поражда чувство на страх, незащитеност или малоценност. Чл. 3(3) гласи, че такива действия или бездействия включват такива, извършени от длъжностно лице или от всяко друго лице, подбудено или подпомогнато от длъжностно лице чрез явно или мълчаливо съгласие.

108. Чл. 40(2)(1) гласи, че поправянето на затворниците се осъществява наред с другото, като се гарантира, че те са настанени в условия, които защитават тяхното физическо и психическо здраве и тяхното човешко достойнство.

2. Видове поправителни заведения

109. Двата вида поправителни заведения, в които могат да бъдат настанявани лица с окончателни присъди, са затвори и поправителни домове (чл. 41(1)). Затворите може да имат затворнически общежития към тях. Тези затворнически общежития могат да бъдат от открит или закрит тип. Затворническите общежития от открит тип могат да бъдат създавани също към поправителни домове (чл. 41(2)). Затворите, поправителните домове и затворническите общежития могат също да помещават следствени лица (чл. 42(3)), които могат да бъдат изпратени там с решение на прокурора по делото или на съда (чл. 244(1)).

3. Настаняване на затворници

110. Първоначалното настаняването на затворници се прави от съдът, постановил присъдата (чл. 57(1)). Жените се настаняват в отделни затвори (чл. 58(1)). Лицата, осъдени за умишлени престъпления на по-малко от пет години лишаване от свобода, както и лица, осъдени за престъпления, извършени по непредпазливост, независимо от присъдата, излежават присъдите си в затворнически общежития от открит тип (чл. 59(1)). Съдът в тези случаи може по изключение да постанови осъденият да изтърпява наложеното му наказание лишаване от свобода в затворническо общежитие от закрит тип, ако (а) се е укривал от органите на наказателното производство и е обявяван за национално издирване, (б) страда от алкохолизъм или наркомания или (в) страда от психическо заболяване, което му пречи да се ориентира правилно в обстановката (чл. 59(2)). Рецидивистите и осъдените, с изключение на тези по чл. 59(1), се настаняват в затвори и затворнически общежития от закрит тип (чл. 60(1)). Осъдените на доживотен затвор са поставени под "специален" режим; осъдените, които изтърпяват присъдата си в затвор или общежитие от закрит тип, са поставени под "строг" режим; и осъдените, които изтърпяват присъдата си в затворнически общежития от открит тип, са поставени под "общ" режим (чл. 61).

4. Преместване на затворници от едно поправително заведение в друго

111. Решението дали да се премести затворник от един затвор в друг принадлежи на Главния директор на Главна дирекция "Изпълнение на наказанията" към Министерството на правосъдието (чл. 62(1)). Сред факторите, които той или тя може да вземе предвид, са психологическа несъвместимост, конфликти със служители или други лишени от свобода – близки на пострадалите от извършеното престъпление, за което е наложено наказанието лишаване от свобода, или при наличието на други важни съображения, свързани с ресоциализацията, с

безопасността на лицето и сигурността в затвора като цяло (чл. 62(1)(4)). Решението на Главния директор подлежи на обжалване пред министъра на правосъдието (чл. 62(3)) и на съдебно обжалване. Въпреки това, Върховният административен съд е постановил, че съдилищата нямат право да се намесват в дискреционната преценка на Главния директор относно необходимостта да се премести затворник или липсата на такава (виж реш. № 2614 от 25 февруари 2013 г. по адм. д. № 6794/2012 г., ВАС, III о.).

112. Същите фактори могат да наложат преместване на затворник в затворническо общежитие от закрит тип към затвора; решението в това отношение принадлежи на началника на затвора (чл. 63(1)). Решението на началника подлежи на обжалване пред Главния директор на Главна дирекция "Изпълнение на наказанията" (чл. 63(2)).

113. Затворниците, които са имали добро поведение, могат да бъдат преместени в затворническо общежитие от открит тип, ако са прекарвали най-малко шест месеца в затвор или затворническо общежитие от закрит тип и имат остатък от наказанието не по-голям от 5 години (чл. 64(1)). Такова преместване се мотивира с резултатите от оценката на осъдения. Отказът може да бъде обжалван пред съответния районен съд, чието решение е окончателно (чл. 64(4) и (6)).

114. Затворник не може да се опита да блокира решението за неговото или нейното преместване в друго поправително заведение чрез позоваване на чл. 250 § 1 от Административно-процесуалния кодекс от 2006 г. (виж параграф 137 по-долу, както и опр. № 10782 от 17 септември 2009 г. по адм. д. № 10599/2009 г., ВАС, VII о., и опр. № 11168 от 30 септември 2009 г. по адм. д. № 11523/2009 г., ВАС, III о.) или да изиска от властите да го преместят в съответствие с чл. 256 или 257 от същия кодекс (виж параграф 138 по-долу, както и опр. № 8686 от 20 юни 2011 г. по адм. д. № 7810/2011 г., ВАС, III о.; опр. № 9011 от 22 юни 2012 г. по адм. д. № 7580/2012 г., ВАС, III о.; и опр. № 555 от 11 юли 2013 г. по адм. д. № 544/2013 г., АС-Плевен). Също така, затворник не може да оспори отказ да бъде преместен, като се позове на анти-дискриминационното законодателство (виж реш. № 13913 от 19 ноември 2009 г. по адм. д. № 9835/2009 г., ВАС, VII о., потвърдено от реш. № 9929 от 16 юли 2010 г. по адм. д. № 889/2010 г., ВАС, петчл. с-в).

5. Материални условия

115. Чл. 43(3), който първоначално трябваше да влезе в сила на 1 януари 2013 г., гласи, че минималната жилищна площ за един лишен от свобода не може да бъде по-малка от 4 кв. м. През декември 2012 г. обаче, по предложение на Министерския съвет, Народното събрание реши да измени параграф 13 от преходните и заключителните разпоредби на закона и да отложи влизането в сила на чл. 43(3) за 1

януари 2019 г. В мотивите към законопроекта за изменение и допълнение на закона е посочено, че отлагането е необходимо, тъй като, с оглед на икономическата ситуация в страната, ще бъде изключително трудно да се постигне целта от четири кв.м. на затворник преди края на 2012 г. При тези обстоятелства влизането на разпоредбата в сила единствено ще увеличи негодуванието на лишените от свобода и броя на негативните решения на този Съд срещу България, чието изпълнение ще изисква големи суми пари за плащане на справедливи обезщетения, което ще се отрази отрицателно и върху положението на страната в Европейския съюз. Поради това е необходимо да се отложи прилагането на стандарта за четири кв. м. на затворник с пет години.

116. През 2012 г. е направен опит от жалбоподателя г-н Нешков да оспори размера на предоставената му жилищна площ в затвора в гр. Враца чрез позоваване на тази разпоредба в рамките на производство по чл. 250 § 1 от АПК от 2006 г. (виж параграф 137 по-долу), който е неуспешен, тъй като съдилищата отбелязват, че чл. 43(3) все още не е влязъл в сила (виж разп. № 1316 от 12 ноември 2012 г. по адм. д. № 559/2012 г., АС-Враца, потвърдено от опр. № 471 от 11 януари 2013 г. по адм. д. № 15167/2012 г., ВАС, IV о.).

117. Чл. 43(4) гласи, че количеството дневна светлина, степента на изкуственото осветление, отопление и проветряване, достъпът до санитарни възли и течаща вода, както и минимумът обзавеждане на спалните помещения, се определят с правилника за прилагане на закона.

118. Чл. 20(1) от този правилник, който влиза в сила на 1 февруари 2010 г., гласи, че властите трябва да посочват максималния брой на лишените от свобода, които всеки затвор може да настани, съгласно разполагаемата жилищна площ. Чл. 20(2) гласи, че в спалните помещения следва да се осигури пряк достъп на дневна светлина и проветряване и че количеството дневна светлина, степента на изкуственото осветление, отопление и проветряване се определят в зависимост от изискванията на съответните стандарти за обществени сгради. Чл. 20(3) гласи, че на лишените от свобода следва да се осигури постоянен достъп до санитарен възел и течаща вода, а в заведенята от закрит тип ползването на санитарен възел и течаща вода е необходимо да се осъществява в спалните помещения.

119. Чл. 20 трябваше да влезе в сила три години след приемането от Министерския съвет на специалната Програма за подобряване на условията в местата за лишаване от свобода, която по силата на чл. 11 от преходните и заключителните разпоредби на закона трябваше да бъде одобрена в рамките на шест месеца от влизането на закона в сила (чл. 6 от преходните и заключителните разпоредби на правилника). Тази програма в действителност е приета на 8 септември 2010 г., което означава, че чл. 20 влиза в сила на 8 септември 2013 г.

120. Чл. 21(1) гласи, че спалните помещения на лишените от свобода трябва да имат отделни легла за всяко лице и същите да са снабдени със спално бельо, шкафчета за лични вещи, маса, столове, осветителни и отоплителни тела.

б. Хранене и други нужди

121. Чл. 84(2) гласи, че лишените от свобода имат право наред с другото на безплатна храна с достатъчен химически и калориен състав, в съответствие с таблици, утвърдени от министрите на правосъдието и финансите, както и на отделни легла и спално бельо, а за лишените от свобода, които нямат собствени дрехи и обувки – безплатни дрехи и обувки, подходящи за съответните сезони, в съответствие с таблици, утвърдени от министъра на правосъдието.

7. Здравни грижи

122. Чл. 128(1) гласи, че изпълнението на наказанието лишаване от свобода се осъществява при условия на опазване физическото и психическото здраве на лишените от свобода.

123. Чл. 84(2)(4) и чл. 128(2) в първоначалната им редакция гласят, че всички лишени от свобода, от момента на тяхното настаняване в поправително заведение, се осигуряват здравно за сметка на държания бюджет. Въпреки това, тъй като лишените от свобода често не са платили тези вноски преди своето задържане и тъй като плащането на вноските, дължими от държавния бюджет на практика понякога се забавят, на затворниците понякога се отказва медицинско лечение във външни болници, защото по силата на чл. 109 от Закона за здравното осигуряване от 1998 г., правото на самоосигуряващо се лице на медицинско лечение се прекъсва, ако това лице е пропуснало да плати повече от три месечни вноски за период от три години (виж параграфи 40 и 49 от доклада на КПИ от тяхното посещение през май 2012 г. в параграф 73 по-горе). За да разреши този проблем, през декември 2012 г. Народното събрание изменя чл. 128(2) от Закона от 2009 г. и считано от 1 януари 2014 г. този текст гласи, че всички лишени от свобода получават автоматично от момента на тяхното настаняване в поправително заведение статут на здравноосигурени лица, които имат пълно покритие на здравно осигуряване.

8. Намеса на омбудсмана

124. Омбудсманът на Република може да препоръча на министъра на правосъдието да затвори, реконструира или разшири затвор или затворническо общежитие, ако нивото на пренаселеност или лошата хигиена или материални условия пречат на поправянето на затворниците или са в състояние да изложат физическото или

психическо здраве на лишените от свобода на риск (чл. 46(1)). Препоръката се внася в едномесечен срок в Министерския съвет от министъра на правосъдието и Министерският съвет обявява взетите мерки за решаването на проблемите (чл. 46(2)).

Д. Законът за отговорността на държавата и общините за вреди от 1988 г.

125. Чл. 1(1) от ЗОДОВ от 1988 г., който влиза в сила на 1 януари 1989 г., гласи, че държавата отговаря за вредите, причинени на граждани и юридически лица от незаконосъобразни актове, действия или бездействия на държавни служители при или по повод изпълнение на административна дейност. С чл. 1 (2) от Закона, както е формулиран до 12 юли 2006 г. и заменен, считано от 1 март 2007 г., по силата на чл. 204 § 1 от АПК от 2006 г., такъв иск може да бъде предявен само ако оспорваният административен акт (или нормативен акт, в зависимост от случая) е бил надлежно отменен. Ако искът се отнася до незаконосъобразно действие или бездействие, неговата противоправност може да бъде установена от съда, който разглежда иска за обезщетение (чл. 1(2) от Закона, заменен от чл. 204, § 4 от Кодекса).

126. Чл. 4 от Закона от 1988 г. гласи, че отговорността на държавата се простира до всички имуществени и неимуществени вреди, които са пряка и непосредствена последица от оспорвания акт, действие или бездействие.

1. Прилагане от гражданските съдилища в периода 2003-09 г.

127. През 2003 г. българските граждански съдилища започват да присъждат обезщетения по чл. 1 от Закона от 1988 г. на лицата, които твърдят, че са претърпели неимуществени вреди в резултат на лошите условия на тяхното задържане (виж цитираните вътрешни дела по жалбата на *Христов срещу България* (решение за допустимост), № 36794/03, 18 март, 2008 г.; *Кирилов срещу България*, № 15158/02, §§ 43-48, 22 май 2008 г.; *Шшиманов срещу България*, № 37449/02, §§ 58-62, 8 януари 2009 г.; *Титови срещу България*, № 3475/03, § 34, 25 юни 2009 г.; *Симеонов срещу България*, № 30122/03, §§ 43-47, 28 януари 2010 г.; и *Георгиев срещу България* (решение за допустимост), № 27241/02, 18 май 2010 г.). Върховният касационен съд потвърждава тази съдебна практика, като се позовава наред с другото на чл. 3 от Конвенцията и на стандартите, определени от КПИ (виж реш. от 26 януари 2004 г. по гр. д. № 959/2003 г., ВКС, IV гр. о.; реш. № 104 от 20 февруари 2009 г. по гр. д. № 5895/2007 г., ВКС, II гр. о.; реш. № 538 от 22 октомври 2009 г. по гр. д. № 1648/2008 г., ВКС, II гр. о.; реш. № 15 от 29 януари 2009 г. по гр. д. № 4427/2007 г., ВКС, III гр. о.; реш. № 233 от 8 май 2009 г. по гр. д. №

1625/2008 г., ВКС, II г. о.; и реш. № 581 от 25 юни 2009 г. по гр. д. № 616/2008 г., ВКС, IV г. о.).

128. Въпреки това, в някои случаи съдилищата отказват да присъдят обезщетения или присъждат минимални суми, приемайки по-специално, че доказването на лошите условия на задържане не е достатъчно, за да се докаже, че лице, което е държано в такива условия, е претърпяло неимуществени вреди в резултат от тях (виж цитираните вътрешни решения *Йовчев срещу България*, № 41211/98, §§ 62 и 66, 2 февруари 2006 г.; *Илиев и други срещу България*, № 4473/02 и 34138/04, § 15, 10 февруари 2011 г.; и *Радков срещу България* (№ 2), № 18382/05, §§ 17 и 21, 10 февруари 2011 г.; и *Шахънов*, цитирано по-горе, §§ 9-11 и 13-14). С решение от 23 февруари 2009 г. (реш. № 82 от 23 февруари 2009 г. по гр. д. № 6452/2007 г., ВКС, III г. о.) Върховният касационен съд е постановил, че условията, които произтичат от формулировката на законови или нормативни разпоредби, не водят до нарушение на чл. 3 от Конвенцията.

2. Компетентност за разглеждане на иски по чл. 1 от Закона от 1988 г., прехвърлена на административните съдилища

129. До 1 март 2007 г. иски по чл. 1 на Закона от 1988 г. попадат под юрисдикцията на гражданските съдилища. С влизането в сила на чл. 203-07 на АПК от 2006 г. на тази дата, компетентността за разглеждане на такива иски се прехвърля на административните съдилища. Иски, предявени преди тази дата, продължават да се разглеждат от гражданските съдилища (параграф 4 от преходните и заключителните разпоредби на Кодекса от 2006 г., както и реш. № 829 от 3 декември 2009 г. по гр. д. № 1471/2008 г., ВКС, III г. о.; опр. № 63 от 3 юли 2007 г. по адм. д. № 41/2007 г., смесен петчл. с-в на ВКС и ВАС; опр. № 68 от 3 юли 2007 г. по адм. д. № 74/2007 г., смесен петчл. с-в на ВКС и ВАС; и опр. № 118 от 3 юли 2008 г. по адм. д. № 97/2008 г., смесен петчл. с-в на ВКС и ВАС).

3. Прилагане от административните съдилища в периода 2008-14 г.

130. През последните няколко години първоинстанционните административни съдилища и Върховният административен съд, който разглежда жалби срещу постановените актове от тези съдилища, са се произнесли по редица дела по чл. 1 от Закона от 1988 г. във връзка с условията в затворите и условията в следствените арести. Във Върховния административен съд обжалванията срещу решения на първоинстанционните административни съдилища по тази разпоредба като правило се разпределят на трето отделение, което в периода 2010-14 се състои от между десет и петнадесет съдии. Тези обжалвания, както

се изисква по чл. 217 § 1 от АПК от 2006 г., се разглеждат от трима съдии.

131. Изследване на практиката на административните съдилища показва, че през последните няколко години, освен делата, заведени от жалбоподателите г-н Нешков и г-н Йорданов, разглеждани в настоящото производство (виж параграфи 17-35 и 62-64 по-горе), тези съдилища са разгледали по същество най-малко петдесет и осем дела, свързани с условията на задържане (виж Приложение 1). От тях седемнадесет са приключили с присъждане на обезщетение (присъдените суми варират между 300 лв. и 3 000 лв., еквивалентни на 153,39 евро до 1 533,88 евро), седем все още са висящи, две са били прекратени и тридесет и две са приключили с отхвърляне на иска по същество или по процедурни причини.

132. Прочитът на причините за решенията на съда по тези дела показва, че при разглеждането на искове на лишени от свобода по чл. 1 от Закона от 1988 г., съдилищата първо са поискали да се установи дали ищците са успели да докажат, че ответният орган е отговорен за незаконосъобразно действие или бездействие. При преценката на този критерий, съдилищата често са вземали предвид само специфичните правила, предвидени в съответните закони или нормативни актове. Например в много случаи те приемат, че тъй като чл. 43(3) от ЗИНЗС от 2009 г., който гарантира минимум четири кв.м. жилищна площ на един лишен от свобода (виж параграф 115 горе) все още не е влязъл в сила, искове, свързани с липсата на лично пространство, не са основателни (виж параграфи 5, 17, 20, 21, 26, 28, 92, 112 и 140 от Приложение 1). Подобни решения са постановени и във връзка с липсата на изрични изисквания пушачите и непушачите да бъдат настанявани отделно (виж параграфи 20 и 104 от Приложение 1) и килиите да бъдат оборудвани с тоалетни (виж параграфи 92, 129 и 140 от Приложение 1).

133. Дори когато те вземат предвид общи правила като забраната за нечовешко и унижително отношение по смисъла на чл. 3 от Конвенцията и посочват – както в много от делата, които са довели до присъждане на обезщетение или са все още висящи (виж параграфи 2, 7, 51, 70, 97, 100, 102, 108, 110 и 137 и на Приложение 1) – че условията на задържане трябва да бъдат оценени наред с другото и с оглед на този член, съдилищата често изглежда се отнасят към тези правила просто като към помощни средства при тълкуването на конкретни законови или нормативни разпоредби, а не като към пълноправни норми, чието нарушение може само по себе си да доведе до установяване на незаконосъобразност на поведението на ответния орган. Решенията в противоположния смисъл са по-редки (виж параграфи 35, 57, 63, 74, 119 и 134 от Приложение 1).

134. В резултат на този подход, съдилищата понякога дори изискват от ищците да разделят своите искове така, че да отразяват всеки проблем, пред който са били изправени поотделно, и едва след това да се пристъпи към разглеждането на всеки от тези искове отделно (виж например параграфи 11 и 76 на Приложение 1).

135. Съдилищата след това пристъпват към преценка дали такова незаконосъобразно действие или бездействие е причинило на лишения от свобода имуществени или неимуществени вреди, както и дали е съществувала достатъчна причинно-следствена връзка между двете. От ищците обикновено се изисква да докажат както вреди, така и причинно-следствена връзка. По този начин, неуспехът да се представят доказателства, изрично показващи, че лишеният от свобода е претърпял неимуществени вреди в резултат на лошите условия на неговото задържане, много често води до отхвърляне на иска (виж параграфи 5, 12, 20, 28, 46, 55, 68, 71, 87, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 104, 112, 113, 120, 122, 126 и 128 от Приложение 1). Съдилищата отсъждат обратното в много по-малко случаи (виж параграфи 3, 7, 75, 134 и 138 от Приложение 1).

136. По отношение на процедурата, въпреки усилията напоследък на Върховния административен съд да се уточни въпроса, има известна несигурност по отношение на определянето на ответниците по искове по чл. 1 от Закона от 1988 г. относно условията на задържане (виж параграфи 23, 50, 79, 80 и 131 от Приложение 1).

Е. Приложими разпоредби на Административно-процесуалния кодекс от 2006 г.

137. Чл. 250 § 1 от АПК от 2006 г., който влиза в сила на 1 март 2007 г.,¹ гласи, че всеки, който има правен интерес, може да иска прекратяване на действия, извършвани от административен орган или длъжностно лице, които не се основават на административен акт или на закона. Искането се предявява писмено пред компетентния административния съд (чл. 251 § 1), който трябва да го разгледа незабавно (чл. 252 § 1) и след като направи необходимите проучвания (чл. 252(2) - (4)), се произнася незабавно (чл. 253 § 1). Решението на съда подлежи на обжалване, което не спира изпълнението (чл. 254 §§ 1 и 2). С решение от 2 февруари 2009 г. Върховният административен съд отхвърля искането по чл. 250, § 1 на осъден на доживотен затвор, като посочва наред с другото, че е извън приложното поле на тази разпоредба обстоятелството, че затворническите власти са държали лицето в килия без тоалетна или течаща вода (вижте опр. № 1366 от 2

1 . Всички разпоредби на този Кодекс с изключение на тези, отнасящи до съдебно обжалване на административни актове и правни средства за защита, влизат в сила на 12 юли 2006 г. Разпоредбите, отнасящи до съдебно обжалване на административни актове и правни средства за защита, влизат в сила на 1 март 2007 г.

февруари 2009 г. по адм. д. № 498/2009 г., ВАС, V о.). С разпореждане от 15 юли 2011 г. (разп. № 2755 от 15 юли 2011 г. по адм д. № 666/2011 г., АС-Плевен) Административен съд - Плевен отхвърля искане на осъден на доживотен затвор по същата разпоредба да бъде преместен от зона с висока степен на сигурност на затвора, където той е държан в изолация, в общите части на сградата, тъй като определеният спрямо него режим е променен в по-лек. Съдът разглежда искането по същество, но констатира, че съгласно приложимите разпоредби на ЗИНЗС от 2009 г. и правилника за неговото прилагане, осъдените на доживотен затвор трябва да бъдат държани в изолация, дори когато режимът спрямо тях е променен в по-лек, и могат да бъдат преместени в общите части на сградата, само ако специална комисия установи, че личността им го позволява. Следователно не е имало незаконосъобразно действие, което е трябвало да бъде прекратено от съда. С определени от 19 септември 2011 г. (опр. № 11630 от 19 септември 2011 г. по адм. д. № 10959/2011 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, като напълно се съгласява с неговата обосновка.

138. Чл. 256 и чл. 257 от същия Кодекс, които също влизат в сила на 1 март 2007 г., гласят, че дадено лице може да предяви искане за извършване на определено действие от страна на административен орган, което той има задължение да извърши съгласно законова разпоредба. Ако съдът уважи искането, той трябва да разпoredи на органа да извърши действието в рамките на определен срок. През 2009 г. Върховният административен съд окончателно не уважава направеното искане съгласно тези разпоредби за осигуряване на подходяща храна за затворниците от страна на началника на затвора (виж реш. № 5924 от 11 май 2009 г. по адм. д. № 12132/2008 г., ВАС, III о.). Въпреки това, през 2011 г. този съд уважава искане на осъден на доживотен затвор във връзка с непредоставянето на облекло, обувки и спално бельо от страна на затворническите власти (виж реш. № 9276 от 27 юни 2011 г. по адм. д. № 5747/2011 г., ВАС, III о.). Административен съд - Плевен също наскоро е постановил подобно разпореждане, но решението му все още не е окончателно (виж параграфи 28-31 от Приложение 1). През юни 2014 г. този съд отхвърля искане на лишен от свобода да бъде изпратен за медицинско лечение във външна болница, като отбелязва, че той може да получи необходимата медицинска помощ в затвора и че началникът на затвора е предприел стъпки да осигури такава помощ (вижте реш. № 8454 от 20 юни 2014 г. по адм. д. № 14001/2013 г., ВАС, III о.).

Ж. Приложими разпоредби на Закона за съдебната власт от 2007 г.

139. Чл. 146(1) от ЗСВ от 2007 г. гласи, че при упражняването на надзор върху изпълнение на наказанията и местата за задържане, прокурорът може да извършва изненадващи проверки, да разговаря със затворниците насаме, да разглежда жалби и оплаквания или да нарежда на администрацията на съответното заведение да го информира за съответните въпроси. Чл. 146(2) гласи, че с оглед отстраняване на нарушения, прокурорът може да нареди освобождаването на всяко лице, което е незаконно задържано, да дава разпореждания за отстраняване на нарушения или да спре изпълнението на незаконосъобразни решения и да търсят тяхната отмяна. По две неотдавнашни дела Административен съд - Плевен отказва да разглежда под каквато и да е форма оплаквания от лишени от свобода по отношение на условията на задържането им, като приема, че съгласно чл. 146 от Закона от 2007 г. компетентността да се разпореждат с такива оплаквания е поверена изключително на прокуратурата (виж опр. № 289 от 18 юни 2012 г. по адм. д. № 548/2012 г. АС-Плевен, и опр. № 1040 от 29 ноември 2013 г. по адм. д. № 1114/2013 г. АС-Плевен).

IV. ПРИЛОЖИМИ РЕШЕНИЯ НА КОМИТЕТА НА МИНИСТРИТЕ НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА

140. На своята 1128 среща на 29 ноември - 2 декември 2011 г., Комитетът на министрите на Съвета на Европа приема решение ([CM/Del/Dec\(2011\)1128](#)) за изпълнението на осемнадесет решения на Съда срещу България по дела, засягащи условията на задържане в затвори и следствени арести. Решението в относимите си части гласи:

"Представителите

1. припомнят, че тези дела поставят сложни въпроси, свързани по-специално със структурния проблем на пренаселеността на затворите в България, както и на условията на задържане в затворите и следствените арести;
2. вземат под внимание доклада за действие, предоставен от властите на 02.03.2011 г., и допълнителната информация, предоставена от 16.06.2011 г. относно ремонтните и други работи, извършени в местата за лишаване от свобода;
3. отбелязват с интерес приемането от страна на правителството на 08.09.2010 г. на Програма за подобряване на условията в местата за лишаване от свобода и план за действие за нейното изпълнение за периода 2011-2013 г.;
4. приканват властите да предоставят информация относно въздействието на вече приетите мерки по отношение на недостатъците, посочени в решенията на Европейския съд, и относно планираните мерки и график за тяхното изпълнение;

5. освен това, канят българските власти да предоставят допълнителна информация по нерешените въпроси, посочени в Меморандум CM/Inf/DH(2011)45, по-специално по отношение на съществуващото средство за обезщетяване на вреди и необходимостта от въвеждането на правни средства за защита, чрез прилагането на които да е възможно подобряване на условията на задържане в случаите, в които жалбоподателят все още е задържан;

...

8. припомнят, че се очаква план за действие или доклад за общите мерки по отношение на специфични въпроси, повдигнати в делата Шишманов, Ишяр и Кашавелов;

9. решават да възобновят разглеждането:

– на тази група от дела най-късно на своята среща през юни 2012 г. въз основа на преразгледан план за действие, който да бъде предоставен от властите; ... "

141. На своята 1144 среща на 4-6 юни 2012, Комитетът на министрите приема друго решение ([CM/Del/Dec\(2012\)1144](#)) във връзка със същата група дела. Решението в относимите си части гласи:

"Представителите

1. отбелязват с интерес ревизираните доклади за действие, представени от българските власти на 15.05.2012 г., подробно описващи на мерките, предприети или предвидени от властите за преодоляване на проблемите в основата на тези дела;

2. приветстват усилията на България за решаване на важния системен проблем с пренаселеността на местата за задържане, а именно чрез по-честото използване на алтернативи на лишаването от свобода, както и чрез приети мерки, които имат за цел постигането на по-адекватно разпределение на задържаните между различни пенитенциарни заведения;

3. приветстват създаването на националния механизъм за превенция в съответствие с Факултативния протокол към Конвенцията на ООН против изтезанията, който позволява на омбудсмана да посещава и да инспектира местата за задържане и да дава препоръки за отношението към задържаните лица;

4. отбелязват обаче, че все още се изисква допълнителна информация и разяснения по редица въпроси, по-специално условията за функционирането на механизмите на вътрешния мониторинг, отражението на вече завършените строително-ремонтни работи, точната оценка на властите на настоящата ситуация по отношение на условия на задържане, на планираните в бъдеще строително-ремонтни работи, тяхното финансиране, сроковете за тяхното изпълнение, както и очакваното им отражение върху битовите условия в местата за лишаване от свобода;

5. вземат под внимание информацията относно националните правни разпоредби, съгласно които затворник може да поиска да бъде преместен в друго пенитенциарно заведение, и приканват властите да предоставят примери, в които тази процедура е била използвана за справяне с оплакване относно лошите условия на задържане и е довела до конкретни подобрения на положението на затворника;

...

7. насърчават консултациите, проведени по тези въпроси между властите и Секретариата, и решават да направят цялостна оценка на ситуацията въз основа на меморандум, изготвен от Секретариата по време на една от следващите си срещи по въпросите на правата на човека."

142. На своята 1172 среща на 4-6 юни 2013, Комитетът на министрите приема допълнително решение ([CM/Del/Dec\(2013\)1144](#)) в връзка със същата група дела. Решението гласи:

"Представителите

1. приветстват усилията на България за решаване на важния системен проблем с пренаселеността, но отбелязват, че все още са необходими допълнителните мерки, за да се преодолее този проблем, по-специално по отношение на настоящата ситуация в затворите за мъже;

2. в този контекст призовават властите да разработят допълнително използването на алтернативни мерки на лишаването от свобода и предварителното задържане и да създадат актуализирана глобална стратегия за справяне с пренаселеността в затворите, като вземат под внимание съответните препоръки на Съвета на министрите, както и на други компетентни органи на Съвета на Европа;

3. отбелязват също така със задоволство усилията, положени от България за подобряване на материалните условия на задържане, а именно чрез проектите за реконструкция, финансирани със съдействието на Норвежкия финансов механизъм; отбелязват обаче, че все още са необходими съществени подобрения в по-голямата част от пенитенциарните заведения и че тази ситуация се дължи отчасти на факта, че националните планове за действие в тази област не може да бъдат изпълнени поради бюджетни ограничения, свързани с икономическата криза;

4. насърчават властите да дадат най-висок приоритет на търсенето на решения, които ще им помогнат да постигнат своите цели за подобряване на условията на задържане, ако е необходимо като продължават да проучват всички възможности за подпомагане и сътрудничество на национално и европейско ниво; приканват властите да създадат ревизирана национална програма за подобряване на условията на задържане за периода след 2013 г.;

5. приканват властите да вземат предвид в своите усилия за подобряване на условията на задържане съответните препоръки, направени от контролните органи на национално и международно ниво, включително и от КПИ и омбудсмана;

6. отбелязват, че подобряването на условията на задържане и намаляването на пренаселеността на затворите трябва да улеснят създаването на национално равнище на превантивно средство за защита, отговарящо на изискванията на съдебната практика на Съда, и приканват българските власти да извлекат пълните ползи от проект 18 на Доверителния фонд за правата на човека."

143. Според информацията, предоставена от Правителството на Отдела по изпълнение на решенията на 24 януари 2014 г., официалният капацитет и броя на лишени от свобода във всички поправителни заведения в България към 31 декември 2013 г. е, както следва:

Поправително заведение	Официален капацитет	Брой лишени от свобода
Затвор Белене	530	644
Затвор Бобов дол	492	475
Затворническо общежитие от открит тип "Смораново"	173	71
Затвор Бургас	371	885
Затворническо общежитие от открит тип "Житарово"	104	94
Затворническо общежитие от открит тип "Строител"	72	78
Затвор Варна	320	435
Затворническо общежитие от открит тип "Разделна"	229	165
Затворническо общежитие от открит тип "Варна"	61	43
Затвор Враца	462	539
Затворническо общежитие от открит тип "Керамична фабрика"	160	89
Затвор Ловеч	450	464
Затворническо общежитие от закрит тип "Атлант"	205	287
Затворническо общежитие от открит тип "Полигона"	85	77
Затворническо общежитие от открит тип "Велико Търново"	112	19
Затвор Пазарджик	445	359
Затворническо общежитие от открит тип "Средна гора"	46	29
Затворническо общежитие от открит тип "Пазарджик"	66	28
Затвор Плевен	297	376
Затворническо общежитие от открит тип "Плевен"	49	37
Затворническо общежитие от закрит тип "Вит"	70	49
Затвор Пловдив	405	432
Затворническо общежитие от открит тип "Смолян"	220	64
Затворническо общежитие от открит тип "Хеброс"	73	87
Затвор Сливен (за жени)	277	202
Затворническо общежитие от открит тип "Сливен" (за жени)	35	31
Затворническо общежитие от открит тип "Рамануша" (за жени)	54	9
Поправителен дом към Затвор Сливен (за непълнолетни престъпници – момичета)	35	1
Затвор София	745	833

Поправително заведение	Официален капацитет	Брой лишени от свобода
Затворническо общежитие от закрит тип "Кремиковци"	426	493
Затворническо общежитие от открит тип "Казичене"	500	145
Затвор Стара Загора	495	627
Затворническо общежитие от закрит тип "Черна гора"	185	159
Затворническо общежитие от открит тип "Стара Загора"	132	28
Затворническо общежитие от открит тип "Гълъбово"	91	18
Поправителен дом "Бойчиновци" (за непълнолетни престъпници – момчета)	261	77

V. ДРУГИ ПРИЛОЖИМИ МАТЕРИАЛИ НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА

144. Европейските правила за затворите представляват препоръки на Комитета на министрите към държавите-членки на Съвета на Европа по отношение на минималните стандарти, които следва да се прилагат в затворите. Европейските правила за затворите от 1987 г. (включени като приложение към [Препоръка No. R \(87\) 3](#)) са приети на 12 февруари 1987 г. На 11 януари 2006 г. Комитетът на министрите, като отбелязва, че Правилата от 1987 г. "трябва да бъдат съществено изменени и актуализирани, за да се отразят промените, които [са] настъпили в наказателната политика, практиката на издаване на присъди и цялостното управление на затворите в Европа", приемат [Препоръка Rec\(2006\)2](#) относно Европейските правила за затворите. Новата версия от 2006 г. на правилата е включена като приложение към тази Препоръка. В относимите си части те гласят следното:

"Част I

Основни принципи

1. Човешките права на всички лишени от свобода трябва да се уважават.
2. Лишените от свобода запазват всички права, които не са им законно отнети с осъдително решение или с постановена мярка за неотклонение.
3. Ограниченията, налагани на лишените от свобода, не бива да превишават минимално необходимото и трябва да съответстват на законовата цел, за която са наложени.
4. Условието в затворите, които са в нарушение на човешките права на затворниците, не могат да бъдат оправдавани с липса на ресурси.

...

Обхват и приложение

10.1. Европейските правила за затворите се прилагат по отношение на лица, които са с постановена от съдебен орган мярка за неотклонение или са лишени от свобода в следствие на осъдителна присъда.

10.2. По принцип лицата, които са с постановена от съдебен орган мярка за неотклонение или са лишени от свобода в следствие на осъдителна присъда, се настаняват само в затвори, т.е. на места за лишаване от свобода, предназначени само за лица от тези две категории.

10.3. Европейските правила за затворите се прилагат и за лица:

а. които са настанени в затвор по някаква друга причина; или

б. които са с постановена от съдебен орган мярка за неотклонение или са лишени от свобода в следствие на осъдителна присъда, и които по някаква причина са настанени на друго място.

10.4. За целите на настоящите правила всички лица, които са настанени в затвор или са задържани по посочения в параграф 10.3.б начин, се считат за затворници.

...

Част II*Условия на лишаването от свобода*

...

Разпределение и настаняване

...

18.1. Битовите условия на затворниците, и особено условията за спане, трябва да са съобразени със зачитането на човешкото им достойнство, трябва да осигуряват, доколкото е възможно, възможност за усамотение, и да отговарят на хигиените и здравословни изисквания, като се обръща необходимото внимание на климатичните условия, и особено на съдържанието на въздух на кубически метър, пространство, осветление, отопление и вентилация.

18.2. Във всички помещения, където затворниците живеят, работят или се събират:

а. прозорците трябва да са достатъчно големи, за да дават възможност на затворниците да четат или работят на естествено осветление при нормални условия и да позволяват влизането на свеж въздух, освен ако няма съответната климатична инсталация;

б. изкуствената светлина трябва да съответства на приетите технически стандарти; и

в. трябва да има сигнална система, чрез която затворниците да могат да установяват незабавна връзка с персонала на затвора.

18.3. Националното законодателство трябва да постанови специални минимални изисквания по отношение на посочените в параграф 1 и 2 изисквания.

18.4. Националното законодателство трябва да постанови механизъм, който да гарантира, че тези минимални изисквания няма да се нарушават поради пренаселеността в затворите.

18.5. В нормалния случай затворниците се настаняват за нощуване в индивидуални килии, освен в случаите, когато е за предпочитане от тях да нощуват в помещение с други затворници.

18.6. Затворниците се настаняват да живеят в общи помещения, само ако помещението е подходящо за тази цел и ако затворниците имат съвместимост един с друг.

18.7. Доколкото е възможно, на затворниците се предоставя възможност да избират преди да бъдат настанени в общо спално помещение.

18.8. При вземането на решения за настаняването на затворниците в определени затвори или определени отделения на затвора се отчитат следните критерии за настаняване:

а. неосъдените затворници се настаняват отделно от осъдените;

б. затворниците от мъжки пол се настаняват отделно от затворниците от женски пол; и

в. по-младите се настаняват отделно от по-възрастните затворници.

18.9. В изискванията за разделно настаняване, посочени в параграф 8, се допускат изключения с оглед на участието на затворниците в организирани общи дейности, но тези групи задължително трябва да бъдат разделени при нощуването им, стига те да не желаят да бъдат настанени заедно и администрацията на затвора не прецени, че това ще е в интерес на всички засегнати затворници.

18.10. Всички затворници се настаняват при условия на най-малки ограничителни охранителни мерки, съответстващи на риска от бягство или причиняване на вреди на себе си или на останалите.

Хигиена

19.1. Всички помещения на всеки затвор трябва винаги да бъдат добре поддържани и чисти.

19.2. При приемане на затворници килиите или другите жилищни помещения, в които се настаняват, трябва да бъдат чисти.

19.3. Затворниците трябва да имат лесен достъп до санитарни помещения с добри хигиенни условия и съобразени с правото на лично уединение.

19.4. Трябва да са осигурени необходимите помещения, където всеки затворник да може да се къпе и взема душ при подходящи за климата температури при възможност всеки ден, но не по-малко от два пъти седмично (или по-често, ако е необходимо) с оглед на поддържане на обща хигиена.

19.5. Затворниците трябва да поддържат себе си, облеклото си и спалните помещения чисти и спретнати.

19.6. Администрацията на затвора им предоставя необходимите средства за това, в т. ч. тоалетни принадлежности, както и почистващи материали.

19.7. За санитарните нужди на жените трябва да се осигурят специални санитарни материали и условия.

Дрехи и постелно бельо

20.1. На затворниците, които нямат подходящи собствени дрехи, се осигурява подходящо за климата облекло.

20.2. Предоставените дрехи не трябва да засягат тяхното достойнство или да ги унижават.

20.3. Всички дрехи се поддържат в добро състояние и се подменят при необходимост.

...

21. Всеки затворник разполага с отделно легло и съответното отделно постелно бельо, което трябва да бъде поддържано в добър вид и сменяно достатъчно често, за да се гарантира неговата чистота.

Хранене

22.1. На затворниците се осигурява питателна храна, като се взема предвид тяхната възраст, здравословно и физическо състояние, религия, културни разбирания и естество на работа.

22.2. Изискванията към питателна храна, в т. ч. и минималното ѝ енергийно и белтъчно съдържание, се определя от националното законодателство.

22.3. Храната се приготвя и поднася при хигиенни условия.

22.4. Затворниците се хранят три пъти на ден - на разумни интервали между тях.

22.5. Затворниците трябва винаги да имат достъп до чиста питейна вода.

22.6. Промяна в диетата на даден затворник става по разпореждане от лекар или квалифицирана медицинска сестра по медицински причини.

...

Упражнения и отдих

27.1. На всеки затворник се предоставя възможност за най-малко един час упражнения на ден на открито, ако позволяват атмосферните условия.

27.2. При неблагоприятно време се осигуряват алтернативни условия за упражнения на затворниците.

27.3. Добре организирани дейности, насърчаващи поддържането на добра физическа форма и предлагащи подходящи условия за упражнения и отдих, представляват неразделна част от режима в затвора.

27.4. Администрацията на затвора трябва да улеснява тези дейности, като предлага подходящи съоръжения и екипировка.

27.5. Администрацията на затвора трябва да се погрижи за организирането на специални дейности за затворниците, които се нуждаят от тях.

27.6. Необходимо е да се предлагат възможности за отдих, в т. ч. спорт, игри, културни дейности, хобита и други занимателни дейности, и, доколкото е възможно, да се позволява на затворниците сами да ги организират.

27.7. На затворниците трябва да се позволява да се обединяват по време на упражнения и с цел участието им в дейности по време на отдих.

...

Част III

Здраве

Здравни грижи

39. Администрацията на затвора е длъжна да се грижи за здравето на всички затворници, за които отговаря.

Организация на здравеопазването в затворите

40.1. Медицинската служба в затвора трябва да бъде организирана в тясна връзка с общата здравна администрация на местно или национално равнище.

40.2. Политиката на затворите по отношение на здравеопазването следва да бъде интегрирана и в съответствие с националната здравна политика.

40.3. Затворниците трябва да имат достъп до здравното обслужване в страната, без да бъдат дискриминирани поради правния им статут.

40.4. Медицинските служби в затвора трябва да се стремят да открият и лекуват физическите или психическите заболявания или проблеми, от които страдат затворниците.

40.5. За тази цел всички необходими медицински, хирургически и психиатрични услуги, които се предоставят на обществото като цяло, трябва да бъдат осигурени на нуждаещия се затворник.

Медицински и здравен персонал

41.1. Всеки затвор трябва да бъде обслужван от поне един квалифициран общопрактикуващ лекар.

41.2. Необходимо е да се вземат мерки, за да се гарантира, че квалифициран лекар може да окаже бърза медицинска помощ при спешни случаи.

41.3. Затворите без постоянно назначен лекар трябва редовно да се посещават от лекар на непълен работен ден.

41.4. Всеки затвор трябва да разполага с персонал, който е обучен да оказва медицинска помощ.

41.5. На всеки затворник трябва да бъде осигурено обслужване от квалифициран стоматолог и оптик.

Задължения на лекаря в затвора

42.1. Лекар или подчинена на даден лекар квалифицирана медицинска сестра проверяват всеки затворник възможно най-скоро след приемането му в затвора и го преглеждат, стига това да не е очевидно ненужно.

42.2. Лекарят или подчинената на даден лекар квалифицирана медицинска сестра преглеждат затворника при освобождаването му, ако той е пожелал това; затворниците се преглеждат винаги, когато това е необходимо.

42.3. При преглеждане на затворник лекарят или подчинената на даден лекар квалифицирана медицинска сестра трябва да обърнат внимание на следното:

a. спазване на обичайните правила за поверителност на медицинската информация;

б. диагностициране на физически или психически заболявания и вземане на всички необходими мерки за лечението им, както и за продължаване на започнато лечение;

в. записване и докладване на съответните органи за всеки знак или признак за насилие към затворниците;

г. справяне с абстиненцията в следствие на злоупотреба с наркотици, медикаменти или алкохол;

д. идентифициране на всякакъв психологически или друг стрес, причинен от лишаването от свобода;

е. изолиране на затворници, за които има съмнения, че са носители на инфекциозни или заразни заболявания, докато трае заразата и осигуряване на подходящо лечение;

ж. гарантиране, че HIV-позитивните затворници не са изолирани поради тази причина;

з. отбелязване на физически или психически проблеми, които биха възпрепятствали ресоциализация след освобождаването;

и. определяне на годността на всеки затворник за работа и физически упражнения; и

й. договаряне с обществени организации за продължаване на необходимото лечение на някое физическо или психическо заболяване след освобождаването, ако затворниците са съгласни на това.

43.1. Лекарят трябва да се грижи за физическото и психическото здраве на затворниците и да преглежда при условия и с периодичност, съответстващи на местните здравни стандарти, всеки болен затворник, всеки затворник, който се оплаква от заболяване или нараняване, и всеки затворник, чието здраве изисква специално внимание.

43.2. Лекарят или подчинената на даден лекар квалифицирана медицинска сестра трябва да обръщат особено внимание на здравословното състояние на държаните в единична изолация затворници, да ги посещават ежедневно и да им осигуряват своевременна медицинска помощ и лечение по искане на самите затворници или персонала на затвора.

43.3. Лекарят е длъжен да докладва на началника на затвора, когато смята, че физическото или психическото здраве на даден затворник е сериозно застрашено от продължителното лишаване от свобода или от някои от условията на затвора, в т. ч. условията на единична изолация.

44. Лекарят или друго компетентно лице трябва редовно да проверява, събира информация с други средства, ако е уместно, и да дава съвети на началника на затвора относно:

а. количеството, качеството, приготвянето и поднасянето на храната и водата;

б. хигиената и чистотата на местата за лишаване от свобода и на затворниците;

в. санитарните възли, отоплението, осветлението и вентилацията на местата за лишаване от свобода; и

г. пригодността и чистотата на затворническите дрехи и постелното им бельо.

45.1. Началникът на затвора е длъжен да вземе под внимание докладите и съветите, предоставени му от лекаря или друго компетентно лице съгласно правило 43 и 44, и при съгласие с дадените препоръки своевременно да предприеме мерки за въвеждането им.

45.2. Ако препоръките на лекаря не са от компетентността на началника на затвора или той не е съгласен с тях, началникът на затвора е длъжен своевременно да предаде съветите на лекаря и да предостави свой личен доклад до повисшестоящ орган.

Осигуряване на здравно обслужване

46.1 Болните затворници, които се нуждаят от специално лечение, трябва да бъдат преместени в специализирани здравни заведения или в обществени болници, когато лечението не може да се проведе в затвора.

46.2 Ако някой затвор има собствено болнично заведение, то трябва да разполагат с необходимия персонал и оборудване, за да предоставя подходящи грижи и лечение на насочените към него затворници.

Психично здраве

47. За наблюдение и лечение на затворници, страдащи от душевни разстройства или увреждания, които не попадат в категорията на правило 12, трябва да има специализирани заведения или отделения под медицински надзор.

47.2. Медицинската служба на затвора е длъжна да се грижи за психиатричното лечение на всички затворници, които имат нужда от такова, и да обръща специално внимание на предотвратяване на случаите на самоубийство.

Други медицински въпроси

48.1. Затворниците не могат да бъдат подлагани на каквито и да било експерименти без тяхното съгласие.

48.2. Забраняват се всякакви експерименти върху затворници, които могат да им нанесат физически увреждания, психични разстройства или други вреди.

Молби и оплаквания

70.1. Затворниците трябва да имат възможност поотделно или групово да подават молби или оплаквания до началника на затвора или до друг компетентен орган.

70.2. Ако се сметне, че медиацията е подходяща мярка, тази възможност трябва да се използва първа.

70.3. Ако дадена молба или оплакване не е удовлетворена, затворникът трябва да бъде уведомен за причините за това и да има правото да обжалва молбата или оплакването пред независим орган.

70.4. Забранява се наказването на затворници за това, че са подали молба или оплакване.

70.5. Компетентните органи са длъжни да разгледат всички писмени оплаквания от близки на затворник, когато имат основания да вярват, че са нарушени правата на затворника.

70.6. Адвокат или организация не могат да подава оплакване относно благосъстоянието на затворниците от името на затворник, ако въпросният затворник не е дал съгласието си за това.

70.7. Затворниците имат право да търсят правни съвети по отношение на оплаквания и процедури за обжалване, както и правна помощ, когато интересите на правосъдието изискват това."

145. Във втория общ доклад за дейностите му ([CPT/Inf \(92\) 3 \[EN\]](#)), публикуван на 13 април 1992 г., КПИ отбелязва следното във връзка с условията на лишаване от свобода:

"... 46. Пренаселеността е въпрос, пряко свързан с мандата на КПИ. Функционирането на затвора ще бъде неблагоприятно засегнато, ако е необходимо да се полагат грижи за повече затворници, отколкото е предвидено този затвор да помещава; цялостното качество на живот в заведението ще бъде намалено, най-вероятно значително. Освен това нивото на пренаселеност в затвора или в определена част от него може да бъде такова, че само по себе си да бъде нечовешко или унижително от физическа гледна точка.

47. Една добра програма за различни дейности (работа, обучение, спорт и т.н.) е от ключово значение за благосъстоянието на затворниците. Това се отнася както за заведенията за осъдени, така и за обвиняеми и подсъдими. КПИ е забелязал, че дейностите в много следствени арести са изключително ограничени. Организацията на режимни дейности в такива заведения – които имат относително бърз оборот на лишени от свобода – не е лесен въпрос. Ясно е, че не може да става въпрос за индивидуални програми от вида, приложим по-скоро в заведения за осъдени затворници. Въпреки това, затворниците не могат просто да бъдат оставени да линейт в продължение на седмици, вероятно и месеци, заключени в килиите си, независимо от това колко добри биха могли да бъдат материалните условия в килиите. КПИ смята, че целта и в заведенията за обвиняеми и подсъдими трябва да бъде затворниците да прекарват значителна част от деня (8 часа и повече) извън техните килии, ангажирани в смислени дейности от различен характер. Разбира се, режимите в заведенията за осъдени затворници трябва да бъдат още по-благоприятни.

48. Специално внимание следва да се отдели на престоят на открито. Изискването на затворниците да се разреши поне един час престой на открито всеки ден е широко прието (за предпочитане е то да представлява част от по-широка програма за дейности). КПИ подчертава, че на всички затворници без изключение (включително на тези, изтърпяващи наказание в наказателна килия) трябва да се предлага възможност за престой на открито всеки ден. Също така, безусловно, местата за престой на открито трябва да бъдат достатъчно просторни и по възможност да предлагат защита при лошо време.

49. Редовният достъп до подходящи тоалетни и поддържане на добри стандарти за хигиена са съществени компоненти на хуманната среда.

В тази връзка КПИ трябва да отбележи, че не одобрява практиките, установени в някои страни, на използване на кофи за облекчаване на естествените нужди на затворниците в килиите (които впоследствие се "изхвърлят" в определено време). Трябва или тоалетните да бъдат разположени в рамките на килиите (за предпочитане като санитарен възел към килията) или да има възможност затворниците, които искат да ползват тоалетна, да бъдат извеждани без ненужно забавяне по всяко време (включително нощем).

Освен това затворниците трябва да имат подходящ достъп до съоръжения за къпане. Желателно е също така течаша вода да бъде на разположение в рамките на килиите.

50. КПИ би добавил, че е особено загрижен, когато установява комбинация от пренаселеност, лоши режимни дейности и недостатъчния достъп до тоалетна / съоръжения за миене в едно и също заведение. Кумулативният ефект от тези условия може да се окаже изключително пагубен за затворниците.

51. Също така е много важно за затворниците да поддържат сравнително добър контакт с външния свят. Преди всичко, на затворника трябва да се предоставя възможност за запазване на връзките му със семейството и близките му приятели. Водещият принцип трябва да бъде насърчаването на контакт с външния свят; всички ограничения на такъв контакт следва да се основават изключително на съображения за сигурност от значително естество или ресурсни съображения.

КПИ желае да подчертае в този контекст необходимостта от известна гъвкавост по отношение на прилагането на правилата за посещения и телефонни контакти *vis-à-vis* затворници, чиито семейства живеят далеч (като в този случай редовните посещения са неприложими). Например, на такива затворници може да бъде разрешено да натрупват време за посещения и/или да им се предлагат по-добри възможности за телефонни контакти с техните семейства. ..."

146. В седмия общ доклад за дейностите му ([CPT/Inf \(97\) 10 \[EN\]](#)), публикуван на 22 август 1997 г., КПИ отбелязва следното във връзка с пренаселеността:

"... 13. Пренаселеният затвор води до тесни и нехигиенични помещения за настаняване; постоянната липса на уединение (дори и при извършване на такива основни занимания като използването на санитарните помещения); ограничени дейности извън килията поради факта, че нуждата надхвърля възможностите на персонала и наличните материални средства; претовареност на медицинските звена за предоставяне на здравни услуги; повишено напрежение и по този начин способстване на насилието между затворниците и между затворници и служителите. Този списък далеч не е изчерпателен.

КПИ многократно е достигал до заключението, че неблагоприятните ефекти от пренаселеността водят до нечовешки и унижителни условия на задържане.

14. За да решат проблема с пренаселеността, някои страни тръгнаха по пътя на увеличаване на броя на местата в затворите. На свой ред, КПИ не е убеден, че създаването на допълнителни места само по себе си ще предложи трайно решение. Наистина, няколко европейски страни започнаха широкомащабни програми за строителство на затвори, само за да открият, че броят на затворниците се е увеличил заедно с увеличаването на капацитета на затворническите институции. От друга страна, възприемането на политики за ограничаване или намаляване на броя на лицата, които се изпращат в затвора, доведе в някои страни до поддържането на броя на затворниците на управляемо ниво. ..."

147. В единадесетия общ доклад за дейностите му ([CPT/Inf \(2001\) 16](#)), публикуван на 3 септември 2011 г., КПИ отбелязва следното:

"... **Насилие между затворници**

27. Задължението за грижа, която се дължи от надзирателите на тези, за които отговарят, включва отговорността да ги предпазват от други лишени от свобода, които желаят да им причинят вреда. В действителност, случаите на насилие сред лишените от свобода са обичайно явление във всички затворнически системи; те

включват широк кръг от проявления - от фини форми на тормоз до неприкрито сплашване и сериозни физически нападения.

Справянето с този феномен на насилие между затворници изисква служителите в затворите да бъдат поставени в такова положение, в това число по отношение на числеността на персонала, че да упражняват своята власт и своите надзорни задачи по подходящ начин. Затворническият персонал трябва да бъде бдителен за тревожни признаци, както и решителен и добре обучен, за да се намеси, когато е необходимо. Съществуването на положителни отношения между персонала и затворниците, основаващи се върху понятията за охрана и грижа, е решаващ фактор в този контекст; това ще зависи до голяма степен от това персоналът да притежава подходящи междуличностни комуникационни умения. Освен това, органите на управление в затворите трябва да проявяват готовност да подпомагат персонала при упражняване на правомощията му. Може също така да се изискват специални мерки за сигурност, адаптирани към специфичните характеристики на създалата се ситуацията (включително ефективни процедури за претърсване); въпреки това, такива мерки могат да се разглеждат само като допълнение към гореспоменатите основни положения. В допълнение, системата на затворите трябва да реши въпроса с подходящата класификация и разпределение на лишените от свобода.

Затворниците, заподозрени или осъдени за сексуални престъпления, са в особено висок риск да бъдат нападнати от други затворници. Предотвратяване на такива действия винаги представлява сериозно предизвикателство. Решението, което често се ползва, е такива затворници да се отделят от останалата част от лишените от свобода в затвора. Въпреки това, засегнатите затворници могат да платят висока цена за своята относителна сигурност по отношение на много по-ограничена програма от дейности, отколкото предлаганите при нормален затворнически режим. Друг подход е разпръсването на затворници, заподозрени или осъдени за сексуални престъпления, из целия въпросен затвор. За да успее подобен подход, трябва да бъде гарантирана необходимата среда за правилното интегриране на тези затворници в обикновени блокове от килии; по-специално, управата на затвора трябва да е искрено ангажирана твърдо да се справя с всякакви признаци на враждебност или преследване. Третият подход може да се състои от преместване на затворници в друго заведение, придружено от мерки, насочени към прикриване на естеството на тяхното престъпление. Всяка от тези политики има своите предимства и недостатъци и КПИ не се стреми да насърчава даден подход в сравнение с друг. Всъщност решението коя политика да се прилага основно ще зависи от конкретните обстоятелства на всеки отделен случай.

Пренаселеност на затворите

28. Феноменът на пренаселеността на затворите продължава да нанася поражения на пенитенциарните системи в Европа и сериозно да подкопава опитите за подобряване на условията на задържане. Отрицателните ефекти от пренаселеността в затворите вече са изтъкнати в предходни общи доклади. С разширяване на областта на работа на КПИ в рамките на европейския континент, Комитетът наблюдава растящите нива по прилагане на лишаването от свобода и в резултат на това тежката пренаселеност на затворите. Фактът, че дадена държава лишава от свобода толкова много от своите граждани не може да бъде убедително обяснен с висока престъпност; принципните разбирания на правоприлагащите органи и на съдебната система като цяло също следва да бъдат отчетени като причина за този проблем..

При такива обстоятелства, влагането на все по-големи суми за осигуряване на сграден фонд на затворите няма да предложи решение. Вместо това, трябва да се преразгледа сегашното законодателство и практика във връзка със задържането в очакване на процес и присъда, както и обхвата на наказанията, алтернативни на лишаването от свобода. Именно това е подходът, застъпен в Препоръка № R (99) 22 на Комитет на министрите относно пренаселването на затворите и увеличаването на затворническото население. КПИ силно се надява, че принципите, изложени в този важен документ, наистина ще бъдат прилагани от държавите-членки; изпълнението на тази Препоръка заслужава да бъде внимателно наблюдавано от Съвета на Европа.

Общи спални с голям капацитет

29. В редица страни, посетен от КПИ, особено в Централна и Източна Европа, лишението от свобода често се настаняват в общи спални с голям капацитет, в които са разположени всички или повечето от съоръженията, използвани непрекъснато от затворниците за спални и жилищни нужди, включително и санитарните помещения. КПИ има възражения към самия принцип на такова настаняване в закрити затвори и тези възражения са изцяло основателни когато, както често се случва, въпросните спални помещения помещават затворниците в изключително притеснени и нехигиенични условия. Няма съмнение, че различни фактори – включително и такива от културно естество – правят предпочитано в някои страни предоставянето на комунално настаняване на затворници, а не на индивидуални килии. Въпреки това, малко може да се каже "за" и много може да се изтъкне "против" разпределение, при което десетки затворници живеят и спят заедно в една и съща спалня.

Общите спални с голям капацитет неизбежно водят до липса на лично пространство за затворниците в тяхното всекидневие. Нещо повече, съществува голям риск от заплахи и насилия. Такава форма на настаняване на затворниците насърчава развитието на криминални субкултури и подпомага поддържането на криминални организации. Също така, затруднява упражняването на подходящ контрол от страна на персонала, и всъщност такъв е невъзможен; по-специално, в случай на затворнически вълнения, неизбежно ще се стигне до външна намеса, изискваща използването на значителна сила.. При такова настаняване, подходящото разпределяне на отделните затворници, основано на оценка на риска и потребностите във всеки индивидуален случай, също става почти невъзможна задача. Всички тези проблеми се усилват, когато броят на настанените надхвърля всякакви разумни нива; освен това, при такива условия, прекомерното натоварване на санитарните помещения, като умивалници и тоалетни, и недостатъчната вентилация за толкова много хора често водят до ужасни условия.

КПИ въпреки това подчертава, че преходът от големи спални към по-малки помещения за живеене трябва да е съчетан с мерки, които гарантират, че затворниците прекарват разумна част от деня ангажирани в смислени дейности от разнообразен характер извън техните помещения за спане.

Достъп до естествена светлина и чист въздух

30. КПИ често среща приспособления като метални капаци, летви или плаки, закрепени за прозорците на килиите, които лишават затворниците от достъп до естествена светлина и до чист въздух. Те се използват особено често в заведения за обвиняеми и подсъдими. КПИ изцяло приема, че по отношение на някои затворници може да се налага вземането на някои специфични мерки за сигурност, целящи предпазване от риска от конфликти и/или престъпна дейност.

Но подобни мерки се прилагат по изключение, а не като правило. Това означава, че съответните власти трябва да изследват случая на всеки затворник, за да се убедят дали се налагат специфични мерки за сигурност спрямо съответния затворник. И ако такива мерки се налагат, то никога не трябва да се стига до лишаване на затворниците от естествена светлина и чист въздух. Последните са основни елементи на живота, до които всеки затворник има право на достъп; нещо повече, отсъствието на тези елементи създава условия за разпространение на болести и по-специално на туберкулоза.

КПИ признава, че предоставянето на нормални битови условия в пенитенциарните заведения може да бъде много скъпо и извършването на подобрения е затруднено в много страни поради липса на средства. Въпреки това, премахването на приспособления, които блокират прозорците на затворническо помещение (и монтиране в изключителните случаи, когато това е необходимо, на алтернативни приспособления за сигурност с подходящ дизайн) не изисква значителни инвестиции, а в същото време ще бъде от голяма полза за всички засегнати."

148. На 30 септември 1999 г. Комитетът на министрите на Съвета на Европа приема [Препоръка No. R \(99\) 22](#) относно пренаселването на затворите и увеличаването на затворническото население, която гласи по-конкретно следното:

"... Като се има предвид, че пренаселеността в затворите и увеличаването на затворническото население представлява голямо предизвикателство за затворническите администрации и системата на наказателното правораздаване като цяло както по отношение на правата на човека, така и на ефективното управление на наказателни институции;

Като се има предвид, че ефективното управление на затворническото население зависи от такива въпроси като цялостната ситуация с престъпността, приоритетите в борбата с престъпността, обхвата на наличните наказания вправната литература, тежестта на наложените присъди, честотата на използване на обществени санкции и мерки, използването на задържане под стража, ефективността и ефикасността на органите за наказателно правораздаване и не на последно място – обществените нагласи към престъплението и наказанието;

Потвърждавайки, че мерките, насочени към борба с пренаселеността в затворите и намаляване на числеността на затворническото население, е нужно да бъдат внедрени със съгласувана и рационална политика за престъпността, насочена към предотвратяването на престъпността и престъпното поведение, ефективното правоприлагане, обществената безопасност и защита, индивидуализирането на санкции и мерки и социалната реинтеграция на престъпниците;

Като се има предвид, че тези мерки трябва да са в съответствие с основните принципи на демократичните държави, управлявани от върховенството на закона и при спазване на първостепенната цел на гарантиране на правата на човека, в съответствие с Европейската конвенция за правата на човека и съдебната практика на органите, натоварени с нейното прилагане;

Като се признава освен това, че тези мерки изискват подкрепа от политически и административни ръководители, съдии, прокурори и широката общественост, както и осигуряването на балансирана информация относно функциите на

наказанието, относно относителната ефективност на санкциите и мерките с и без лишаване от свобода, както и относно реалността в затворите;

Като се има предвид Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание;

Като признава значението на Препоръка № R (80) 11 относно досъдебното задържане, Препоръка № R (87) 3 относно Европейските правила за затворите, Препоръка № R (87) 18 относно опростяването на наказателното правосъдие, Препоръка № R (92) 16 относно Европейските правила за обществени санкции и мерки и Препоръка № R (92) 17 относно последователността в произнасянето на присъди,

Препоръчва на правителствата на държавите-членки:

- да предприемат всички подходящи мерки, когато преразглеждат своето законодателство и практики по отношение на пренаселването на затворите и увеличаването на затворническото население, за да приложат принципите, изложени в Приложението към настоящата Препоръка;

- да насърчават възможно най-широкото разпространение на Препоръката и на доклада относно пренаселването на затворите и увеличаването на затворническото население, разработен от Европейския комитет по проблемите на престъпността.

Приложение към Препоръка № R (99) 22

I. Основни принципи

1. Лишаването от свобода следва да се разглежда като крайна санкция или мярка и следователно следва да се налага само тогава, когато тежестта на престъплението е от такова естество, че всяка друга санкция или мярка е очевидно недостатъчна.

2. Разширяването на сградния фонд на затворите по-скоро трябва да бъде извънредна мярка, тъй като обикновено е малко вероятно то да предложи трайно решение на проблема с пренаселеността. Държавите, чийто капацитет на затворите може да е достатъчен в общ план, но в същото време зле адаптиран към местните нужди, трябва да се опитат да постигнат по-рационално разпределение на капацитета на затворите.

3. Следва да се предвидят разпоредби за подходящ спектър от обществени санкции и мерки, по възможност степенувани по отношение на относителната тежест; прокурорите и съдиите трябва да бъдат насърчавани да ги използват възможно най-широко.

4. Държавите-членки трябва да разгледат възможността за декриминализиране на някои видове престъпления или за прекласифицирането им, така че те да не изискват налагане на наказанието лишаване от свобода.

5. С цел да се разработи цялостна стратегия срещу пренаселването на затворите и увеличаването на затворническото население, трябва да бъде извършен подробен анализ на основните допринасящи фактори, насочен по-специално към такива въпроси като видовете престъпления, които изискват налагането на дълги присъди, приоритетите в борбата с престъпността, обществените нагласи и притеснения и съществуващите практики за произнасяне на присъди.

II. Справяне с недостига на места в затворите

6. За да се избегнат прекомерни нива на пренаселеност, трябва да се определи максимален капацитет на наказателните институции..

7. Когато възникнат условия на пренаселеност, особено внимание следва да се отдели на предписанията за човешко достойнство, на ангажмента на затворническите администрации да прилагат хуманно и положително отношение, пълното признаване на правомощията на персонала и прилагането на ефективни съвременни подходи за управление. В съответствие с Европейските правила за затворите, особено внимание трябва да се отдели на размера на достъпното за затворниците пространство, на хигиенните и санитарни условия, на осигуряването на достатъчна и подходящо приготвена и поднесена храна, на здравни грижи за лишените от свобода и на възможност за физическа активност на открито.

8. За да се противодейства на някои от негативните последици от пренаселеността на затворите, контактите на лишените от свобода с техните семейства трябва да бъдат улеснени в рамките на възможното и трябва максимално да се използва подкрепата от общността.

9. Специфични условия за изпълнение на наказания като частично лишаване от свобода, отворени режими, отпуски от затвора или външно настаняване трябва да се използват колкото е възможно повече, за да се допринесе за превъзпитанието и реинтегрирането на затворниците, за да се поддържат връзките с тяхното семейство и други връзки в общността и за да се намали напрежението в наказателните институции.

...

IV. Мерки, свързани със съдебната фаза

Системата от санкции/мерки – продължителност на присъдата

14. Трябва да се положат усилия, за да се намали използването на присъди, включващи дълго лишаване от свобода, които са тежко бремене за системата на затворите, и да бъдат заменени с кратките присъди, изразяващи се в налагането на обществени санкции и мерки.

15. При налагането на обществените санкции и мерки, които биха могли да се използват вместо лишаване от свобода, трябва да се обърне внимание на следното:

- отмяна на изпълнението на присъда с наложено наказаниелишаване от свобода при определени условия,
- пробация като независима санкция, налагана без произнасяне на присъда за лишаване от свобода,
- надзор с висока интензивност,
- общественополезен труд (т.е. неплатена работа от името на общността),
- нареждания за лечение / лечение по договор за специфични категории престъпници,
- посредничество между жертвата и извършителя на престъплението / компенсация на жертвата,

- ограничения на свободата на движение посредством например вечерен час или електронно наблюдение.

16. Общественият санкции и мерки следва да се налагат само в съответствие с гаранциите и условията, предвидени в Европейските правила за обществени санкции и мерки.

17. В законодателството и практиката трябва да бъдат въведени комбинации от санкции с лишаване от свобода и мерки изпълнявани в обществото, като например наказание лишаване от свобода, последвано от безвъзмезден труд в полза на обществото, (интензивен) надзор в обществото, електронно наблюдаван домашен арест, или в подходящи случаи, от задължение за провеждане на лечение.

Произнасяне на присъди и ролята на прокуратурата и съда

18. При прилагане на закона, прокурорите и съдиите трябва да се стремят да вземат предвид наличните ресурси, по-специално по отношение на капацитета на затворите. В тази връзка, трябва да се обърне специално внимание на въздействието което оказват спрямо развитието на затворническото население съществуващите звена по налагането и изпълнението на присъди и по определянето на политики в тази насока.

19. Прокурорите и съдиите трябва да бъдат включени в процеса на изработване на наказателните политики по отношение на пренаселеността в затворите и увеличаването на затворническото население с цел ангажиране на тяхната подкрепа и избягване на контрапродуктивни практики при произнасяне на присъди.

20. Причините за произнасяне на присъда следва да бъдат определени от законодателя или други компетентни органи с оглед наред с другото на намаляване на използването на лишаването от свобода, по-широко използване на обществени санкции и мерки, както и използване на специфични мерки като посредничество или компенсиране на жертвата.

21. Особено внимание следва да се обърне на ролята, която играят утежняващите или смекчаващите фактори, както и предишните присъди, в определянето на подходящия вид и размер на присъдата.

V. Мерки, свързани със следсъдебната фаза

Изпълнението на обществени санкции и мерки – Изпълнението на наказания с лишаване от свобода

22. За да се направят обществените санкции и мерки разумна алтернатива на кратките срокове на лишаване от свобода, следва да се гарантира ефективното им прилагане, по-специално чрез:

- предоставянето на инфраструктура за изпълнението и мониторинга на такива обществени санкции, не на последно място за да се даде на съдиите и прокурорите увереност в ефективността им; и

- разработването и използването на надеждни техники за прогнозиране и оценка на риска, както и стратегии за надзор, с оглед идентифициране на риска на нарушителя за рецидив и гарантиране на обществената защита и безопасност.

23. Трябва да се насърчава развитието на мерки, които намаляват реалната продължителност на изтърпяването наказание, като се отдава предпочитание на

индивидуализирани мерки като предсрочно условно освобождаване (освобождаване под гаранция), до колективни мерки за управление на пренаселеността на затворите (амнистия, колективни помилвания).

24. Условното предсрочно освобождаване трябва да се разглежда като една от най-ефективните и конструктивни мерки, които не само намаляват продължителността на лишаване от свобода, но и допринасят значително за планираното връщане на престъпника в обществото.

25. С цел да се насърчи и да се разшири използването на условно предсрочно освобождаване, трябва да се създадат най-добрите условия за подкрепа, помощ и надзор на престъпника в обществото, не на последно място за да се насърчат компетентните съдебни или административни органи да разгледат тази мярка като ценна и разумна възможност.

26. Ефективните програми за лечение по време на задържането и за наблюдение и лечение след освобождаването следва да се изработят и прилагат така, че да се улесни реинтегрирането на престъпниците, да се намали рецидивизма, да се осигури обществената безопасност и защита и да се даде на съдиите и прокурорите увереността, че мерките, насочени към намаляване на действителната продължителност на присъдата, която трябва да бъде изтърпяна, и обществените санкции и мерки са конструктивни и разумни възможности."

ЗАКОНЪТ

I. ВЪВЕДЕНИЕ

149. Съдът до момента имаше за задача да проучи условията за задържане в България по смисъла на чл. 3 от Конвенцията по повече от двадесет случая (виж параграф 268 по-долу). Стъпките, предприети от българската държава за изпълнение на решенията на Съда в тези случаи от няколко години насам са наблюдавани от Комитетът на министрите, който, макар да отбелязва известно подобрене, многократно е подчертавал необходимостта от допълнителни мерки за подобряване на условията на задържане в българските поправителни заведения в съответствие със стандартите на Конвенцията (виж параграфи 140-142 по-горе).

150. През 2008 г., след като Съдът бива удовлетворен от информацията, предоставена от правителството, че през 2003 г. българските съдилища са започнали да присъждат обезщетения на лица, държани в лоши условия на задържане, на основание общата законова норма, уреждаща отговорността на органите за незаконни действия или бездействия, Съдът по принцип започва да отхвърля такива оплаквания, подадени от лица, които вече не са в такива условия поради неизчерпване на вътрешните правни средства за защита. Въпреки това, Съдът не процедурира така по отношение на задържани лица, които продължават да бъдат държани в лоши условия, на основание, че при

такива обстоятелства самото присъждане на обезщетение не е достатъчно (виж параграфи 127 по-горе, и 192 по-долу).

151. Понастоящем са висящи пред Съда почти четиридесет на пръв поглед основателни жалби, които са свързани с условията на задържане в българските поправителни заведения (виж параграф 270 по-долу). Сред тях са и шестте жалби, разглеждани в този случай, в които жалбоподателите се оплакват от условията в няколко затвора и затворнически общежития от закрит тип, при които изтърпяват наложеното им наказание лишаване от свобода (виж параграф 214 по-долу). Един от жалбоподателите, в допълнение, се оплаква, че не е имал на разположение ефективни вътрешни правни средства за защита по отношение на тези условия (виж параграф 165 по-долу).

II. ПРОЦЕДУРНИ ВЪПРОСИ

A. Искания някои от жалбите да бъдат заличени от списъка на Съда

152. Г-н Цеков и г-н Златев не са представили становища в отговор на становището на правителството в рамките на срока, определен от председателя на отделението. След като са информирани за това, те са предоставили становищата си, макар и след изтичане на първоначално определеният срок, но председателят на отделението решава да ги допусне по делото. Г-н Симеонов също не представя становище в отговор на това на правителството, което най-вероятно се дължи на обстоятелството, че писмото от Съда, с което той е поканен да представи становище, не успява да стигне до него, тъй като е освободен от Бургаския затвор на 15 юли 2014 г. (виж параграф 6 по-горе). Г-н Симеонов не се е опитвал да се свърже със Съда след като правителството е известно за жалбата му, за което той е бил уведомен с писмо от 3 април 2014 година. Г-н Симеонов не е уведомил Съда и относно промяната на адреса му, както се изисква съгласно Правило 47 § 7 (бивш § 6) от Правилника на Съда.

153. Правителството твърди, че при тези обстоятелства, жалбите на г-н Цеков, г-н Симеонов и г-н Златев трябва да бъдат заличени от списъка на Съда.

154. В писмо от 20 ноември с пощенско клеймо 26 ноември 2014 г. г-н Златев заявява, че вече не поддържа жалбата си и желае същата да бъде заличена от списъка на Съда. Той не посочва никакви причини за това си искане (виж параграф 7 по-горе).

155. Съдът намира, че няма основание да заключи, че г-н Цеков не поддържа жалбата си. Макар и със закъснение, той представя становище, от което следва и желанието му да поддържа жалбата си (виж *Dobric срещу Сърбия*, № 2611/07 и 15276/07, §§ 26-30, 21 юни,

2011 г.; *Musiatek u Baczyński срещу Полша*, № 32798/02, §§ 95-98, 26 юли 2011 г.; и *Pińkowski срещу Полша*, № 16579/03, §§ 35-38, 23 февруари 2010 г.).

156. Що се отнася до г-н Златев, Съдът не е убеден, че въпреки декларацията му, за него може да се счита, че вече не възнамерява да поддържа жалбата си по смисъла на чл. 37, § 1 (а) от Конвенцията. Г-н Златев също така е подал, макар и със закъснение, своето становище и претенция за справедливо обезщетение (виж параграф 6 по-горе), и не посочва никакви причини за неговото последващо искане жалбата му да бъде заличена от списъка на Съда. Г-н Златев не е бил представяван пред Съда (за разлика от делото *Stec и други срещу Обединеното кралство* (реш.) [ГО], № 65731/01 и 65900/01, §§ 29-32, ЕСПЧ 2005-Х). Той все още изтърпява наложеното му наказание при лоши условия, и наскоро е извършил сериозни актове на самонараняване (виж параграфи 68 и 69 по-горе). При тези обстоятелства могат да се появят основателни съмнения относно валидността на неговото изявление (виж, съответно, *Tehrani и други срещу Турция*, № 32940/08, 41626/08 и 43616/08, § 56, 13 април 2010 г.). Преди заличаване на жалбата, дори и в случаите, когато жалбоподателят желае да я оттегли, Съдът трябва, съгласно член 37, § 1 в крайна сметка, да прецени дали са налице обстоятелства по отношение зачитането правата на човека, така както са определени в Конвенцията и Протоколите към нея, които да изискват по-нататъшното разглеждане на делото (виж *K.A.S. срещу Обединеното кралство* (реш.), № 38844/12, § 45, 4 юни 2013 г., с позоваване на *Tyger срещу Обединеното кралство*, 25 април 1978 г., §§ 24-27, серия А, № 26). С оглед на горните съображения, Съдът намира, че в този случай са налице такива обстоятелства, и че жалбата на г-н Златев не трябва да бъде заличена от списъка на Съда.

157. От друга страна, въз основа на процедурните положения, очертани по-горе, за г-н Симеонов може да се счита, че няма намерение повече да поддържа своята жалба по смисъла на член 37, § 1 (а) от Конвенцията (виж *Konrad срещу Полша* (реш.) № 35476/97, 23 октомври 2001 г.; *Bibi срещу Обединеното кралство* (реш.), № 40083/98, 21 март 2002 г. *Babichev срещу Русия* (реш.), № 21777/03, 18 май 2006 г.; и *T.T.S. срещу Бивша югославска република Македония* (реш.) [Комитет], № 57282/09 на 4 март 2014 г.). Поради това по-нататъшното разглеждане на тази жалба не е оправдано.

158. Нещо повече, след като въпросът, повдигнат от г-н Симеонов за условията в Бургаския затвор също е повдигнат и от г-н Цеков и г-н Златев, и тъй като г-н Симеонов вече е изтърпял наложеното му наказание и съответно не е поставен в тези условия, зачитането на правата на човека не изисква Съдът да продължи да разглежда неговата жалба, позовавайки се на чл. 37, § 1 (виж *Йозгюр Гюндем срещу Турция*, № 23144/93, §§ 34 и 36, ЕСПЧ 2000-III; *Стек и други*, цитирано по-горе,

§ 32; *Иванов и други срещу България*, № 46336/99, § 32, 24 ноември 2005 г.; и *Шести Май Инженеринг ООД и други срещу България*, № 17854/04, § 62, 20 септември 2011 г.).

159. Поради това, Съдът реши да заличи жалбата на г-н Симеонов от списъка, но отхвърля искането на правителството да направи същото по отношение жалбите на г-н Цеков и на г-н Златев.

Б. Обединяване на останалите пет жалби

160. Всеки от останалите четирима жалбоподатели се оплаква от твърдените нечовешки и унижителни условия на задържането им. Като взе предвид сходството на техните жалби, Съдът намира, че в интерес на доброто правораздаване, петте жалби следва да се обединят съгласно чл. 42, § 1 от Правилника на Съда.

III. ДОПУСТИМОСТ

А. Твърдения пред Съда

1. Правителството

161. Правителството твърди, че в българското законодателство има две правни средства за защита, с които разполагат затворниците, недоволни от условията на тяхното задържане. Първото е искане за обезщетение за вреди на основание чл. 1 на ЗОДОВ от 1988 г. Второто е искане за преместване в друго поправително заведение съгласно чл. 62 и 63 от ЗИНЗС от 2009 г. В *Кирилов* (цитирано по-горе) и *Стоянов срещу България* ((реш.)[Комитет], № 25626/08, §§ 34-37, 13 май 2014 г.) Съдът е счел тези средства за ефективни, като тяхната ефективност е доказана и от редица неотдавнашни решения на българските съдилища. Само г-н Нешков и г-н Йорданов са използвали средството по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г., което означава, че останалите жалбоподатели – Г-н Цеков и г-н Златев – не са изчерпали вътрешните правни средства за защита, както се изисква съгласно чл. 35, § 1 от Конвенцията. Следователно техните жалби са недопустими.

2. Жалбоподателите

162. Г-н Йорданов отбелязва, че правителството не твърди, че жалбата му е недопустима поради неизчерпване на вътрешните правни средства за защита. Г-н Цеков и г-н Златев не коментират този въпрос.

Б. Преценката на Съда

163. Въпросът дали г-н Цеков и г-н Златев са изчерпали вътрешните правни средства за защита по отношение на оплакването си по чл. 3 от Конвенцията във връзка с условията на задържането им, е тясно свързан със съществуването на жалбата на г-н Нешков по чл. 13 от Конвенцията, т.е., че същият не е имал ефективни вътрешни правни средства за защита по отношение на твърдяните нечовешки и унижителни условия на задържането му (виж параграф 165 по-долу). Възражението на Правителството по този въпрос трябва да се отнесе именно към тази последна жалба (виж *Štručl и други срещу Словения*, № 5903/10, 6003/10 и 6544/10, § 62, 20 октомври 2011 г.; *Ананиев и други срещу Русия*, № 42525/07 и 60800/08, § 70, 10 януари 2012 г. *Сергей Бабушкин срещу Русия*, № 5993/08, § 34, 28 ноември 2013 г.; и *Ярашонен срещу Турция*, № 72710/11, § 54, 24 юни 2014 г.).

164. Освен това, жалбите, свързани с условията на задържане на жалбоподателите и твърденията за липса на ефективни вътрешни правни средства за защита в това отношение, не са явно необосновани по смисъла на чл. 35 § 3 (а) от Конвенцията, нито са недопустими на друго основание. Следователно, те трябва да бъдат обявени за допустими.

IV. ТВЪРДЕНИЕ ЗА НАРУШЕНИЕ НА ЧЛ. 13 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

165. Г-н Нешков се оплаква, и в двете си жалби, че не е имал ефективни вътрешни правни средства за защита по отношение на условията на задържането му. Той се позовава на чл. 13 от Конвенцията, който гласи следното:

„Всеки, чиито права и свободи, провъзгласени в тази Конвенция, са нарушени, има право на ефикасни правни средства за тяхната защита пред съответните национални власти, дори и нарушението да е извършено от лица, действащи при упражняване на служебни функции.“

A. Твърдения пред Съда

1. Правителството

166. Правителството твърди, че макар и чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. да не посочва изрично възможността за предявяването на иск по отношение на условията на задържане, Съдът в много случаи е присъждал на лица, лишени от свобода при лоши условия, обезщетение за вреди, претърпени в резултат на тези условия. Вярно е, че за определен период от време гражданските и след това административните съдилища тълкуват тази разпоредба донякъде формално, възприемайки по-тясна гледна точка относно това какво

представляват незаконосъобразните действия или бездействия от страна на управата на затвора, изисквайки от ищците да разделят своите искове, за да бъдат отразени отделни проблемни аспекти на условията на тяхното задържане. Въпреки това, през последните няколко години административните съдилища започват последователно да тълкуват тази разпоредба разширително и да проявяват гъвкавост по отношение на необходимостта от доказване. Съдилищата продължават да изискват от ищците да посочат съществуването на незаконно действие или бездействие, претърпяна вреда, както и пряка и непосредствена причинно-следствена връзка между вредата и действието или бездействието, но броят на уважените искове очевидно се е увеличил. В подкрепа на твърдението си, правителството посочва пет решения, постановени от първоинстанционните административни съдилища през 2013 г. и 2014 г. и десет решения, постановени от Върховния административен съд между февруари и юли 2014 г. (виж параграфи 7, 14, 30, 35, 44, 63, 65, 74, 108, 115, 116, 117, 119, 134 и 138 от Приложение 1). Според правителството, тези решения показват ефективността на производството по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. От съдилищата не може да се очаква да пренебрегнат или обърнат тежестта на доказване, нито да спрат да изискват от ищците в такива производства да плащат съдебни такси и разноски за експертизи и да поемат разходите на подсъдимите в случай, че те са загубили делото. Затворниците-ищци, бидейки задържани от органа, който съдят, са в неравностойно положение спрямо другите ищци, и съдиите от административния съд не могат просто да отсъдят в тяхна полза и да ги обезщетят без установяване на причинно-следствена връзка между вредата, понесена от тях, и поведението на ответния орган. Също така трябва да се отбележи, че съществува възможност за предоставяне на правна помощ в такива производства.

167. Начинът, по който са разгледани претенциите на г-н Нешков по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. не може да обоснове твърдението, че това производство е неефективно средство за защита. Първият му иск е бил отхвърлен, защото г-н Нешков е прекарал много кратки периоди от време в затвора в гр. Стара Загора и следователно не е могъл да претърпи неимуществени вреди в резултат на лошите условия там. Вторият му иск е бил отхвърлен поради изтичането на давностния срок. Това не би могло да се използва срещу властите, нито за сметка на законодателя, който е предвидил погасяването на претенцията по давност, нито на съдилищата, които прилагат този институт при решаване случая на г-н Нешков. Самият факт, че г-н Нешков не е имал успех, не означава, че средството за защита, което е използвал, е било неефективно. В тази връзка е добре да се отбележи, че друга жалба, внесена от него във връзка с това, че администрацията на Варненския

затвор не е успяла да му осигури чаршафи за два периода от време, през 2007 г. и 2008 г., е довела до присъждане на обезщетение за вреди.

168. В допълнение към искове за вреди по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г., лица, лишени от свобода и недоволни от условията на задържането си, имат на свое разположение възможност да предявят искане по членове 250 § 1, 256 или 257 от АПК от 2006 г. Прилагането на тези процесуални възможности може да има някакъв, макар и непряк, превантивен ефект по отношение на условията на задържане, в зависимост от конкретния основен проблем. В случаите, свързани с режима на задържане на даден затворник, такова производство не може да доведе до положителен резултат, защото този режим се определя от специална комисия. Някои съдебни разпореждания не са били уважавани, защото законното изискване за минимум четири квадратни метра обитаема площ на затворник, все още не е влязло в сила. Някои искания са били неоснователни или направени без да е налице правен интерес от страна на затворника. Г-н Нешков е отправял много такива искания. Едно от тях, относно размера на обитаемата площ в килията му, е отхвърлено през януари 2013 г., защото неговият съкилийник бива преместен на друго място и защото законното изискване за минимум четири квадратни метра за затворник все още не е било влязло в сила.

169. На последно място, затворниците могат да настояват за прехвърляне в друго поправително заведение съгласно членове 62 и 63 от ЗИНЗС от 2009 г. Такова прехвърляне е в състояние да сложи край на твърдяното нарушение на техните права. То може да бъде потърсено поради медицински или семейни причини или причини, свързани с условията на задържане. Молбите за прехвърляне трябва да бъдат адресирани до директора на Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“, като всеки отказ подлежи на обжалване пред министъра на правосъдието.

170. По мнение на правителството, комбинацията от тези средства за правна защита е достатъчна за целите на чл. 13 от Конвенцията.

2. Жалбоподателите

171. Г-н Нешков твърди, че искове по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. не водят до никаква отговорност за виновните длъжностни лица. Тези лица, на свой ред, се чувстват свободни да правят каквото си искат, а присъдените обезщетения по силата на такива искове се покриват от данъкоплатците. Нещо повече, тези обезщетения са неизмеримо малки в сравнение с възнагражденията на управителите на затвора, отговорни за нарушаването, или в сравнение с тези на съдиите, присъждащи обезщетението. Възможността за търсене на прехвърляне към друго заведение съгласно ЗИНЗС от 2009 г. също не представлява ефективно средство за защита. Първо, този закон влиза в сила едва през 2009 г. Второ, не предоставя възможност даден затворник да търси

прехвърляне на основание, че правата му са били нарушени, и всяко искане по този член вероятно би било посрещнато с присмех.

172. Г-н Йорданов заявява, че искът по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. може да доведе единствено до обезщетение, не до подобряване на положението на затворника, и съответно този иск не би могъл да представлява ефективно вътрешно-правно средство за защита по отношение на условията на задържане. Възможността за подаване на жалби до затворническите власти и по този начин да се търси прехвърляне в друго поправително заведение, на теория, би могло да предостави подобрение в условията. Все пак, това средство за защита е много несигурно, и в случая, не е довело до резултат. Нещо повече, затворническите власти не разполагат с нужната независимост. На последно място, тъй като условията във всички поправителни заведения в страната са сходни с това, в което е било държано лицето, то даден трансфер не би имал желания практически ефект.

173. Г-н Цеков и г-н Златев не споменават нищо по тази точка.

3. Трети страни

174. Български адвокати за правата на човека твърдят, че по силата на чл. 5 § 4 от Конституцията от 1991 г., международното право, включително Конвенцията, е с предимство пред вътрешното законодателство. Още повече, че Конституционният съд в две решения потвърждава, че тълкуването на Конвенцията от този Съд е задължителна за всички вътрешни власти. Това произтича и от чл. 52, § 3 от Хартата на основните права на Европейския съюз. Ето защо, когато дадено лице се позовава на Конвенцията при вътрешно производство, властите трябва да тълкуват това в съответствие с практиката на този Съд.

175. Въпреки че българските съдилища през последните месеци показват по-голяма готовност да прилагат нормите на Конвенцията, когато разглеждат иски по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. относно условията на задържане, съществуват няколко въпроса, които трябва да бъдат решени преди това средство за защита да се счита като достатъчно сигурно и предвидимо в процеса на неговото прилагане. Например, когато се взема решение дали дадени „незаконни“ действия или бездействия са били извършени във връзка с условията на задържане, съдилищата често взимат предвид единствено националните правни разпоредби. Друг проблем е липсата на яснота за това кой орган е ответник по такива иски и практиката на съдилищата да дават указания към затворници да разделят исковите с оглед на това всеки елемент от условията на тяхното задържане да бъде разгледан индивидуално спрямо общото положение на затворника. По този начин, ако никой аспект на тези условия не противоречи на дадено конкретно национално правило, когато се разглежда изолирано, съдилищата са

склонни да постановят, че условията са били „законни“. Друг въпрос възниква във връзка с изискването да се докаже наличието на неимуществени вреди чрез обективни, външни доказателства, като свидетелски показания или документи. В резултат на това, исковете за емоционална травма биват почти неизменно отхвърляни като недоказани. Съдилищата също така не допускат увреждане на здравето да се доказва чрез свидетелски показания; съдилищата винаги изискват експертни доказателства за това. Присъдените суми за обезщетение често са твърде ниски, а понякога са и допълнително занижени от изискването, в случаите, когато искът бива само частично удовлетворен, ищецът да заплати съдебните разноски, свързани с държавните органи на ответната страна, в размер, пропорционален на отхвърлената част от иска. Също така, иск по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. няма как да предостави облекчения по отношение на условията, които произтичат директно от затворническия режим, приложим за съответния затворник.

176. По отношение на превантивните мерки, жалба до затворническите власти не би могла да доведе до ефективна компенсация, тъй като това не е достатъчно сигурно и предвидимо и не може да реши проблеми като пренаселеността, които засягат всички затвори в страната. Жалби до наблюдаващ прокурор също не са ефективни поради липса на изискване прокурорът да изслуша жалбоподателя или да се гарантира неговото участие в производството, както и поради липсата на лично право жалбоподателите да заставят прокуратурата да упражни своите надзорни правомощия. Същото се отнася и за оплаквания до омбудсмана на Републиката, тъй като постановените от него актове нямат обвързваща правна сила. Съдебният път за решаване – производството по членове 250 § 1, 256 или 257 от АПК от 2006 г. – също не може да се определи като ефективно средство. Съдебната практика по тези членове е оскъдна и административните съдилища очевидно считат, че съдебното разпореждане е необходимо само в случай, че действието или бездействието е в противоречие с вътрешните правила, а не спрямо споделената отговорност на два или повече държавни органа. Предвид това, подобно производство може да се превърне в ефективно средство за защита, ако всички неясноти са изяснени по подходящ начин. Друга форма на обезщетение може да се състои в това наказателните съдилища да вземат предвид условията на задържане, когато определят присъдата или при вземането на решение дали дадено лице да бъде задържано под стража.

Б. Преценката на Съда

1. Общи принципи

(А) По отношение на изискването за изчерпване на вътрешните правни средства за защита

177. Правилото за изчерпване на вътрешните правни средства за защита в чл. 35, § 1 от Конвенцията изисква тези, които подават жалба пред Съда срещу съответната държава, първо да използват средствата за защита, предвидени в националната правна система на тази държава. Следователно, Високодоговарящите страни са освободени от задължението да отговорят за своите действия или бездействия в производството пред Съда, преди да са имали възможност да поставят въпроса за разглеждане съгласно своята национална правна система. Правилото се основава на предположението, отразено в чл. 13 от Конвенцията, с което то е тясно свързано, а именно, че националната правна система осигурява ефективни средства за защита, които могат да се справят със същността на защитимо оплакване съгласно Конвенцията и да предоставят подходящо обезщетение. По този начин, важен аспект от принципа, е че механизмът на защита, установен от Конвенцията, следва да е в помощ на националните системи, гарантиращи правата на човека (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 93, с допълнителни препратки).

178. Обикновено от жалбоподателя се изисква да е прибегнал единствено до вътрешни правни средства за защита, които са налични и достатъчни, за да позволят обезвреда по отношение на твърдяните нарушения. Съществуването на тези средства за защита трябва да е достатъчно сигурно не само на теория, но и на практика, иначе те не биха имали нужната достъпност и ефективност. Правителството, твърдящо неизчерпване, има за задача да убеди Съда по тези въпроси, т.е., че средството за защита, на което се разчита, е достъпно и може да предостави обезщетение във връзка с оплакванията на жалбоподателя, и да предложи разумна възможност за успеваемост. След като правителството изпълни това условие, за жалбоподателите е в тежест да докажат, че средството за защита, посочено от правителството, действително е било използвано, или по някаква причина това средство е неадекватно и неефективно в техния случай, или че са налице особени обстоятелства, които освобождават жалбоподателите от задължението да прибегнат до дадено средство (пак там, § 94).

179. При прилагане на правилото за изчерпване на вътрешните правни средства за защита в производства пред Съда трябва да се вземе предвид факта, че това правило се прилага в контекста на механизми за защита на правата на човека. Това означава, че правилото следва да се прилага с известна степен на гъвкавост и без излишен формализъм, като същото не е нито абсолютно, нито може да се прилага автоматично, както и че при преценяване на това дали то е взето под внимание, е от съществено значение, да се вземат предвид конкретните обстоятелства при всеки отделен случай. Това предполага, наред с други неща, да се

преценяват реалистично не само формалното съществуване на средства за защита в правната система на Високодоговарящата страна, но и общия контекст, в който тези средства за защита работят, както и личната ситуация на жалбоподателите (пак там, § 95).

(б) По отношение на прилагането на чл. 13 от Конвенцията като цяло и по-специално по отношение на условията на задържане

180. Чл. 13 от Конвенцията гарантира наличието на национално ниво на средство за защита на същността на правата и свободите по Конвенцията, независимо от начинът, по който същите са уредени в националната правна система на съответната Високодоговаряща страна. Същността на тази разпоредба е да се осигури вътрешно правно средство за разглеждане по същество на защитимо оплакване по Конвенцията и възможност при необходимост за предоставяне на обезщетение. Това средство за защита трябва да е ефективно както на практика, така и по закон, като се подразбира, че подобна ефективност не зависи от гарантирането на благоприятен изход за съответното лице (виж, наред с много други, *M.S.S. срещу Белгия и Гърция* [ГО], № 30696/09, §§ 288-89, ЕСПЧ 2011 г.).

181. Обхватът на задължението по чл. 13 зависи от характера на оплакването на пострадалото лице по силата на Конвенцията. По отношение на оплакванията на основание чл. 3 за нечовешки или унижителни условия на задържане са възможни два вида обезвреда: подобряване на съответните условия или обезщетение за всички вреди, претърпени в резултат от тях. Ето защо, за лице, задържано в такива условия, средство за защита, което може да доведе до бързо прекратяване на дадено продължаващото нарушение, е с важно значение и е действително незаменяемо с оглед на особената важност на правото, заложено в чл. 3. Въпреки това, след като нарушението е прекратено поради това, че даденото лице е било освободено или поставено в условия, които отговарят на изискванията на чл. 3, това лице следва да има реална възможност да получи обезщетение за извършените спрямо него нарушения. С други думи, превантивните и компенсаторните средства за обезщетяване трябва да се допълват, за да се считат за ефективни (вж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, §§ 96-98 и 214).

182. Съгласно посоченото в чл. 13 от Конвенцията, не е необходимо правоприлагащият национален орган да бъде от съдебната система (виж *Клас и др. срещу Германия*, 6 септември 1978 г., § 67, серия А, № 28, и, по-новото дело, *Център за правни ресурси от името на Валентин Къмпяну срещу Румъния* [ГО] № 47848/08, § 149, на 17 юли 2014 г.). Съдът вече е установил, че защитата по отношение на условията на задържане, реализирана пред административен орган, отговаря на изискванията на този член (вж *Норберт Сикорски срещу Полша*, №

17599/05, § 111, 22 октомври 2009 г. *Орчовски срещу Полша*, № 17885/04, § 107, 22 октомври 2009 г. и *Torreggiani и други*, цитирано по-горе, § 51). Въпреки това, правомощията и процедурните гаранции, предоставени в компетентността на съответния орган, са определящи за това дали дадено средство за защита е ефективно (вж *Клас и други*, § 67, и *Център за правни ресурси от името на Валентин Къмпяну*, § 149, и двете цитирани по-горе).

183. Например, за да бъде ефективно дадено превантивно средство за защита по отношение на условията на задържане пред административен орган, то този орган трябва (а) да бъде независим от органите, които отговарят за системата на затворите, (б) да осигурява ефективно участие на затворниците в разглеждане на техните оплаквания, (в) да осигурява бързото и надлежно разглеждане на жалбите на затворниците, (г) да разполага с широка гама от правни средства за преодоляване на проблемите, които лежат в основата на тези оплаквания, и (д) решенията му да имат обвързваща сила и да подлежат на изпълнение (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, §§ 214-16 и 219). Всяко подобно средство за защита трябва да бъде и в състояние да осигури подобрене на положението на оплаквания се в разумно кратки срокове (вж *Torreggiani и други*, цитирано по-горе, § 97).

184. По отношение на средствата за обезщетяване във връзка с условията на задържане, били те съдебни или административни, тежестта на доказване, наложена на ищеца, следва да не бъде прекомерна. Макар и затворниците да могат да бъдат задължени да посочат в самото начало достатъчно доказателства в подкрепа на тяхното искане, а именно доказателства до които имат достъп, като напр. подробно описание на разглежданите условия, свидетелски показания или жалби до и отговори от затворническите власти или контролни органи, след това, опровержението на твърденията се пада в тежест на властите. В допълнение, процесуалните правила за разглеждане на искове за обезщетение трябва да съответстват на принципа на справедливостта, уреден в чл. 6 § 1 от Конвенцията, включително изискването за разумен срок, а правилата, уреждащи разходите, не трябва да са в прекалена тежест на затворника, в случаите, когато неговият/нейният иск е основателен. На последно място, от ищите не следва да се изисква да установят дали конкретни длъжностни лица са ангажирани в неправомерно поведение. Лошите условия на задържане не са непременно резултат от неизпълнението на задълженията на отделните служители, а обикновено са плод на по-широкообхватни фактори (пак там, §§ 228-29).

185. За да е ефективно средството за защита, изисквано от чл. 13, е необходимо вътрешният орган или съдът, който разглежда делото, да се произнесе по съществуващото на жалбата с оглед на Конвенцията. Така например, в случаите, когато дадено оплакване се отнася до чл. 8 от

Конвенцията, това означава, че местната власт трябва да разгледа, *наред с другото*, дали е била необходима намесата в правата на жалбоподателя в едно демократично общество за постигане на легитимна цел (виж *Смит и Грейди срещу Обединеното кралство*, номера 33985/96 и 33986/96, § 138, ЕСПЧ 1999-VI; *Пек срещу Обединеното кралство*, № 44647/98, § 106, ЕСПЧ 2003-I; и *Хатън и др. срещу Обединеното кралство* [ГО], № 36022/97, § 141, ЕСПЧ 2003-VIII). Същото важи и за жалби по чл. 9 от Конвенцията (виж *Хасан и Чауш срещу България* [ГО], № 30985/96, § 100, ЕСПЧ 2000-XI), и чл. по 10 от Конвенцията (виж *Глас Надежда ЕООД и Анатоли Еленков срещу България*, № 14134/02, §§ 68-70, 11 октомври 2007 г.).

186. В случаи като настоящия, когато оплакването, което изисква проверка на национално равнище, е по силата на чл. 3 от Конвенцията, вътрешният орган или съдът, който разглежда делото, трябва да направи преглед на твърдяните действия или бездействията и дали съответното поведение е прекомерно и е довело до нарушение на този член съобразно принципите и стандартите, установени от Съда в неговата практика; например, по отношение на силата, използвана в хода на арест – следва да се направи преценка дали тази сила е превишила равнището, което би могло да се счита за абсолютно необходимо с оглед на обстоятелствата (вж *Иван Василев срещу България*, № 48130/99, §§ 75-78, 12 април 2007 г.). Същото важи и за аналогични жалби по чл. 2 от Конвенцията (вж *Васил Сашов Петров срещу България*, № 63106/00, § 60, 10 юни 2010 г.).

187. По този начин, за да може едно вътрешно правно средство за защита по отношение на условията на задържане, да бъде ефективно, органът или съдът, който отговаря за случая, трябва да го разгледа, в съответствие с приложимите принципи, установени в съдебната практика на Съда по чл. 3 от Конвенцията. Тези принципи са изложени по-подробно в параграфи 225-243 по-долу. Тъй като най-важното е същността на ситуацията, а не това как тя изглежда, самото позоваване на настоящия член във вътрешните решения, не е достатъчно; случаят трябва действително да е бил разгледан в съответствие с произтичащите от практиката на Съда стандарти.

188. Ако вътрешният орган или съд, който разглежда делото, констатира, било то по същество или изрично, че е налице нарушение на чл. 3 от Конвенцията по отношение на условията, при които въпросното лице е било задържано (в миналото или към настоящия момент), то този орган или съд трябва да предостави подходяща компенсация.

189. В контекста на превантивните средства за защита, тази компенсация може, в зависимост от естеството на основния проблем, да се състои или в мерки, които засягат само въпросния затворник, или – например, когато става въпрос за пренаселеността – по-широки мерки,

които са в състояние да разрешат ситуации на масови и едновременни нарушения на правата на затворниците, произтичащи от неадекватни условия в дадено поправително заведение (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 219).

190. В контекста на компенсаторните средства за защита, паричното обезщетение като форма на обезвреда трябва да бъде достъпно за всеки настоящ или бивш затворник, който е бил държан при нечовешки и унижителни условия и е подал жалба в този смисъл. Констатацията, че условията не отговарят на изискванията на чл. 3 от Конвенцията дава основание да се направи предположение, че са причинили неимуществени вреди на пострадалия човек. Вътрешните правила и практика, регулиращи функционирането на средството за защита, трябва по-скоро да отразяват съществуването на тази презумпция, а не присъждането на компенсация да зависи от уменията на жалбоподателя да докаже, чрез доказателства, наличието на неимуществени вреди под формата на емоционална травма (пак там, § 219; виж също *Йовчев*, цитирано по-горе, § 146).

191. На последно място, затворниците трябва да могат да се възползват от средствата за защита, без да се страхуват, че ще им бъде наложено наказание, или че това ще доведе до отрицателни последствия (виж *Правило 70.4* от Европейските правила за затворите от 2006 г., цитирани в параграф 144 по-горе, както и, с необходимите промени, *Марин Костов срещу България*, № 13801/07, §§ 47-48, 24 юли 2012 г.).

2. Прилагане на тези принципи в настоящия случай

192. През 2003 г. българските граждански съдилища започват да присъждат обезщетения на лица, които твърдят, че са претърпели неимуществени вреди в резултат на лошите условия на тяхното задържане. Тези искания се разглеждат по общия ред на чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г., уреждащ деликтната отговорност на властите, който ред преди това не е бил считан за приложим в тази област (виж параграфи 125, 127 и 129 по-горе). След като получава информация от правителството за развитието на националната съдебна практика в тази посока, в поредица от решения и определения Съдът приема, че иска по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. по принцип може да се разглежда като ефективно вътрешно-правно средство за защита по отношение на жалби по чл. 3 от Конвенцията във връзка с условията на задържане, но с оглед на неговия чисто компенсаторен характер то представлява ефективно средство по смисъла на Конвенцията само ако твърдяното нарушение е приключило, тъй като въпросното лице вече е освободено или е поставено в такива условия, при които няма нарушение на чл. 3 (виж *Христов*; *Кирилов*, §§ 43-48; *Шишманов*, §§ 58-62; *Титови*, § 34; *Симеонов*, §§ 43-47; *Георгиев*; *Илиев и други*, §§ 46, 54-56 и 68; и *Радков* (№ 2), §§ 37 и 53, всички цитирани по-горе). В същото време, Съдът

констатира, че в редица случаи това средство за защита не е работило правилно поради формалистичния подход на българските съдилища при разглеждане на твърдяните нарушения (виж цитираните в параграф 128 по-горе случаи).

193. Тъй като г-н Цеков и г-н Златев явно все още изтърпяват своите наказания – лишаване от свобода, и тъй като няма признаци, че те са поставени в условия, отговарящи на установените стандарти по чл. 3, то техните оплаквания във връзка с условията на задържането им не могат да бъдат отхвърлени като недопустими поради неизчерпване на вътрешните правни средства за защита, въпреки че те очевидно не са предявили иски по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г.

194. Освен това, Съдът не счита, че с оглед на начина, по който съдебната практика на българските съдилища по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. еволюира през последните години по отношение на условията на задържане, тези производства все още могат да се разглеждат като ефективно вътрешно правно средство за защита по отношение на твърденията, че такива условия са в нарушение на чл. 3 от Конвенцията. В двете дела, заведени от г-н Нешков пред националния съд, които са пряк предмет на разглеждане и в настоящото решение, се изтъкват няколко проблема, които са характерни за начина, по който тези иски са разглеждани по принцип. Съдът ще разгледа тези проблеми последователно.

195. Първо, съдилищата не разясняват какви конкретни действия или бездействия, е трябвало да бъдат доказани от г-н Нешков, за да бъде искът му уважен.

196. На второ място, съдилищата прилагат правилото *affirmanti incumbit probatio* по много строг начин (виж параграфи 29, 32 в края и 33 по-горе), като не отчитат факта, че г-н Нешков – който е бил задържан по време на събитията във връзка с които завежда дело, и който е продължил да бъде в ареста по време на производството – е можел да срещне трудности в това отношение.

197. На трето място, съдът оценява условията на задържането на г-н Нешков – по-специално, размерът на жизненото пространство, което му е на разположение – единствено спрямо специфичните вътрешни правила, уреждащи този конкретен аспект, а не толкова от гледна точка на кумулативното въздействие на тези условия върху неговото състояние и без да съобрази общата забрана за нечовешко и унижително отношение, предвидена в чл. 3 от Конвенцията (виж параграф 19 по-горе, и сравни с *Шаханов*, цитирано по-горе, § 40).

198. На четвърто място, съдът не признава, че условията на задържане, които не отговарят на изискванията по чл. 3 от Конвенцията, трябва да се считат за причиняващи неимуществени вреди (виж параграфи 19 и 21 по-горе). Вярно е, че г-н Нешков е прекарал само кратки периоди от време в затвора в гр. Стара Загора. Въпреки това,

макар и продължителността на периода, прекаран в неподходящи условия, да може да се окаже релевантен фактор при преценката на тежестта на страданията, причинени на задържано лице при тези условия, относителната краткост на този период не изключва автоматично от обхвата на чл. 3 от Конвенцията отношението, от което се оплаква лицето, ако всички други елементи са достатъчни, за да се приведе това отношение в обхвата на тази разпоредба (вж *Тадевоян срещу Армения*, № 41698/04, § 55, 2 декември 2008 г. и *Брега срещу Молдова*, № 52100/08, §§ 42-43, на 20 април 2010 г.). Както беше отбелязано по-горе, съгласно съдебната практика на Съда, всяко отношение, което не отговаря на изискванията на чл. 3 от Конвенцията, трябва да се счита за причиняващо неимуществени вреди на пострадалото лице.

199. На последно място, във второто дело, заведено от г-н Нешков, съдът прилага вътрешните правила по начин, който не взема предвид, както е редно, продължителността на ситуацията, от която той се оплаква. Макар че не е задача на този Съд да провери дали решенията на административните съдилища по случая на г-н Нешков са правилни от гледна точка на българското право, той е компетентен да разгледа дали подходът, възприет от тези съдилища може да е в нарушение на права и свободи, защитени от Конвенцията (виж *Гарсия Руиз срещу Испания* [ГО], № 30544/96, § 28, ЕСПЧ 1999-I); в този случай – правото на г-н Нешков на ефективно вътрешно правно средство за защита по силата на чл. 13 от Конвенцията. Както беше отбелязано по-горе, за да бъде ефективно дадено средство за защита, вътрешният орган или съда, който разглежда делото, трябва да разгледа твърдяните действия или бездействия, за които се предполага, че са довели до нарушаване на чл. 3 от Конвенцията в съответствие с принципите и стандартите, определени от настоящия Съд в неговата практика. Когато става въпрос за жалби във връзка с условията на задържане, които са свързани не само с конкретно събитие, но се отнасят до редица проблеми по отношение на санитарните условия, температурата в килиите, пренаселеността, липсата на адекватна медицинска помощ и т.н., които са засегнали даден затворник през целия му период на лишаване от свобода, Съдът счита, че това представлява продължителна ситуация, дори ако въпросното лице е бивало прехвърляно в различни заведения за задържане (виж *Селезнев срещу Русия*, № 15591/03, §§ 34-36, 26 юни 2008 г. *Сударков срещу Русия*, № 3130/03, § 40, 10 юли 2008 г.; и *Iacov Stanciu срещу Румъния*, № 35972/05, §§ 136-38, 24 юли 2012 г.).

200. С оглед на всички тези недостатъци при разглеждане на двете претенции за обезщетение, предявени от г-н Нешков, чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. не може да се разглежда като ефективно средство за защита по отношение на оплакването му, свързано с условията за неговото лишаване от свобода.

201. Проблемите, с които се сблъсква г-н Нешков в хода на производството изглеждат представителни за тези, с които са се сблъскали и още няколко лица, които са потърсили обезщетение по отношение на условията на задържането им по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. през последните години. Прочитът на съответните решения на българските съдилища показва, че това средство за защита е станало доста несигурно в своето функциониране. Конкретните проблеми са както следва:

202. Първо, само около тридесет на сто от другите подобни случаи досега са приключили с присъждане на обезщетение (виж параграф 131 по-горе).

203. На второ място, когато се разглеждат искиове от този вид, съдилищата много често не вземат под внимание общото правило, като такова, отхвърлящо нечовешкото и унижително отношение, а взимат под внимание единствено конкретни законови или подзаконови разпоредби, уреждащи условията на задържане. В резултат на това, в отсъствието на конкретно правило от вътрешното законодателство, ръководещо определен аспект на тези условия – като напр. правило за определяне на минимално пространство за всеки затворник или правило, изискващо във всяка килия да бъдат поставени тоалетни – съдилищата често не установяват незаконосъобразност и не разглеждат въпроса дали тези обстоятелства биха могли, когато се разглеждат самостоятелно или заедно с други аспекти на условията, в които даден затворник е държан, да представляват нечовешко и унижително отношение (виж параграф 132 по-горе). В някои случаи съдилищата дори изискват от затворниците да разделят исковите си, така че последните да отразяват конкретните въпроси, които засягат затворниците, и след това преминават към разглеждане на исковите поотделно (виж параграф 134 по-горе). По този начин, съдилищата не разглеждат твърдените действия или бездействия като довеждащи до нарушаване на чл. 3 от Конвенцията в съответствие с принципите и стандартите, установени от Съда в неговата практика – която според обстоятелствата може да изисква кумулативен подход – въпреки че по силата на чл. 5 § 4 от Конституцията от 1991 г. Конвенцията е част от българското законодателство (виж параграф 95-97 по-горе). Дори и в малкото случаи, в които съдилищата са взели предвид и общата забрана срещу нечовешко и унижително отношение, същите възприемат това повече като помощно средство при тълкуването на конкретни законови или подзаконови разпоредби, а не толкова като пълноправна норма, чието нарушение може само по себе си да изиска от тях да предоставят обезщетение във връзка с правата по Конвенцията (виж параграф 133 по-горе). По този начин, когато разглеждат подобни искиове, съдилищата не са съсредоточени толкова много върху правото на затворника да не бъде подложен на нечовешко и унижително отношение; вместо това, те

ограничават разглеждането на законосъобразността на действията на затворническите власти по смисъла на националното право.

204. Нещо повече, в много от случаите съдилищата не признават, че лошите условия на задържане следва да се считат за водещи до неимуществени вреди за съответното лице (виж параграф 135 по-горе). Има и известна несигурност по отношение на точните ответници по такива иски (виж параграф 136 по-горе).

205. Вярно е, че, както е посочено от правителството, в няколко скорошни решения на по-ниски административни съдилища и на Върховния административен се поддържат искивете на лишените от свобода чрез позоваване, наред с другото, на чл. 3 от Конвенцията. Почти всички от тези решения обаче са били постановени след като правителството е било известно за настоящите жалби (виж параграф 5 по-горе, и параграфи 7, 14, 30, 35, 44, 63, 65, 74, 108, 115, 116, 117, 119, 134 и 138 от Приложение 1). Следователно е съмнително дали това може да се разглежда като стабилна тенденция. Нещо повече, тези решения не разрешават напълно всички въпроси, изложени по-горе и изглежда не са довели до последователни и предсказуеми нива на обезщетение при подобни обстоятелства.

206. Всичко от дотук изложеното показва, че средството за защита по чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. на този етап не е достатъчно сигурно и ефективно. В този смисъл, Съдът не е убеден, че предметът на делата, разгледани от административните съдилища по тази разпоредба се простира до проблемите, които възникват по силата на чл. 3 от Конвенцията.

207. Както изглежда, а и предвид твърденията на правителството, други такива средства за защита не съществуват.

208. Остава да се установи дали г-н Нешков, който продължава да изтърпява наложеното му наказание, има на свое разположение ефективно превантивно средство за защита. Вярно е, че той не описва настоящите условия, при които изтърпява наложеното му наказание лишаване от свобода в затвора в гр. Белене. Въпреки това, не може да се пренебрегва фактът, че според данните, представени от правителството, през декември 2013 г., затворът в гр. Белене е бил пренаселен (виж параграф 143 по-горе), и че други вътрешни дела показват, че условията в този затвор са неизрядни (виж параграфи 32 и 34 от Приложение 1). Нещо повече, цялата затворническа система в България е, както се потвърждава в последните доклади (виж параграфи 78-81 и 83-87 по-горе) и в собственото признание на правителството (виж параграфи 258 и 259 по-долу), белязана от сериозни проблеми. Следователно няма основа, върху която да се предположи, че г-н Нешков е бил поставен в условия, отговарящи на изискванията на чл. 3, както и че въпросът за наличието на превантивно средство за защита не е относим към неговия случай.

209. В България, както изглежда, някои затворници са се опитали да оспорят аспекти на условията на задържането им по пътя на производството по чл. 250 § 1 от АПК от 2006 г. Тази разпоредба предвижда възможност за защита чрез постановяване на съдебен акт срещу неправомерни актове на властите (виж параграф 137 по-горе). Също така, членове 256 и 257 от АПК от 2006 г., предвиждат възможност за защита чрез постановяване на задължителни разпореждания от съд при неизпълнение от страна на властите на законовите им задължения (виж параграф 138 по-горе). Въпреки това, с две изключения, които засягат много конкретни законови задължения на управата на затвора – два случая, свързани с това, че на затворниците не са предоставени дрехи и обувки – не изглежда, административните съдилища досега да са тълкували тези разпоредби по начин, позволяващ на затворник или група от затворници, да получи/ат по-общо подобряване на техните битови условия (виж параграфи 116, 137 и 138 по-горе). Освен това, вторият от тези случаи все още не е окончателно решен. И както е отбелязано по-горе, налице е тенденция административните съдилища да считат действия или бездействия като незаконосъобразни само ако не съответстват на дадено много специфично законово задължение или забрана, а не на по-широката забрана срещу нечовешко и унижително отношение. Ето защо, това средство за защита, въпреки че теоретично може да осигури обезщетение за жалбоподателите, за момента, като че ли не е в състояние да направи това на практика (виж, с необходимите промени, *Мандич и Йович срещу Словения*, № 5774/10 и 5985/10, §§ 112 и 114, 20 октомври 2011 г.; *Ананиев и други*, цитирано по-горе, §§ 110 и 217; и *Харакчиев и Толумов срещу България*, № 15018/11 и 61199/12, § 228, 8 юли 2014 г.). Освен това, тъй като подобни производства не е задължително да се развиват по бърз начин, възможно е същите да не могат да предоставят обезщетение във връзка с проблеми, които изискват спешна реакция.

210. Освен това, изпълнението на съдебни разпореждания в отделни случаи, доколкото могат да се отнасят до системни проблеми, като например пренаселеността – което изглежда е факт поне при затворническите общежития от закрит тип в България (виж параграфи 91 и 143 по-горе), в някои случаи може да се окаже невъзможно на практика при липсата на реформи, насочени към такива проблеми (виж *Ананиев и други*, § 111, и *Torreggiani и други*, § 54, и двете цитирани по-горе, и съпостави със *Стела и други срещу Италия* (реш.), № 49169/09, 54908/09, 55156/09, 61443/09, 61446/09, 61457/09, 7206/10, 15313/10, 37047/10, 56614/10, 58616/10, §§ 50-52, 16 септември 2014 г.).

211. По същата причина, възможността да се търси прехвърляне в друго поправително заведение (виж параграф 111 по-горе) за момента е ограничена. В доклада си за 2012 г. омбудсманът заявява, че

възможността лишените от свобода да търсят прехвърляне в друго поправително заведение, за да избегнат пренаселеността, няма никакво практическо приложение, защото всички затвори в страната, с изключение на две поправителни институции за малолетни и Сливенския затвор, в който се помещават жени затворници, са пренаселени, т.е., предоставят по-малко от четири кв.м. на затворник (виж параграф 78 по-горе). Това, до голяма степен, е потвърдено, поне що се отнася до затворнически общежития от закрит тип, от статистическите данни, предоставени от правителството относно ситуацията в поправителните заведения към декември 2013 г. (виж параграф 143 по-горе). Нещо повече, по закон, възможността за прехвърляне от един затвор или затворническо общежитие от закрит тип в затворническо общежитие от отворен тип, е достъпна само за затворници, които са прекарвали най-малко шест месеца в такива заведения и имат останали по-малко от пет години от присъдата им (виж параграф 113 по-горе). Както се посочва в доклада на Макманъс (виж параграф 91 по-горе), това лишава голяма категория затворници от тази възможност, а така също затруднява прилагането ѝ по отношение на друга значителна част от затворниците. Трябва също да се отбележи, в тази връзка, че по силата на българското законодателство, решенията на затворническите власти относно прехвърлянията между затворите очевидно се считат за напълно дискреционни и не подлежат на съдебно разпореждане (виж параграфи 111, 112 и 114 по-горе). Затворниците нямат право да бъдат прехвърляни по тяхно желание, което означава, че тази възможност не е средство за защита по смисъла на чл. 13 от Конвенцията (виж, с необходимите промени, *Мандич и Йович*, цитирано по-горе, § 110).

212. Жалби до прокурора, отговарящ за надзора на съответното поправително заведение или до омбудсмана на Републиката, също не са ефективни вътрешни правни средства за защита. Вярно е, че по закон прокурорите имат широки надзорни правомощия във връзка с поправителните заведения (виж параграф 139 по-горе). Въпреки това, оплакванията до прокурор не се основават на личното право на дадено лице да получи обезщетение и няма изискване подобно оплакване да се разглежда с участието на въпросния затворник или прокурорът да гарантира неговото/нейното ефективно участие в производството (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 104). От своя страна, жалби до омбудсмана не могат да доведат до правно обвързващо и изпълнимо решение (виж *Мандич и Йович*, § 117, и *Ананиев и други*, §§ 105-06, и двете цитирани по-горе).

213. С оглед на изложеното по-горе, Съдът отхвърля възражението на правителството за неизчерпване на вътрешните правни средства за защита по отношение на оплакванията на г-н Златев и г-н Цеков по чл. 3 от Конвенцията относно условията на задържането им, и намира, че г-

н Нешков не е имал ефективно вътрешно правно средство за защита в това отношение, което е в нарушение на чл. 13 от Конвенцията.

V. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛ. 3 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

214. Всичките четирима жалбоподатели се оплакват, че условията на задържането им в различните поправителни заведения, в които те са били и продължават да бъдат настанени, са били и са нечовешки и унижителни. Те се позовават на чл. 3 от Конвенцията, който гласи следното:

"Никой не може да бъде подложен на изтезания или нечовешко или унижително отношение или наказание."

A. Становища пред Съда

1. Правителството

215. Правителството излага подробно своите твърдения за условията на задържане на жалбоподателите в различните поправителни заведения, в които те са били и са настанени (виж параграфи 12, 13, 16, 37-42, 50, 52, 54, 55 и 57-60 по-горе). Въз основа на тези твърдения те посочват, че, въпреки че условията имат недостатъци в някои аспекти, те не представляват нечовешко или унижително отношение. Липсата на някои обичайни неща от първа необходимост не е довела до такова ниво на суровост, за да се определя като отношение, забранено от чл. 3 от Конвенцията. Според Правителството някои от твърденията на жалбоподателите са неверни и неподкрепени от доказателства. Накрая Правителството се позовава на условията на чл. 3(2) от ЗИНЗС от 2009 г. (виж параграф 107 по-горе), като посочва, че по силата на тази разпоредба, само умишленото поставяне в лоши условия на задържане представляват нечовешко или унижително отношение. Нито един от жалбоподателите не е бил умишлено поставен в такива условия; те просто са били настанени в килии, идентични с тези на всички други лишени от свобода.

2. Жалбоподателите

216. Г-н Нешков заявява, че условията, при които той е бил държан в затвора в гр. Варна, особено в килия 19а, най-малката килия в цялата страна, без прозорец, в която никой друг затворник не е бил настаняван, а е въведена в експлоатация специално за него, представлява умишлено малтретиране. Същото се отнася за условията в килия 24, където той е бил завързан за леглото в продължение на тридесет и четири дни, и за затвора в гр. Стара Загора, независимо от краткото време, което е прекарал там. Времето, прекарано в такива условия, е от значение само

за интензивността на страданието, но не и за неговото съществуване на първо място. Според г-н Нешков тези условия не могат да се обяснят с липсата на финансови средства. Така например премахването на ламарините, покриващи прозорците на килията, и позволяването на затворниците да посещават тоалетната винаги, когато имат нужда, не изискват никакви допълнителни разходи. При всички положения България е ратифицирала Конвенцията и по този начин е поела задължението да осигури пълно съответствие с нейните изисквания. Правителството е наясно, че държавата не е успяла в това, и се опитва да оправдае този неуспех, като се позовава на финансови съображения.

217. Г-н Йорданов отбелязва признанието на правителството, че условията в българските поправителни заведения са лоши, и твърди, че много дълго време са били под стандартите, изисквани съгласно съдебната практика на Съда, и следователно могат да бъдат описани като нечовешко и унижително отношение също и в неговия конкретен случай. Въпросите, които са засегнати по-специално, са пренаселеността, необходимостта да се облекчава в кофа пред съкилийниците си и лошата хигиена като цяло. Липсата на намерение от страна на властите да го поставят в такива условия е несъществено. Той понася тези условия в продължение на повече от седем години.

218. Г-н Златев твърди, че е имал суицидно поведение и се е опитал да се нарани, защото вече не е можел да понася условията на престоя си в затвора и несигурността, свързана с възможността за предсрочно му освобождаване. В затвора в гр. Бургас не му е дадена никаква работа поради неговата инвалидност.

3. Третите страни

219. Българският хелзинкски комитет заявява, че по силата на споразумение с Министерството на правосъдието, на неговите изследователи е дадено правото да влизат във всяко поправително заведение в България, за да инспектират условията. БХК редовно публикува доклади относно условията в българските затвори. Също така допълва, че в периода 2009-13 г. средният брой на затворници на ден се колебае в следните граници: 9461 през 2009 г., 9404 през 2010 г., 9804 през 2011 г., 10 039 през 2012 г. и 9347 през 2013 г., което е в съответствие с предишни тенденции. Така например на 31 декември 2002 г. броят на затворниците в България е бил 9 422. Все пак, въпреки че абсолютният брой на лишените от свобода не се е увеличил, населението на страната – особено при лицата на възраст между двадесет и тридесет и девет години, за които е статистически най-вероятно да бъдат лишени от свобода – са намалели значително, по-специално в резултат на емиграция. Делът на затворническото население спрямо населението като цяло по този начин на практика се увеличава.

220. Най-сериозните проблеми по отношение на материалните условия в българските поправителни заведения са порутените сгради, неподходящите битови условия, лошата хигиена и пренаселеността. Повечето затвори – тези в гр. Бургас, гр. Варна, гр. Враца, гр. Ловеч, гр. Пазарджик, гр. Стара Загора и гр. София – са построени в началото на XX век и техните сгради са в съответствие с водещите стандарти по това време. Други поправителни заведения – затворите в гр. Бобов дол, гр. Плевен и в Бойчиновци, както и повечето поправителни заведения от открит тип – са бивши работнически общежития, казарми или военни училища, превърнати в поправителни заведения при комунистическия режим. Тези заведения, както и заведенията, построени по времето на комунистическия режим – затворите в гр. Белене, гр. Сливен, гр. Пловдив и няколко от поправителните заведения от открит тип – са били предназначени да помещават затворници, които прекарват време в килиите си само през нощта, тъй като по време на комунистическия режим, около 90% от затворниците са се занимавали с работа. След падането на режима не са правени инвестиции в нови поправителни заведения, а условията в съществуващите забележимо се влошават. Властите са добре запознати с това, както се вижда от редица изявления по проблема от различни длъжностни лица. Програма за осигуряване на най-малко четири кв.м. площ на затворник е отложена от края на 2013 г. за 2019 г.

221. От 1994 г. пренаселеността в различните затвори варира поради промени в районирането. Въпреки това, няколко затвора като този в гр. Бургас остават постоянно пренаселени. Проектният капацитет на този затвор е 371 затворници, а при посещение на Българския хелзинкски комитет за последен път през 2013 г., е установено, че помещава почти 900 затворници. На четвъртия етаж са настанени 240 затворници в килии, помещаващи между 15 и 44 души. В килия с площ от 55 кв.м. са разположени общо 40 броя легла, на три етажа, предназначени за 44 затворници, четирима от които трябва да спят на пода. Свободното пространство в тази килия се състои от тесни пътеки между редиците с легла. В повечето килии прозорците не могат да бъдат отворени, без да се местят леглата. Коридорите също са пренаселени. Нито една от килиите не е оборудвана с тоалетна и има само три тоалетни за целия етаж с ужасна хигиена. Има само една баня с един душ. Тъй като килиите се заключват през нощта, затворниците трябва да се облекчават в кофи в присъствието на своите съкилийници. Липсата на тоалетни в килиите е проблем също в затворите в гр. Варна и гр. Стара Загора. Към 31 декември 2013 г. килии без тоалетни в тези три затвора помещават 1700 затворници. Неотдавнашното намаляване на броя на лишени от свобода и повторното прерайониране на затворите през 2013 г., действително облекчават положението с пренаселеността в някои от затворите, като например тези в гр. Ловеч и гр. Пазарджик. Въпреки

това, в други затвори като този в гр. Бургас, положението се влошава, като пространството на затворник в някои килии е под един квадратен метър. Това предизвиква ново прерайониране на затворите през пролетта на 2014 г., което води до лек спад на нивото на пренаселеност в затвора в гр. Бургас. Въпреки че затворническите общежития обикновено предоставят по-добри условия, някои също са пренаселени. Например в затворническото общежитие в Кремиковци, предназначена за 300 лишени от свобода, обикновено има повече от 500, а понякога дори и до 700. В някои килии 20-23 затворници живеят на площ от 50 кв.м., само с една тоалетна в килията.

222. Възможностите за смислени дейности в поправителните заведения са много ограничени. Повечето затворници, особено тези в заведения от закрит тип, стоят в килиите си по цял ден, играят игри с други затворници или се разхождат из коридорите. Има средно един социален работник на 90, 100 или дори 150 затворници. Броят на лишените от свобода, които участват в образователни програми, намалява през последните две години. Въпреки че има училища във всички освен два затвора, само 20% от всички затворници вземат участие в образователния процес. Много малка част от тях полагат труд: 24% през 2009 г., 21% през 2010 г., 17% през 2011 г., 18% през 2012 г. и 18% през 2013 г. Съществуват достоверни сведения за взимане на подкупи от служители в затворите във връзка с предоставянето и разпределението на работа. Друг проблем е изключването на работещите затворници от националната система на здравеопазването и от възможността да бъдат обезщетени в случай на трудова злополука и професионално заболяване.

223. Здравните услуги в пенитенциарната система не са интегрирани в националната система за здравеопазване и страдат от недостиг на персонал и ресурси. В много поправителни заведения медицински позиции остават незаети поради ниското заплащане, което се предлага. Ситуацията със затворническите психиатри е същото. Това заедно с лошите битови и хигиенни условия, лошата храна и липсата на дейности сериозно засяга затворниците. Голяма част от тях – 8% според актуалните оценки – са наркомани, което е друг сериозен проблем, причинен в резултат на пълната липса на външни санитарни и хигиенни инспекции в поправителните заведения.

224. Случаите на тормоз и насилие от страна на надзирателите са чести, особено по отношение на чуждестранни затворници, и рядко се разследват. Друг проблем е насилието между затворници, което властите не могат да следят и предотвратяват, главно поради пренаселените килии и коридори и невъзможността да се помещават затворници въз основа на тяхната съвместимост. Тъй като всички затворници освен тези с доживотни присъди са държани в общи килии, отключени през деня, надзирателите нямат възможност да ги

контролират нормално. Недостигът на служители в затворите утежнява проблема. Така например в затвора гр. Варна един надзирател трябва да контролира коридор с 300 затворници, а на четвъртия етаж на затвора в гр. Бургас един надзирател трябва да контролира до 240 затворници. Система за видеонаблюдение не може да реши този проблем, защото тя не обхваща всички пространства. Наличните статистически данни показват, че не всички случаи са записани правилно, още по-малко наказани. Сексуалното насилие сред лишените от свобода е широко разпространено. И накрая, има редица проблеми, свързани с единичната изолация, която се използва като дисциплинарна мярка.

Б. Преценка на Съда

1. Общи принципи

225. Общите принципи, уреждащи прилагането на чл. 3 от Конвенцията за условията на задържане, са изложени в големи подробности в параграфи 139-59 от решението на Съда по *Ананиев и други* (цитирано по-горе) и параграфи 65-69 от решението на Съда по *Torreggiani and Others* (цитирано по-горе).

(а) По отношение на цялостния подход към оценката на условията на задържане по силата на чл. 3 от Конвенцията

226. Чл. 3 от Конвенцията защитава една от основните ценности на демократичното общество. Той забранява по абсолютен начин изтезанията или нечовешкото или унижително отношение или наказание, независимо от обстоятелствата и поведението на жертвата (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 139, с допълнителни препратки).

227. За да попадне в обхвата на този член, малтретирането трябва да достигне минимално ниво на суровост. Оценката на този минимум е относителна и зависи от всички обстоятелства по делото като продължителността на отношението, физическите и психическите последици и в някои случаи пола, възрастта и здравословното състояние на жертвата. Въпреки че малтретиране, което постига този минимум, често включва действителна телесна повреда или силно физическо или психическо страдание, дори и при липса на такива, когато отношението унижава или принизява човек, показвайки липса на уважение или води до засягане на неговото човешко достойнство, или предизвиква чувство на страх, страдание или малоценност, което може да разбие моралната и физическата устойчивост на този човек, то също може да попадне в обхвата на забраната на чл. 3 (пак там, §§ 139-40, с допълнителни препратки).

228. За да попадне задържането специално под чл. 3 от Конвенцията, страданието и унижението трябва да надхвърлят неизбежния елемент на страдание и унижение, свързани със самото лишаване от свобода. В този случай властите трябва да гарантират, че едно лице е задържано при условия, съвместими с уважението към човешкото достойнство, че начинът и методът на изпълнение на наказанието лишаване от свобода или друг вид мярка за задържане не подлага човека на стрес или трудности с интензитет, надвишаващ неизбежната степен на страдание, присъща на задържането, и че предвид практическите изисквания на лишаването от свобода, здравето и благосъстоянието на този човек са гарантирани в достатъчна степен (пак там, § 141, с допълнителни препратки).

229. В оценката на условията на задържане по чл. 3 от Конвенцията е особено важно да бъде взето предвид кумулативното въздействие на тези условия, както и конкретните твърдения, направени от въпросното лице, и времето, което той или тя е прекарал/а в тези условия (пак там, § 142, с допълнителни препратки). Дори когато всеки отделен аспект от тези условия е в съответствие с националното законодателство, техният кумулативен ефект може да бъде такъв, че да доведе до нечовешко или унижително отношение по смисъла на чл. 3 от Конвенцията. По същата причина високо ниво на престъпност, липса на ресурси или други структурни проблеми не са обстоятелства, които изключват или намаляват отговорността на държавата за такива условия. Както Съдът многократно подчертава, задължение на държавата е да организира своята пенитенциарна система по начин, който не води до такива условия, независимо от финансовите или логистични затруднения (пак там, § 229).

230. Липсата на намерение за унижаване или принижаване на задържания чрез поставянето му в лоши условия, въпреки че е фактор, който следва да бъде взет под внимание, не изключва категорично установяване на нарушение на чл. 3 от Конвенцията (виж наред с много други дела *Peers v. Greece*, № 28524/95, § 74, ЕСПЧ 2001-III, и *Кехайов срещу България*, № 41035/98, § 63, 18 януари 2005 г.).

(б) По отношение на пренаселеността

231. Крайната липса на място в затворническа килия има голяма тежест при оценката на това дали условията на задържане са в нарушение на чл. 3 от Конвенцията. Докато общите доклади на КПИ не казват изрично какъв размер жилищна площ за един лишен от свобода трябва да се смята за минимален стандарт при настаняване в обща килия, то отделните национални доклади за извършените от КПИ посещения и препоръките по тези доклади предполагат, че желателният стандарт е четири квадратни метра жилищна площ на човек. Въпреки това, ако затворниците имат на разположение по-малко от три

квадратни метра жилищна площ, пренаселеността трябва да се счита за толкова тежка, че да доведе само по себе си, независимо от други фактори, до нарушение на чл. 3 от Конвенцията. В оценката на наличното пространство трябва да се вземе предвид пространството, заемано от мебели и обзавеждане в килията. Недостигът на пространството може да се утежни и от липсата на достатъчно отделни места за спане (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, §§ 145-47, с допълнителни препратки). Дори и пренаселеността да не е толкова сериозна, че да представлява сама по себе си нарушение на чл. 3 от Конвенцията, тя все пак може да доведе до нарушение на тази разпоредба, ако се комбинира с други аспекти на условията на задържане – като например липса на уединение при използване на тоалетната, лоша вентилация, липса на достъп на естествена светлина и свеж въздух, липса на подходящо отопление или липса на основна хигиена – това води до ниво на страдание, което надвишава това, присъщо на задържането (виж *Torreggiani and Others*, цитирано по-горе, § 69).

232. От това следва, че при оценката на това дали е налице нарушение на чл. 3 от Конвенцията по отношение на липсата на лично пространство, трябва да се вземат предвид следните фактори: (а) всяко задържано лице трябва да има индивидуално място за спане; (б) всяко задържано лице трябва да има най-малко три квадратни метра жилищна площ; и (в) размера на килията трябва да дава възможност на задържаните лица да се движат свободно между мебелите. Липсата на някои от тези елементи сама по себе си поражда сериозно предположение, че условията на задържане са в нарушение на този член (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 148, с допълнителни препратки).

(в) По отношение на другите аспекти на условията на задържане

233. Освен размерът на наличното пространство, други аспекти на физическото състояние на задържане също са от значение за оценката на съответствие с чл. 3 от Конвенцията. Тези елементи включват по-специално достъп до упражнения на открито, естествена светлина или въздух, наличие на вентилация, адекватност на отоплението, възможност за използване на тоалетната в уединение и съответствие с основни санитарни и хигиенни изисквания. По този начин, дори и в случаите на затворнически килии, които осигуряват 3-4 квадратни метра жилищна площ на един лишен от свобода, може да има нарушение на този член, ако факторът на пространството е съчетан с липса на вентилация и осветление (пак там, § 149, с допълнителни препратки).

(i) Упражнения на открито

234. Сред другите елементи, свързани с оценката на условията на задържане чрез позоваване на чл. 3 от Конвенцията, специално внимание трябва да се обърне на наличието и продължителността на упражнения на открито, както и условията, в които лишените от свобода могат да ги правят. Стандартите за лишаване от свобода, определени от КПИ, посочват конкретно такива упражнения и ги смятат за основен гарант на благополучието на затворниците и че на всички тях, без изключение, се позволява най-малко един час упражнения на открито, за предпочитане като част от по-широка програма на дейности извън килията. Тези стандарти също казват, че за упражненията на открито трябва да бъде осигурено достатъчно пространство и, когато е възможно, да предоставят подслон при студено време (пак там, § 150, с допълнителни препратки; вижте също параграф 48 от Втория общ доклад на КПИ, цитиран в параграф 145 по-горе).

235. Кратката продължителност на упражнения на открито може да бъде фактор, който изостря положението на затворник, ограничен в своята килия през останалата част от времето (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 151, с допълнителни препратки).

236. Физическите характеристики на външните съоръжения за упражнения също имат значение. Например двор за упражнения, който е само два квадратни метра по-голям от килията, заобиколен е от стени с височина от три метра и има отвор към небето, покрит с метални пръти и дебела мрежа, не предлага на затворниците подходящи възможности за почивка и възстановяване (пак там, § 152, с допълнителни препратки).

(ii) Достъп до естествена светлина и чист въздух

237. Много е важно да се предостави на затворниците безпрепятствен и достатъчен достъп до естествена светлина и свеж въздух в килиите им. Например метални щори или плоскости от ламарина, монтирани на прозорците, имат за последица лишаването на затворниците от достъп до естествена светлина, а така също представляват пречка за навлизането в килиите на свеж въздух, и създават благоприятни условия за разпространението на болести, по-специално на туберкулоза (пак там, § 153, с допълнителни препратки; вижте също параграф 30 от Единадесетия общ доклад на КПИ, параграф 147 по-горе).

238. Ограниченията за достъп до естествена светлина и въздух в резултат на монтирането на метални щори може сериозно да влоши положението на затворниците, държани в една вече пренаселена килия, и може да окаже голяма тежест в полза на констатиране на нарушение на чл. 3 от Конвенцията. Въпреки това, при липсата на индикации за пренаселеност или неправилно функциониране на системата за вентилация и изкуственото осветление, негативният ефект на щорите не

достига сам по себе си прага на тежест, изискван по този член (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 154, с допълнителни препратки).

239. От друга страна, свободното движение на въздуха не трябва да се бърка с неподходящо излагане на неблагоприятни външни условия, включително прекомерна топлина през лятото или минусови температури през зимата. Например, задържаните могат да се окажат в особено тежки условия, тъй като прозорецът на тяхната килия е снабден с щори, но му липсва остъкляване, в резултат на което те страдат както от недостатъчен достъп на слънчева светлина и въздух, така и от излагане на ниски температури (пак там, § 155, с допълнителни препратки).

(iii) Достъп до санитарни помещения

240. Достъпът до правилно оборудвани и хигиенични санитарни помещения е от изключително значение за запазване на чувството на затворниците за лично достойнство (виж също параграф 49 от Втория общ доклад на КПИ, цитиран в параграф 145 по-горе). Не само че хигиената е неразделна част от уважението, което тези лица дължат на телата си и на другите, с които те споделят помещения, особено за дълги периоди от време, но тя също представлява предпоставка за запазване на здравето. Наистина хуманна среда не е възможна без непосредствен достъп до тоалетни помещения или на възможността за поддържане на тялото на човек чисто (пак там, § 156, с допълнителни препратки; вижте също параграфи 19.4 до 19.7 на Европейските правила за затворите, цитирано в параграф 144 по-горе).

241. Що се отнася по-специално до достъпа до тоалетни, тоалетни чинии, поставени в ъгъла на килията и лишени от каквото и да било отделяне от жилищната площ или отделена от една преграда с височина от един метър или метър и половина е не само неприятно от хигиенна гледна точка, но и лишава задържаните от възможността за използване на тоалетната в каквото и да било уединение, защото той или тя остава постоянно видима за другите лишени от свобода, седящи на леглата, а също и за надзирателите на затвора, гледащи през шпионката. Това може да се окаже особено тежко за лишените от свобода, страдащи от заболявания, които засягат храносмилателната им система (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 157, с допълнителни препратки).

242. Проблеми могат да възникнат и по отношение на практическото разпределение и времето, определено за вземане на душ, особено когато броят на функциониращите души е ограничен и лишените от свобода са водени до банята на групи (пак там, § 158, с допълнителни препратки).

243. Друг санитарен проблем в поправителните заведения е наличието на хлебарки, гризачи, бълхи, въшки, дървеници и други вредители. Затворническите власти трябва да се справят с този проблем

чрез осигуряване на адекватни дезинфекционни съоръжения, почистващи продукти, както и редовно обезпаразитяване и проверки на килиите, по-специално на спалното бельо, дюшеците и пространствата, използвани за съхранение на храна (пак там, § 159, с допълнителни препратки).

(iv) Медицински грижи при задържане

244. По отношение на лишените от свобода, които страдат от заболяване, независимо дали физическо или психическо, трябва да се вземат предвид три елемента във връзка със съвместимостта на здравето им със задържането: (а) здравословното състояние на затворника, (б) адекватността на оказваната медицинска помощ при задържане и (в) целесъобразността от поддържане на мярката за задържане с оглед на състоянието на здравето на затворника (виж *Ślawomir Musiał v. Poland*, № 28300/06, § 88, 20 януари 2009 г., с допълнителни препратки). Особено внимание в тази връзка трябва да се обърне на препоръките, съдържащи се в точки 39-48 от Европейските правила за затворите (вижте параграф 144 по-горе), въпреки техния незадължителен характер (пак там, § 96).

2. Приложение на тези принципи в делото

(а) Случаят на г-н Нешков

245. Случаят на г-н Нешков се отнася до условията на задържането му в затвора гр. Варна в периода 2002-05 г. и в затвора гр. Стара Загора на няколко пъти между 2002 и 2008 г., когато той е прекарал кратки периоди заради участие в съдебни заседания.

(i) Затвора гр. Варна

246. В затвора в гр. Варна, където той остава в продължение на почти три години, между юни 2002 г. и юни 2005 г., г-н Нешков първо е държан около три месеца в килия, която е била изключително пренаселена. От констатациите на Административен съд - Варна се вижда, че между месец юни и месец август 2002 г. г-н Нешков е трябвало да споделят тази килия, която според Правителството е с размери 6,5 метра на 3,2 метра, с десет до петнадесет други затворници (виж параграф 32 по-горе). След това той е преместен за около два месеца в малка и тъмна изолационна килия, която няма тоалетна и прозорецът ѝ е покрит с ламарина, а след това в продължение на осем или девет месеца в още по-малка килия с размери около 2 на 2 метра, без тоалетна и с прозорец, покрит с перфорирана ламарина (пак там). Тези килии са оставали заключени с изключение на три периода от 30 до 40 минути сутрин, на обяд и вечер (виж параграф 12 по-горе). Няма доказателства, че това състояние на нещата е приключило през август

2003 г. След като посещава затвора в гр. Варна през 2010 г., КПИ го описва като "белязан от изключителна пренаселеност", като площта на затворник е в най-добрия случай около два кв.м., а в някои случаи малко повече от един кв.м.(виж параграф 72 по-горе). КПИ също така отбеляза изключителната разруха на сградата на затвора и много лошата хигиена в него (пак там). Вярно е, че това посещение се е състояло около пет години след като г-н Нешков е бил преместен в друг затвор. Но няма въз основа на какво да се предположи, че материалните условия в затвора в гр. Варна драстично са се променили в периода между 2003 г. и 2010 г. или че нивото на пренаселеност там в периода 2002-05 г. – когато общият брой на затворниците в България е почти същият, както през 2010 г. (виж параграф 219 по-горе) – е значително по-малко, отколкото през 2010 г. Констатациите на КПИ следователно могат да се вземат предвид при оценката на Съда (виж с необходимите промени *Йовчев*, цитирано по-горе, § 130, и *Тодор Тодоров срещу България*, № 50765/99, § 47, 5 април 2007 г.). Няма как г-н Нешков да е останал незасегнат от проблемите, отбелязани от КПИ, а така също е малко вероятно битовите условия, които са му предоставени в затвора в гр. Варна в периода между 2003 и 2005 г., да са съответствали на стандартите на Конвенцията (виж с необходимите промени *Orchowski*, цитирано по-горе, § 131).

247. Липсата на непосредствен достъп до тоалетните, което принуждава задържаното лице да облекчава санитарните си нужди в кофа в килията, често в присъствието на съкилийниците си, е практика, която е постоянно критикувана от този съд в дела срещу България (виж *Харакчиев и Толумов*, цитирано по-горе, § 211, с допълнителни препратки). Съчетано с изключително ограничено лично пространство на разположение на г-н Нешков, в част от времето в резултат на пренаселеността, а така също и в резултат на малкия размер на килиите, в които той е бил държан сам, това е достатъчно, за да се установи, че условията, при които той е бил държан в затвора в гр. Варна, представляват нечовешко и унижително отношение. Както е отбелязано от КПИ в параграф 50 от Втория общ доклад за дейността му, кумулативният ефект от пренаселеността и неадекватния достъп до тоалетни може да се окаже изключително пагубен за затворниците (виж параграф 145 по-горе).

248. Следователно е налице нарушение на чл. 3 от Конвенцията по отношение на условията, при които г-н Нешков е държан в затвора в гр. Варна.

(ii) Затвора в гр. Стара Загора

249. Условията на задържането на г-н Нешков в затвора в гр. Стара Загора, както е установено от Административен съд - Враца, страдат от следните недостатъци: липса на спално бельо, наличие на паразити в

килияте, липса на подходящо осветление през деня и постоянна светлина през нощта, липса на тоалетна в килията и произтичащата от това необходимост г-н Нешков да се облекчава в кофа и да уринира в пластмасова бутилка (виж параграф 19 по-горе). Относителната краткост на периодите, прекарани от г-н Нешков в тези условия – 1-2 дни всеки път, когато той е настаняван в този затвор за участие в съдебни заседания (пак там) – не изключва автоматично приложното поле на чл. 3 от Конвенцията по отношение на неговото оплакване (виж *Tadevosyan*, § 55, и *Брега*, §§ 42-43, и двете цитирани по-горе). Съдът вече е установил, че дори много кратък период от време – двадесет и два часа – прекарани в условия, доста подобни на тези, понесени от г-н Нешков в затвора в гр. Стара Загора, са в нарушение на тази разпоредба (вижте *Fedotov v. Russia*, № 5140/02, §§ 20, 55, 67, 68 и 104, 25 октомври 2005 г.).

250. Следователно е налице нарушение на чл. 3 от Конвенцията по отношение на условията, при които г-н Нешков е държан по време на своите престои в затвора в гр. Стара Загора.

(б) Случаят на г-н Йорданов

251. Случаят на г-н Йорданов се отнася до условията на задържането му в четири поправителни заведения, в които последователно е настанен: затвора в гр. София, където прекарва около два месеца; затвора в гр. Плевен, където прекарва две години и почти десет месеца; затвора в гр. Ловеч, където прекарва година и половина; и затворническо общежитие "Атлант" в Троян, където до този момент е прекарал почти три години (виж параграфи 49, 51, 56 и 61 по-горе). При изложените обстоятелства Съдът констатира, че трябва да разгледа тези условия като продължителна ситуация (вижте *Seleznev*, §§ 34-36; *Sudarkov*, § 40; и *Iacov Stanciu*, §§ 136-38, всички цитирани по-горе).

252. По време на престоя си в затвора в гр. София между 13 август и 4 октомври 2007 г., на г-н Йорданов за определено време не са предоставени чаршафи, одеяла и прибори за хранене (виж параграф 50 по-горе). В затвора в гр. Плевен е задържан в условия на пренаселеност, първо в килия, предоставяща между 3,1 и 2,1 кв.м. на човек, а след това в килия, предоставяща между 3,3 и 2,9 кв.м. на човек (виж параграф 54 по-горе). Нещо повече, през целия период 2007-10 г. етажът, на който г-н Йорданов е настанен, е пренаселен като цяло, както е и целият затвор в гр. Плевен (виж параграф 55 по-горе). В допълнение, до септември 2008 г. г-н Йорданов е принуден в резултат на липсата на непосредствен достъп до тоалетни помещения през нощта да се облекчава в кофа в килията в присъствието на съкилийниците му (виж параграф 54 по-горе). Няма информация относно размера на пространството за един лишен от свобода в затвора в гр. Ловеч, където г-н Йорданов е преместен през юли 2010 г., но данните, предоставени от

Правителството, показват, че към 31 декември 2013 г. той е пренаселен. Освен това в този затвор явно има проблеми с отоплението през зимата и с хигиената в тоалетните. В затворническо общежитие "Атлант", където г-н Йорданов е преместен през януари 2012 г., той явно също е настанен в условия на пренаселеност в килия, предоставяща между 4,2 и 2,7 квадратни метра на човек, без да се извади от това пространството, заето от мебели и обзавеждане в килията (виж параграф 61 по-горе).

253. Оценявайки тези условия като цяло, Съдът констатира, че те са в нарушение на чл. 3 от Конвенцията.

(в) Случаите на г-н Цеков и г-н Златев

254. Г-н Цеков е задържан в затвора в гр. Бургас в продължение на малко повече от две години, между януари 2012 г. и февруари 2014 г., когато е преместен в затворническо общежитие от открит тип "Строител" към затвора в гр. Бургас (виж параграф 36 по-горе). Г-н Златев е задържан в затвора в гр. Бургас в продължение на дванадесет години и малко повече от три месеца, от септември 2002 г., с изключение на няколко месеца през 2007 г. и отново през 2008-09 г., когато е настанен в затворническо общежитие от открит тип "Житарово" към затвора в гр. Бургас, и с изключение от около четири месеца през 2009 г., когато е избягал от затвора и е бил заловен отново (виж параграф 65 по-горе). При обстоятелствата Съдът констатира, че трябва да разгледа условията на задържане на г-н Златев като продължителна ситуация (виж *Seleznev*, §§ 34-36; *Sudarkov*, § 40; и *Iacov Stanciu*, §§ 136-38, всички цитирани по-горе).

255. През 2006 г. КПИ установява, че пренаселеността в затвора в гр. Бургас е над 300% (виж параграф 71 по-горе). През 2011 г. Българският хелзинкски комитет прави подобни констатации, като отбелязва, че през август 2011 г. 866 затворници са настанени в сградата на затвора, чийто официален капацитет е 371 затворници (виж параграф 74 по-горе). През 2012 г. КПИ установява, че условията в този затвор са толкова лоши, колкото и преди, като ги характеризира като "възмутително равнище на пренаселване" – по-малко от един кв. м. жилищна площ на затворник в много общи спални; изключително ниска численост на персонала; сграда в напреднал етап на рушене и нехигиеничност; порутени и мръсни тоалетни помещения, душеве и кухни; и тежки проблеми с предоставянето на здравни грижи на лишените от свобода (виж параграф 73 по-горе). Омбудсманът прави подобни констатации (виж параграфи 78, 83-85 и 87 по-горе). Всички тези констатации почти напълно съвпадат с твърденията на жалбоподателите (виж параграфи 37-42 и 67-68 по-горе). Няма причина да се счита, че между 2002 г., когато г-н Златев е настанен за първи път в затвора в гр. Бургас, и 2006 г., когато КПИ първо отбелязват условията там, има някакви значителни промени.

256. Такива условия на задържане, особено по отношение на пренаселеността, хигиената и достъпа до тоалетните и достъпа до здравни грижи, могат без съмнение да се разглеждат като пораждат сериозно нарушение на чл. 3 от Конвенцията.

VI. ПРИЛАГАНЕ НА ЧЛ. 46 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

257. Съдът намира за уместно да разгледа случая по чл. 46 от Конвенцията, който гласи, доколкото е приложимо:

"1. Високодоговарящите страни се задължават да изпълняват окончателните решения по същество на Съда по всяко дело, по което те са страна.

2. Окончателното решение на Съда се изпраща на Комитета на министрите, който следи за неговото изпълнение. ..."

A. Становища пред Съда

1. Правителството

258. Правителството твърди, че е имало волята да се справи с незадоволителните условия на задържане, но че всички стъпки в тази насока са били зависими от наличието на финансиране. Въпреки финансовите си затруднения, българските власти са предприели ефективни мерки за подобряване на условията в затворите. Например, прибягването към алтернативни видове наказания, като пробацията, както и преразпределянето на затворници между поправителните заведения, е довело до намаляване на степента на пренаселеност. През 2007 г. в страната е имало около 11 000 затворници, а в края на 2013 г. - само около 9000. Постигнат е значителен напредък в материалните условия: в затвора в гр. Сливен е построен нов медицински център с норвежко финансиране; всички килии в затвора в гр. Варна са били ремонтирани и оборудвани с тоалетни; отоплителната система в затвора в гр. Ловеч е била напълно ремонтирана; в повечето затвори са извършени редица неотложни ремонти; и скоро трябва да бъде построен ново общежитие към затвора в гр. Бургас. Правителството е разработило стратегия за развитие на поправителните заведения в периода 2009-2015 г., но пълното ѝ прилагане е било отложено до 2019 г. с оглед привеждане на условията в тези съоръжения в съответствие с международните стандарти. Тази стратегия е била придружена от план за действие за периода 2012-2013 г. Основната трудност, стояща на пътя на пълното осъществяване на тези инструменти, е била липсата на средства.

259. Правителството признава, че въпреки мерките, предприети от властите, материалните условия в българските затвори са под международните стандарти. То се позовава на изявление Главна

дирекция "Изпълнение на наказанията", което твърди, че незадоволителните сгради, лошите битови условия и пренаселеността в затворите са били основателно критикувани от различни международни организации. В продължение на няколко десетилетия пенитенциарната система е изпитвала сериозни затруднения, свързани със старите и порутени сгради в затворите, които е трябвало да бъдат експлоатирани над капацитета. Основните сгради в затворите в Ловеч, Пазарджик, Враца, Стара Загора, Варна и Бургас са били построени през 20-те и 30-те години на XX век. Най-старият е затворът в София, който е бил построен преди около век. Затворите в Бобов дол и Плевен са били общезития за работници, които в последствие са трансформирани в затвори. Капацитетът на закритите поправителни заведения, в които са се помещавали най-голям брой затворници, не е бил увеличаван от години. Средствата, заделени за тяхната реконструкция, са били минимални. Пространството в поправителните заведения е недостатъчно и те са пренаселени, до голяма степен защото от години не е бил строен нито един нов затвор. България е единствената държава-членка на Европейския съюз, в която не е построен нов затвор в продължение на повече от 80 години. Трудно е да се адаптират остарелите и нефункционални сгради в затворите към съвременните изисквания. Освен това, от години не са били заделени сериозни финансови средства за реконструкцията и модернизацията на тези сгради. В резултат на това повечето от тях са в окаяно състояние и предоставят лоши материални условия. Наличните бюджетни средства са оскъдни и поради тази причина Министерството на правосъдието се опитва да намери външно финансиране.

260. Правителството обаче продължава, като подчертава, че подобряването на условията в затворите е дълъг процес, който ангажира не само властите, но обществото като цяло. По тяхно мнение, фактът, че властите правят усилия да подобрят тези условия и че пренаселеността, въпреки че все още е проблем, е намаляла в резултат на положените усилия, показва, че случаите на жалбоподателите не са представителни за пенитенциарната система като цяло. В последно време е налице видимо подобрение на материалните условия и предоставянето на медицинска помощ на лишените от свобода. Ситуацията в настоящия случай се различава от тази при *Orchowski* и *Norbert Sikorski* (и двете цитирани по-горе), тъй като в България Конституционният съд не се е произнасял по отношение на условията на задържане. Затворническите власти не са стигали до състояние да не успяват системно да предоставят подходящи условия на задържане; всякакви пропуски във връзка с обновяването на стари сгради и изграждането на нови, както и произтичащите от това лоши условия и пренаселване, не са причинени от липса на усилия от страна на тези власти, а от финансовите затруднения, породени от икономическата ситуация в страната.

Ситуацията в настоящия случай също се различава от тази при *Ананиев и други* (цитиран по-горе), тъй като нито броят на делата срещу България, в които Съдът е установил нарушение на чл. 3 от Конвенцията във връзка с този проблем, нито броят на висящите жалби е много голям. Освен това, за разлика от този случай, в последно време пренаселеността в българските затвори намалява в резултат на мерките, предприети от властите.

261. Правителството също така твърди, че няма систематичен проблем по отношение на наличието на ефективни вътрешни правни средства за защита по отношение на условията на задържане. По тяхно мнение, българското законодателство предвижда набор от такива средства за защита, чието практическо приложение бележи развитие в положителна посока. Ефективността на компенсаторното средство по раздел 1 на ЗОДОВ от 1988 г. е потвърдена от този Съд в множество случаи и няма причина това да бъде поставяно под съмнение. Не може да се каже, че съществува проблем при прилагането на това средство. Въпреки, че е възможно да бъдат допуснати грешки от съда по конкретен случай, общата тенденция е в полза на претенциите на задържаните и в посока към сближаване на стандартите, прилагани от този Съд и националните съдилища. По отношение на превантивните мерки, съществува комбинация от административни и съдебни средства за защита, които до известна степен дават възможност да се сложи край на условия на задържане, които преминават приемливия праг на суровост.

262. В заключение, Правителството твърди, че няма основание да се приложи процедурата за приемане на пилотно решение по това дело.

2. Жалбоподателите

263. Г-н Нешков твърди, че лошите условия в българските поправителни заведения са системен проблем от десетилетия, особено по отношение на пренаселеността; те са довели до възникването на много констатации за нарушения. Вярно е, че в някои от затворите са били извършвани ремонти, но условията като цяло остават лоши. При тези обстоятелства е задача на Съда да реши дали да прибегне до процедурата за приемане на пилотно решение.

264. Г-н Йорданов заявява, че пренаселеността и лошите материални условия са системни проблеми в българските затвори. Неговият собствен опит показва това, а неговият случай не е изолиран. Вероятно е броят на молбите, постъпващи в този Съд във връзка с този проблем, да се увеличи, освен ако не се предприемат адекватни стъпки за бързо справяне с тези проблеми. Поради това е оправдано да се приложи процедурата за приемане на пилотно решение.

265. Г-н Цеков и г-н Златев не са дали никакви становища по тази точка.

3. Третите страни

266. Български адвокати за правата на човека заявяват, че през последните години българските съдилища са били по-склонни да се прилагат Конвенцията и практиката на този Съд в случаи, свързани с условията на задържане. Въпреки това, съществува проблем с изключително високия праг, който се изисква във връзка с доказването на неимуществени вреди, особено увреждане на здравето, произтичащо от лошите условия на задържане или липсата на подходящи медицински грижи. Следователно е налице необходимост от насоки от страна на настоящия Съд относно стандарта на доказване в такива случаи, както и относно нивото на компенсация, необходимо по силата на Конвенцията в такива случаи. Пренаселеността в българските затвори също е системен проблем, отбелязан от Комитета на министрите и от КПИ. С оглед на широкото ѝ разпространение, няма налични ефективни правни средства за защита. Друг системен проблем е липсата на подходящи медицински грижи в затворите, дължаща се на остър недостиг на квалифициран медицински персонал, като се разчита фелдшери да осигурят необходимата грижа. Липсата на добре функциониращи административни превантивни средства за защита по отношение на условията на задържане също е структурен проблем, който изисква изменения в законодателството. На последно място, спривантивното средство за защита по реда на АПК от 2006 г. изисква подобрения, за да започне да функционира ефективно.

Б. Преценка на Съда

1. Общи принципи

267. Общите принципи, уреждащи прилагането на чл. 46 от Конвенцията в рамките на производството за приемане на пилотно решение, посочени в параграфи 180-83 от решението на Съда в *Ананиев и други* (цитиран по-горе), са, както следва:

(а) Чл. 46 § 1, тълкуван в светлината на чл. 1 от Конвенцията, налага на държавата-ответник правно задължение за прилагане, под надзора на Комитета на министрите, на подходящи общи и / или индивидуални мерки за гарантиране на правото на жалбоподателя, за което Съдът е установил, че е било нарушено. Такива мерки трябва да бъдат взети и по отношение на други лица в положението на жалбоподателя, а именно чрез решаване на проблемите, които са довели до констатациите на Съда. Комитетът на министрите последователно набляга на това задължение, когато контролира изпълнението на решенията на Съда.

(б) За да улесни ефективното изпълнение на своите решения в тази насока, Съдът може да прибегне до процедура за приемане на пилотно решение, което му позволява ясно да определи в своето решение

структурния проблем, който стои в основата на нарушението, и да посочи мерките, които трябва да бъдат предприети от държавата-ответник за отстраняването му. Този подход обаче бива следван при стриктно спазване на съответните функции на органите по Конвенцията: съгласно чл. 46 § 2 от Конвенцията се пада на Комитета на министрите да оценява прилагането на индивидуалните и общите мерки.

(в) Друга важна цел на процедурата за приемане на пилотно решение е да се предизвика държавата-ответник да разреши голям брой отделни случаи, произтичащи от същия структурен проблем на национално равнище, като по този начин прилага принципа за субсидиарност, служещ за основа на системата на Конвенцията. За постигане задачата на Съда, така както е дефинирана в чл. 19 от Конвенцията, не е задължително да се повтарят едни и същи констатации в голям брой сходни случаи. Целта на процедурата за приемане на пилотно решение е да се улесни най-бързото и най-ефективното разрешаване на дисфункция, засягаща защитата на въпросните права по Конвенцията в националния правен ред. Докато действията на държавата-ответник следва да са насочени предимно към разрешаването на такава дисфункция и към въвеждането, когато е уместно, на ефективни вътрешноправни средства за защита по отношение на въпросните нарушения, тя може също така да приеме *ad hoc* решения като сключване на приятелски споразумения с жалбоподателите или едностранни предложения, насочени към постигане на съответствие с изискванията на Конвенцията. Съдът може да реши да отложи разглеждането на всички подобни случаи, като по този начин дава на държавата-ответник възможност да реши тези случаи именно чрез такива методи.

(г) Ако държавата-ответник не успее да предприеме такива мерки, вследствие на пилотно решение, Съдът няма да има друг избор, освен да възобнови разглеждането на всички подобни жалби, висящи пред него, и да вземе решения по тях с оглед гарантиране ефективното спазване на Конвенцията.

2. *Наличие на структурен проблем, изискващ прилагането на процедурата за приемане на пилотно решение*

268. От първото си решение относно нечовешките и унижителни условия в българските места за лишаване от свобода (*Йоргов срещу България*, № 40653/98, §§ 80-86, 11 март 2004 г.), Съдът е установил нарушение на чл. 3 от Конвенцията поради лошите условия на задържане в съответните институции в двадесет и пет случая (виж Приложение 2). Докато нарушенията в тези случаи и в настоящия случай са свързани с множество заведения за лишаване от свобода, основните факти са много сходни. Най-повтарящите се проблеми са

липса на достатъчно жизнено пространство, необосновани ограничения за достъп до естествена светлина и въздух, лоша хигиена, както и липса на неприкосновеност на личния живот и личното достойнство при използване на санитарните помещения. Следователно нарушенията не са предизвикани от изолирани инциденти или конкретния развой на събитията във всеки отделен случай; те произхождат от широко разпространен проблем, произтичащ от лошото функциониране на българската пенитенциарна система и недостатъчните предпазни мерки срещу отношение, несъвместимо с чл. 3. Това може да се види от решенията на Комитета на министрите, свързани с изпълнението на тези решения (виж параграфи 140-142 по-горе). Проблемът е засегнал и може да продължи да засяга голям брой лица, настанени в поправителни заведения в България.

269. Правителството отрича съществуването на структурен проблем, но признава, че условията в тези заведения страдат от редица недостатъци, като се изтъква най-вече проблема с пренаселеността. Правителството също така твърди, че проблемът съвсем скоро е започнал да се решава, главно в резултат на намаляването на броя на лишени от свобода в тези заведения. Въпреки това, Главна дирекция "Изпълнение на наказанията", органът, който отговаря за пенитенциарната система в България, приема, че незадоволителните сгради, лошите битови условия и пренаселеността в българските затвори са били основателно критикувани, и очертава няколко проблемни области (виж параграф 259 по-горе). Съществуването на проблема се потвърждава и от няколко скорошни доклада. В доклада за своето посещение в България през 2012 г. КПИ установява, че условията в затворите в гр. Варна и гр. Бургас са напълно неприемливи, с "тревожни" нива на пренаселеност. Също така се посочва, че пренаселеността остава основен проблем в пенитенциарната система в България. КПИ изразява загриженост от липсата на напредък по отношение на нивата на кадровото осигуряване, от големия брой обвинения за корупционни действия на служителите в затворите, както и от твърде малкия напредък по отношение на насилието между затворници (виж параграф 73 по-горе). В годишния си доклад за 2012 г., омбудсманът на Република България, след посещение в повечето затвори в страната, заключава, че условията в почти всички затвори и затворнически общежития от закрит тип могат да се характеризират като нечовешки и унижителни и отбелязва, че всички затвори в страната, с изключение на две поправителни заведения за непълнолетни и затвора в Сливен, в който се помещават жени затворници, са пренаселени (виж параграфи 78-81 по-горе). През 2013 г. той прави подобни констатации по отношение на затворите в гр. Белене, гр. Бургас и гр. Варна (виж параграфи 83-87 по-горе). Подобни констатации са направени в доклада за 2011 г., изготвен от Българския хелзинкски комитет (виж параграф 74

по-горе), както и в доклада на МакМанъс от 2014 г., който, въпреки че отбелязва напредък в някои отношения, посочва редица текущи проблеми (виж параграфи 88 и 89 по-горе). Решението на българските власти да отложат въвеждането на правилото, което изисква минимум четири квадратни метра жилищна площ на лишен от свобода до 2019 г., което се твърди, че се налага поради невъзможността за спазването му на практика, също така показва постоянния характер на проблема (виж параграф 115 по-горе). На последно място, статистическите данни, предоставени от Правителството на Отдела по изпълнение на решенията (виж параграф 143 по-горе), показват, че въз основа за информацията, предоставена от представители на официалните власти и предполагаемо изчислена на базата на четири квадратни метра на лишен от свобода, на 31 декември 2013 г. девет от единадесетте мъжки затвора в страната са били пренаселени, някои по-слабо, но някои до потресаваща степен, като най-лошият случай е е регистриран в затвора в гр. Бургас, където пренаселеността е била в размер на 239%. Две от четирите затворнически общежития от закрит тип в страната също са били пренаселени.

270. Понастоящем са подадени почти четиридесет *prima facie* основателни жалби срещу България, очакващи първо разглеждане, които съдържат оплакване относно условията на задържане. Вярно е, че тази цифра може да изглежда незначителна в сравнение с тези в пилотните решения по делата *Ананиев и други* (цитиран по-горе, § 184) и *Torreggiani and Others* (цитиран по-горе, § 89). Въпреки това, установяването на системен проблем, който е основание за прилагането на процедурата за приемане на пилотно решение, не е непременно свързано с броя на жалбите, които са висящи; потенциалният брой на бъдещи случаи също е важен фактор (вижте *Hutten-Czapska v. Poland* [GC], № 35014/97, § 236, ЕСПЧ 2006-VIII). Това се потвърждава от текста на Правило 61 § 1 от Правилника на Съда, в който се казва, че "структурният или системен проблем", оправдаващ процедурата за приемане на пилотно решение, може да бъде такъв, който "е пораздал" или "може да породи" подобни жалби. През 2013 г. в България е имало 9347 затворници (виж параграф 219 по-горе). Последната информация на разположение съдържа данни за малко над 9000 затворници (виж параграф 89 по-горе). Както е отбелязано в цитираните по-горе доклади, много от тези затворници са държани в пренаселени помещения и при незадоволителни условия и по други критерии. Освен това, както вече бе установено, има вероятност те да се сблъскват с трудности при търсенето на парично обезщетение по отношение на тези условия, а така също не разполагат с ефективно средство за защита, позволяващо условията да бъдат подобрени (виж параграфи 195-205 и 209-212 по-горе). Въпросът дали всеки отделен национален орган е виновен за това състояние на нещата е без значение, тъй като това, което е предмет на

спора по дело пред Съда, е отговорността на държавата по силата на международното право, а не на отделните местни органи или длъжностни лица (виж, с необходимите промени, *Фингър срещу България*, № 37346/05, §§ 95-96, 10 май 2011 г.). Както беше отбелязано по-горе, по силата на чл. 3 от Конвенцията, е задължение на Високодоговарящата държава да организира своята пенитенциарна система по начин, който не води до нечовешки и унижителни условия на задържане, независимо от финансовите или логистични затруднения (виж параграф 229 по-горе). Противно на предложеното от Правителството в неговото становище, съгласно установената съдебна практика на Съда, фактът, че не се предполага умишлено поставяне на задържания в лоши условия, не пречи тези условия да съставляват нечовешко или унижително отношение в нарушение на този член (виж параграф 230 по-горе).

271. С оглед на всичко това и като се вземе предвид естеството на проблема, който продължава да съществува в продължение на много години (виж параграфи 71-73 и 74 по-горе), големия брой засегнати лица, както и необходимостта от предоставяне на бърза и подходяща обезвреда на национално ниво, Съдът счита, че трябва да приложи процедурата за приемане на пилотно решение.

3. Произход на проблема и необходими общи мерки за справяне с него

272. Системният проблем в основата на нарушението на чл. 3 от Конвенцията, установен в този случай, е от значителна величина и сложност. Тя не произтича от конкретна правна разпоредба или единична друга причина, а от множество фактори. Някои от тях, като например недостатъчният капацитет на българските поправителни заведения и тяхното морално остаряване и лошо състояние, могат най-вече да се отдадат на продължителна липса на инвестиции от страна на властите в заведенията на пенитенциарната система. Други, като например липсата на свободен достъп за затворниците до тоалетна през нощта, вероятно се дължат на физическите характеристики на поправителните заведения, практиките за управление на затворниците, които се следват в тях, и може би на недостатъчния брой надзиратели.

273. За разлика от това, системният проблем в основата на нарушаването на чл. 13 от Конвенцията изглежда се дължи най-вече на действащото законодателство и тълкуването на приложимите разпоредби от страна на съдилищата (виж параграфи 195-199 и 202-205 по-горе).

(а) Варианти за подобряване на условията на задържане

274. Подобряването на условията на задържане в българските поправителни заведения повдига въпроси, които излизат извън

съдебната функция на Съда. Не е задача на Съда да дава напътствия за такъв сложен процес на реформи, още по-малко да прави препоръки за това как държавата-ответник следва да организира своята наказателна и пенитенциарна система. Комитетът на министрите е в по-добра позиция да прави това (виж *Ананиев и други*, § 194, и *Torreggiani and Others*, § 95, и двете цитирани по-горе). Въпреки това, тези съображения не пречат на Съда да подчертава специфичните въпроси, които могат да изискват по-задълбочено внимание от страна на държавата-ответник, тъй като такава индикация може да позволи по-добро установяване и очертаване на проблема, описан в пилотното решение, и откриването на подходящи решения (вижте *Ананиев и други*, § 195 и, с необходимите промени, *Orchowski*, §§ 149-53, и двете цитирани по-горе).

275. Съществуват два въпроса, с които България неизбежно ще трябва да се справи при изпълнението на настоящото решение.

276. Първият засяга пренаселеността, която, както се вижда от доклада на МакМанъс и статистическите данни, представени от правителството (виж параграфи 91 и 143 по-горе), варира между различните поправителни заведения в България. Съдът е постановил, че ако Високодоговаряща държава не е в състояние да гарантира, че условията в затворите са в съответствие с изискванията на чл. 3 от Конвенцията, тя трябва или да се откаже от строгата си наказателна политика или да въведе система за алтернативни средства за наказание (виж *Orchowski*, цитирано по-горе, § 153 накрая). Както вече бе отбелязано, не е в компетенцията на Съда да посочва как държавата-ответник следва да организира своята наказателна и пенитенциарна система, но същевременно Съдът констатира, че докладите и препоръките на КПИ и на Комитета на министрите, както и, във връзка конкретно с България, докладът на МакМанъс (виж параграфи 90, 91, 146, 147 и 148 по-горе), очертават редица възможни подходи, които биха могли да бъдат взети предвид от българските власти като потенциални решения на проблема с пренаселеността: комбинация от мерки, които включват изграждането на нови поправителни заведения, по-добро разпределение на лишените от свобода в съществуващите поправителни заведения, както и намаляване на броя на лицата, изтърпяващи присъди с лишаване от свобода. Мерките, препоръчани или вземани в други случаи пред този Съд, са включвали намаляване прилагането на лишаването от свобода като форма на наказание, прибягване до по-кратки присъди с лишаване от свобода, замяна на лишаването от свобода с други форми на наказание, увеличаване на използването на различни форми на предсрочно освобождаване, както и спиране на изпълнението на някои присъди с лишаване от свобода (виж *Latak v. Poland*(), № 52070/08, § 44, 12 октомври 2010 г., и *Stella and Others*, цитирано по-горе, §§ 11-14, 21-24 и 51-52).

277. Вторият проблем се отнася до материалните условия и хигиената. Както е отбелязано в различни доклади и в становищата на Правителството в този случай, много от сградите на затворите в България са много стари, негодни за съвременните потребности, и често порутени почти непоправимо (виж параграфи 72, 73, 74, 78, 83 и 259 по-горе). Съдът отбелязва с разочарование, че, въпреки многото доклади, които подчертават проблема от години, властите не са направили повече, за да се справят с него. На този етап, единственият начин да се направи това е чрез извършване на основни ремонтни дейности или чрез замяна на съществуващите сгради с нови. Мерките в тази посока трябва да се предприемат незабавно, още повече като се вземе предвид фундаменталният характер на правото, защитавано от чл. 3 от Конвенцията, и важноста на това спешно да се сложи край на условията на задържане, които водят до нечовешко или унижително третиране за значителен брой лица. .

278. Вярно е, че решаването на тези проблеми може да изисква значителни финансови ресурси. Въпреки това, както вече бе отбелязано, липсата на ресурси не може по принцип да оправдае условия на задържане, които са толкова лоши, че съставляват третиране в нарушение на чл. 3 от Конвенцията, и е задължение на договарящите държави да организират своите пенитенциарни системи по начин, който гарантира спазването на тази разпоредба, независимо от финансовите и логистични трудности (виж *Mandić and Jović*, цитирани по-горе, § 126, с допълнителни препратки).

(б) Въвеждане на ефективни вътрешноправни средства за защита

279. Съдът се въздържа да даде конкретни указания относно общите мерки, които трябва да бъдат предприети от България с оглед привеждане на условията на задържане в поправителните заведения в съответствие с чл. 3 от Конвенцията с оглед изпълнение на настоящото решение. Въпреки че изразява известни опасения и посочва възможни начини за справяне с недостатъците, Съдът е установил, че, предвид естеството на засегнатите въпроси, конкретни указания по тези точки ще надхвърлят неговите съдебни функции. Въпреки това, позицията по отношение на общите мерки, необходими за предоставяне на компенсации за системния проблем в основата на нарушаването на чл. 13 от Конвенцията, установено в настоящия случай, е различна. Констатациите на Съда по този член изискват специфични промени в българската правна система, които ще позволят на всеки в положението на жалбоподателите да се оплаче от нарушение на чл. 3 от Конвенцията в резултат на лоши условия на задържане и да получи адекватно обезщетение за претърпени вреди на национално ниво.

280. Съдът вече е подчертал недостатъците в българското право и е определил принципите на Конвенцията, които следва да бъдат водещи

за властите в създаването на вътрешноправните средства за защита, необходими по силата на чл. 13 от Конвенцията в този контекст (виж параграфи 180-190, 195-199 и 202-205 по-горе). Българската държава, естествено, е свободна под надзора на Комитета на министрите да избере средствата за изпълнение на задължението си по чл. 46, § 1 от Конвенцията (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 213). Тя може да въведе нови средства за защита или да измени съществуващите такива с цел да ги приведе в съответствие с изискванията на чл. 13 от Конвенцията (пак там, § 232, и *Torreggiani and Others*, цитирано по-горе, § 98). Въпреки това, за да ѝ съдейства при намирането на подходящи решения, Съдът ще разгледа на свой ред възможните превантивни и компенсаторни средства за защита.

(i) *Превантивно средство за защита*

281. Една превантивна мярка за защита трябва да съответства напълно на изискванията, посочени в параграф 183 по-горе, и, преди всичко, да може да осигурява бърза защита.

282. Най-добрият начин за въвеждане на това средство за защита би било създаването на специален орган за надзор над поправителните заведения. Разглеждането на жалбите на лишените от свобода от специален орган обикновено произвежда по-бързи резултати, отколкото справянето с тях в обикновени съдебни производства. За да представлява това ефективно средство за защита, въпросният орган следва да има правото да следи за нарушения на правата на затворниците, да бъде независим от органите, които отговарят за пенитенциарната система, да има правомощията и задължението да разследва жалби с участието на жалбоподателя, както и да може да взема обвързващи и приложими решения, присъждащи съответните компенсации. Примери за такива органи са Независимите съвети за надзор - Independent Monitoring Boards (бившите Съвети за наблюдение - Boards of Visitors) във Великобритания и Комисията за оплаквания (*beklagcommissie*) в Нидерландия (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 215), както и съдиите за изпълнение на присъдите в Италия, с правомощията, които са им били предоставени през 2014 г. (виж *Stella and Others*, цитирано по-горе, §§ 18 и 48-49, както и *Orchowski*, цитирано по-горе, § 154 накрая).

283. Друг вариант е да се създаде такава процедура пред съществуващите органи, например пред прокурор. Както е отбелязано в параграф 212 по-горе, прокурорите имат широки надзорни правомощия във връзка с поправителните заведения. Въпреки това, една жалба до прокурор не отговаря на изискванията за ефективно вътрешноправно средство за защита, тъй като не се базира на лично право за въпросното лице да получи обезщетение, а така също няма изискване жалбата да бъде разглеждана с участието на въпросния затворник или да е налице

задължение за прокурорът да осигури неговото или нейното ефективно участие в производството (пак там). Това означава, че ако България реши да се съобрази с настоящото решение, като измени процедурата за подаване на жалба пред наблюдаващия прокурор, тя трябва, най-малкото, да предвиди подалият жалбата затворник да получи възможност да коментира всякакви обстоятелства и факти, представени от затворническите власти по искане на прокурора, да задава въпроси и да подава допълнителни становища към прокурора. Жалбата не трябва да се разглежда публично или дори чрез изслушване в рамките на производство, а прокурорът трябва да бъде задължен да вземе обвързващо и подлежащо на изпълнение решение в рамките на разумно кратък срок (пак там, § 216).

284. Що се отнася до евентуална съдебна защита, Съдът отбелязва своята констатация по-горе, че такова средство за защита по принцип може да се намери в рамките на производството за преустановяване на нарушения по чл. 250 § 1, 256 или 257 от АПК от 2006 г., но към настоящия момент това средство не изглежда да работи правилно на практика. Въпреки това, както е отбелязано в скорошно решение на Съда по делото *Харакчиев и Толумов* (цитирано по-горе, § 228), това средство за защита може да бъде моделирано така, че да включва оплаквания, свързани с условията на задържане, ако всички неясноти, като например подходът на съдилищата към такива искиове, надлежните ответници, продължителността на производствата за преустановяване на нарушения срещу властите и точният начин, по който се прилагат те, дори когато става въпрос за пренаселването, са правило изяснени.

(ii) *Средство за обезщетяване*

285. В случаите, в които вече е извършено нарушение на чл. 3 от Конвенцията, държавата трябва да бъде готова да признае нарушението и да осигури някаква форма на компенсация. Въвеждането единствено на превантивна защита не би било достатъчно, защото средство за защита, което предотвратява или спира нарушения на настоящия член, не може да поправи случаи, при които вече е налице нечовешко или унижително отношение. Следователно държавата-ответник трябва да разполага със средство за защита, което може да компенсира извършени вече нарушения. Такова средство е особено важно с оглед на принципа на субсидиарността, така че ощетените лица да не са принудени да отнасят до този Съд жалби, които изискват установяването на основните факти и определянето на парично обезщетение. И двата въпроса следва да бъдат отнесени и решени на национално ниво (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 221, с допълнителни препратки).

286. За разлика от ситуацията в други Високо договарящи държави (за проучване на ситуацията в редица от тези държави, виж *Uzun v. Turkey* (решение за допустимост), № 10755/13, §§ 43-51, 30 април 2013

г.; виж също така например *Latak*, цитирано по-горе, §§ 35-37, 39, 47-54 и 80, относно защитата на "личните права" в съответствие с полското гражданско право; и *Donnan v. the United Kingdom* (решение за допустимост), № 3811/04, 8 ноември 2005 г., относно Закона за правата на човека от 1998 г. във Великобритания), в България, въпреки че Конвенцията по принцип се счита за пряко приложима и част от вътрешното право (виж параграфи 95-97 по-горе), не съществува общо средство за защита на национално ниво на заложените в нея права и свободи. Реформите, привечащи правоприлагането на национално ниво в съответствие с изискванията на Конвенцията, обикновено са въведени във вътрешното законодателство чрез изменения в ЗОДОВ от 1988 г. (виж *Горанова-Караенева срещу България*, No. 12739/05, §§ 25 и 30, 8 март 2011 г., относно тайно наблюдение; *Захариева срещу България* (решение за допустимост), № 6194/06, § 45, 20 ноември 2012 г., относно съдебните такси по Закона от 1988; *Балакчиев и други срещу България* (решение за допустимост), № 65187/10, §§ 20-22 и 25-29, 18 юни 2013 г., както и *Вълчева и Абрашев срещу България* (решение за допустимост), номера 6194/11 и 34887/11, §§ 49-51 и 54-58, 18 юни 2013 г., относно средствата за защита по отношение продължителността на производството; и *Костадинов срещу България*, № 37124/10, комуникирана на 29 януари 2013 г., относно присъждане на обезщетение за нарушения на чл. 5 §§ 2-4 на Конвенцията). В този смисъл, един от начините българската държава да се съобрази със съответната част от настоящото решение е да се въведе общо средство за защита, позволяващо на тези, които се оплакват от нарушаване на техни права по Конвенцията – включително и правото да не бъдат подлагани на нечовешко или унижително третиране - да потърсят защита на тези права в рамките на вътрешно производство, специално създадено за тази цел. Друг вариант е да се въведат специални правила относно по-подробно определяне на начина, по който искиове относно условията на задържане следва да се разглеждат и решават, както наскоро бе направено в Италия (виж *Stella and Others*, цитирано по-горе, §§ 19-20 и 56-63).

287. Една от възможните форми на компенсация може да се състои в намаляване на присъдата на съответното лице пропорционално на всеки ден, който той/тя е прекарал/а в нечовешки или унижителни условия. В *Ананиев и други* (цитирано по-горе, §§ 222-26) Съдът изразява някои опасения във връзка с тази форма на обезщетение. Въпреки това, по-наскоро в *Stella and Others* (цитирано по-горе, §§ 19 и 58-60), тази форма на обезвреда беше потвърдена от Съда като адекватна и достатъчна правна защита на лица, които все още са лишени от свобода. Въпреки това, трябва да се подчертае, че, както е отбелязано в това решение, намаляване на присъдата може да представлява адекватно и достатъчно обезщетение само ако предполага признание за

нарушение на чл. 3 от Конвенцията и осигурява измеримо обезщетение за това нарушение. Очевидно е, че такава мярка може да бъде подходяща единствено по отношение на лица, които са все още са лишени от свобода.

288. Друга форма на обезщетение - единствената възможна по отношение на лица, които вече не са лишени от свобода, би било предоставянето на парична компенсация. Всяко такова средство трябва да отговаря напълно на изискванията, посочени в параграфи 184-188 и 190 по-горе. Нещо повече, размерът на компенсацията, която може да бъде получена по отношение на неимуществени вреди, не трябва да бъде неразумен в сравнение с присъжданията за справедливо обезщетение, определени от този Съд по силата на чл. 41 от Конвенцията в подобни случаи. Принципите, изложени от Съда в параграф 299 по-долу, могат да служат като насоки в това отношение. Трябва да се подчертае в тази връзка, че правото да не бъдеш подложен на нечовешко или унижително отношение е толкова фундаментално, че вътрешният орган или съдът, който разглежда делото, ще трябва изключителнодобре да мотивира решение, с което се присъжда пониско или се отказва присъждане на обезщетение за претърпени неимуществени вреди (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 228-30).

289. За да бъде наистина ефективно и отговаря на принципа на субсидиарност, такова средство за защита трябва да се прилага със задна дата, в смисъл на предоставяне на обезщетение във връзка с нарушения на чл. 3 от Конвенцията, които предхождат въвеждането на средството, както в случаите, когато оспорваната ситуация вече е приключила с освобождаването на затворника или по друг начин, така и в случаите, когато съответният затворник продължава да бъде държан във въпросните условия (пак там, § 231).

(iii) Срок за въвеждане на горепосочените средства за защита

290. Въвеждането на превантивно и компенсаторно средство за защита следва да се осигури не по-късно от осемнадесет месеца след като това решението стане окончателно (виж, с необходимите промени, *Torreggiani and Others*, цитирано по-горе, § 99).

4. Процедура, която се следва в подобни случаи

291. В съответствие с Правило 61 § 6 от своя Правилник, Съдът може да отложи разглеждането на всички висящи подобни жалби, по които се очаква да бъдат приложени мерките, предвидени в това пилотно решение от държавата-ответник. Такова отлагане не е задължително, а се прави по преценка в зависимост от случая. Възможността за такава преценка следва от формулировката "както е уместно" в горесцитираното правило, а така също и от различните подходи по

предишни пилотни решения (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 235, с допълнителни препратки). С оглед на принципите, установени в решението по делото *Ананиев и други* (цитирано по-горе, § 236), Съдът не намира за уместно на този етап да се отложи разглеждането на подобни случаи, независимо дали става въпрос за висящи жалби или за такива, които предстои да бъдат подадени.

5. Индивидуални мерки

292. Съдът също така счита за необходимо да посочи индивидуални мерки за изпълнение на настоящото решение по отношение на г-н Златев, който все още се намира в затвора в гр. Бургас, в условия, които са били и очевидно все още са особено тежки (виж параграф 255 по-горе), и който жалбоподател изглежда е особено уязвим. За да компенсират последиците от нарушението на неговото право по чл. 3 от Конвенцията, властите трябва, ако той желае, спешно да го преместят в друго поправително заведение (вижте, с необходимите промени, *Assanidze v. Georgia* [GC], № 71503/01, §§ 202-03, ЕСПЧ 2004-II; *Aleksanyan v. Russia*, № 46468/06, § 240, 22 декември 2008 г.; и *Станев срещу България* [GC], № 36760/06, § 257, ЕСПЧ 2012).

VII. ПРИЛАГАНЕ НА ЧЛ. 41 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

293. Чл. 41 от Конвенцията гласи:

"Ако Съдът установи нарушение на Конвенцията или на Протоколите към нея и ако вътрешното право на съответната Висококодоговаряща страна допуска само частично обезщетение, Съдът, ако е необходимо, постановява предоставянето на справедливо обезщетение на потърпевщата страна."

A. Претенция за претърпени вреди

294. Г-н Нешков претендира 500 000 български лева (лв.) (равностойността на 255 645,94 евро) за претърпени неимуществени вреди във връзка с нарушаването на правата му по чл. 3 от Конвенцията, по-специално във връзка с условията на задържането му в затвора в гр. Варна в периода 2002-05 г., които са му причинили големи страдания. Той твърди, че колкото по-високо е обезщетението, което ще му присъди Съда, толкова по-голяма е вероятността Правителството да предприеме мерки за действително подобряване на условията в българските затвори, и по този начин да спази задълженията, които е поело при ратифицирането на Конвенцията.

295. В рамките на срока, определен в съответствие с Правило 60 § 2 от Правилника на Съда, г-н Йорданов е поискал 10 000 евро във връзка с нарушенията на чл. 3 и чл. 13 от Конвенцията в неговия случай. Един

ден след изтичането на срока, той е увеличил претенцията си на 20 000 евро.

296. В писмо, което той е изпратил от затвора в гр. Бургас на 6 ноември 2014 г., с пощенско клеймо 11 ноември 2014 г., г-н Златев е поискал 500 000 лв. във връзка с неимуществените вреди, които е претърпял в резултат на задържането си в нечовешки и унижителни условия в затвора в гр. Бургас от 2002 г. насам. Той твърди, че ако правилата за предсрочно освобождаване са били правилно приложени в неговия случай, той би бил освободен от този затвор преди пет години и два месеца, и на това основание иска и 88 евро на ден във връзка със своето, както той твърди, противозаконно лишаване от свобода. Единственото обяснение, което г-н Златев дава за неподаването на претенцията си за справедливо обезщетение преди 28 август 2014 г., който срок е определен от Председателя на Отделението в съответствие с Правило 60, § 2 от Правилника на Съда, е, че нито той, нито неговите приятели затворници говорят английски, докато писмото на Съда, което го е информирало за този срок, е било на този език.

297. В писмо с дата 23 и пощенско клеймо 26 ноември 2014 г., г-н Цеков посочва, че той поддържа иска си за справедливо обезщетение, който е подал в началото на производството. Единственото обяснение, което той дава за неподаването на претенцията си за справедливо обезщетение преди 9 октомври 2014 г. - срока, определен от Председателя на Отделението в съответствие с Правило 60, § 2 от Правилника на Съда (виж параграф 6 по-горе), е, че писмото, което го информира за този срок, е достигнало при него чак на 20 ноември 2014 г.

298. Правителството твърди, че условията, в които г-н Нешков, г-н Йорданов, г-н Цеков и г-н Златев са държани, макар че са имали пропуски в някои отношения, не са били толкова лоши, колкото те твърдят. Сумите, които те искат, са далеч по-високи от тези, предоставяни от Съда по предходни подобни дела срещу България. По мнение на правителството, самото констатиране на нарушението представлява достатъчно справедливо обезщетение в техните случаи. Правителството посочва още, че г-н Златев не е подал искане за справедливо обезщетение в рамките на съответния срок, и на тази основа приканва Съда да не му присъжда такава.

299. Съдът намира, че страданията, причинени на лице, задържано при условия, които са толкова лоши, че да представляват нечовешко или унижително отношение по смисъла на чл. 3 от Конвенцията, не може да бъдат компенсирани чрез самото констатиране на нарушение; Съдът счита, че обезщетение следва да бъде присъдено. Размерът на времето, изтърпяно от съответното лице в тези условия, е най-важният фактор за оценка на претърпените вреди (виж *Ананиев и други*, § 172, и *Torreggiani and Others*, § 105, и двете цитирани по-горе). Известно е също така, че

първоначалният период на приспособяване към лошите условия води до тежко психическо и физическо въздействие върху съответното лице (виж *Ананиев и други*, цитирано по-горе, § 172). За разлика от това, установяването на нарушение може само по себе си да представлява достатъчно справедливо обезщетение за нарушение на чл. 13 от Конвенцията, произтичащо от липсата на ефективни вътрешноправни средства за защита по отношение на тези условия (пак там, § 173).

300. В случая на г-н Нешков, установените нарушения засягат задържането му за срок от три години в затвора в гр. Варна и няколко периода от един или два дни в затвора в гр. Стара Загора, както и липсата на ефективни вътрешноправни средства за защита по отношение на неговите оплаквания по чл. 3 от Конвенцията. Както беше отбелязано, Съдът счита, че присъждане на обезщетение за неимуществени вреди се дължи само по отношение на условията на задържане, не и по отношение на втората част от претенцията на жалбоподателя за липса на вътрешно-правни средства за защита. Предвид това, Съдът намира, че г-н Нешков е преживял страдание и разочарование в резултат на нарушенията на правата му съгласно чл. 3. Произнасяйки се по справедливост, както се изисква съгласно чл. 41 от Конвенцията, и като обръща по-специално внимание на продължителността на периодите, прекарани от г-н Нешков в лоши условия, Съдът му присъжда 6750 евро, както и всички данъци, които могат да бъдат наложени върху тази сума.

301. Що се отнася до г-н Йорданов, Съдът отбелязва, че за разлика от г-н Нешков, в жалбата си той не твърди нарушение на правата му по чл. 13 от Конвенцията (виж параграфи 4, 165 и 214 по-горе). Ето защо, независимо от каквито и да било други съображения, възлагането на справедливо обезщетение в неговия случай може да се основава само на нарушение на чл. 3 от Конвенцията. Предвид това, Съдът намира, че г-н Йорданов трябва да е преживял страдание и разочарование в резултат на нарушението на правата му съгласно тази разпоредба. Произнасяйки се по справедливост, както се изисква съгласно чл. 41 от Конвенцията, и като обръща по-специално внимание на продължителността на периодите, прекарани от г-н Йорданов в лоши условия, Съдът намира, че има право да получи обезщетение в размер на 14 440 евро. В същото време, предявената от жалбоподателя претенция за справедливо обезщетение в рамките на срока, определен в съответствие с Правило 60, § 2 от Правилника на Съда, е за 10 000 евро, което означава, че по силата на принципа *ne ultra petitem* Съдът не трябва да му присъжда по-голяма сума (виж *Mikryukov and Others v. Russia*, номера 34841/06, 59954/09, 746/10, 1096/10, 1162/10 и 1898/10, § 63, 31 юли 2012 г.; *Mateescu v. Romania*, № 1944/10, § 39 накрая, 14 януари 2014 г.; и *Gerasimov and Others v. Russia*, номера 29920/05, 3553/06, 18876/10, 61186/10, 21176/11, 36112/11, 36426/11, 40841/11, 45381/11, 55929/11 и

60822/11, § 191, 1 юли 2014 г.). Като се има предвид, че г-н Йорданов е представляван от адвокат (виж параграф 2 по-горе), Съдът не намира, че трябва да се вземе под внимание изменението на първоначалната му претенция, направено от жалбоподателя след изтичане на определения срок (виж Правило 60 § 3 от Правилника на Съда, както и, с необходимите промени, *Mancini v. Italy*, № 44955/98, § 29, ЕСПЧ 2001-IX; *Fadil Yılmaz v. Turkey*, № 28171/02, §§ 26-27, 21 юли 2005 г.; и *Chamber of Commerce, Industry and Agriculture of Timișoara (номер 1)*, № 13248/05, 13321/05, 23462/05, 23471/05, 23475/05, 23482/05, 23490/05, 23493/05, 23496/05, 23501/05, 23504/05 и 23517/05, § 38, 16 юли 2009 г.). Поради това му присъжда 10 000 евро плюс всякакви данъци, които биха могли да бъдат наложени върху тази сума.

302. Що се отнася до г-н Златев, Съдът отбелязва, че в настоящия случай присъждане на справедливо обезщетение може да се основава само на факта, че условията на задържането му са били нечовешки и унижителни, в нарушение на чл. 3 от Конвенцията, а не на съображения, свързани със законосъобразността на лишаването му от свобода (виж *Стайков срещу България*, № 49438/99, § 114, 12 октомври 2006 г.). Предвид това Съдът намира, че г-н Златев, който няма лява ръка и наскоро е извършил актове на сериозно самонараняване (виж параграфи 66, 69 и 70 по-горе), трябва да е страдал значително в резултат на нарушението на правата му съгласно чл. 3, и по-конкретно поради условията на задържането му в затвора в гр. Бургас от 2002 г. насам. Произнасяйки се по справедливост, както се изисква съгласно чл. 41 от Конвенцията, и като обръща в частност по-специално внимание на продължителността на периодите, прекарани от г-н Златев в тези условия, Съдът намира, че има право на обезщетение от 23 250 евро. Въпреки това, г-н Златев не е подал своята претенция за справедливо обезщетение в рамките на срока, определен в съответствие с Правило 60, § 2 от Правилника на Съда. Единственото обяснение, което той дава за това, е, че той не говори английски и не е могъл да разбере писмото на Съда, което го уведомява за датата, на която този срок изтича. Но Съдът е информирал г-н Златев за съществуването на срока и неговата важност когато неговата жалба е комуникирана на Правителството, тоест няколко месеца преди писмото, с което г-н Златев е информиран за датата, на която срокът ще изтече. Това е направено с помощта на информационна нота, изготвена на български език. В тази нота също е посочен езикът, на който Съдът ще проведе кореспонденция с г-н Златев, и го информира за възможността да потърси правна защита и да подаде молба за правна помощ по силата на Правило 100 и сл. При тези обстоятелства, в съответствие с Правило 60, § 3, опциите, с които разполага Съдът, са да отхвърли иска изцяло или частично. При обстоятелствата в конкретния случай, който се отнася до сериозно нарушение на чл. 3 от Конвенцията, понесено от особено уязвим

жалбоподател с увреждания, би било неоправдано грубо напълно да се отхвърли претенцията му по отношение на неимуществени вреди. Поради това Съдът намира за справедливо да присъди на г-н Златев 11 625 евро, както и всички данъци, които могат да бъдат наложени върху тази сума.

303. Що се отнася до г-н Цеков, Съдът отбелязва, че той не е подал претенция за справедливо обезщетение в рамките на срока, определен в съответствие с Правило 60, § 2 от Правилника на Съда. Единственото обяснение, което той дава за това, е, че писмото, което го информира за този срок, е достигнало при него чак на 20 ноември 2014 г. Въпреки това, дори да приемем, че това е така, не може да се пренебрегва фактът, че г-н Цеков е бил информиран за своя пропуск в писмо от 24 октомври 2014 г., на което той е отговорил на 29 октомври 2014 г., без да посочи претенцията си за справедливо обезщетение (виж параграф 6 по-горе). Не може също така да се пренебрегва фактът, че дори и в писмото си от 23 ноември 2014 г. г-н Цеков не е отправил искане за обезщетение по справедливост с посочване на конкретна сума. С оглед на това, и като взе предвид Правило 60, § 3 от своя Правилник и точка 5 от Практически указания - Искане за справедливо обезщетение, в която се казва, че исковете, изложени във формуляра на заявлението, но не подадени отново на съответния етап на производството, ще бъдат отхвърлени, Съдът отхвърля претенцията за обезщетение на г-н Цеков.

Б. Разходи и разноски

304. Г-н Йорданов търси възстановяване на 1680 евро – разноски за ползване на адвокат, за 21 часа работа по неговия случай след комуникиране на жалбата му нана правителството, която сума е формирана на база 80 евро на час. Той е поискал всяка присъдена от Съда сума по тази точка да бъде платена директно на Българския хелзинкски комитет, където работи неговият законен представител. Той е представил сключено между него и представляващия го адвокат споразумение, по силата на което се дължи плащане за ползваната адвокатска услуга, график и пощенски разписки.

305. Г-н Нешков, г-н Цеков и г-н Златев не са предявили никакви претенции по отношение на разходи и разноски.

306. Правителството твърди, че при присъждане на сума по тази точка Съдът трябва да вземе предвид, че законният представител на г-н Йорданов не е извършил никаква работа при първоначалното подаване на жалбата и е встъпил в производството чак след нейното комуникиране на Правителството. Правителството също така възразява срещу искането на г-н Йорданов присъдената сума да бъде платена директно на Българския хелзинкски комитет, като посочва, че тъй като не се основава на никакви конкретни причини, това искане може да се

разглежда като опит на г-н Йорданов да избегне дългове. То също така посочва, че Българският хелзинкски комитет е встъпил в производството като трета страна.

307. Според установената съдебна практика на Съда, разходите и разносните, които са поискани съгласно чл. 41 от Конвенцията, трябва да са били действително направени, нужни и разумни като размер.

308. Почасовата ставка, начислявана от законния представител на г-н Йорданов, в този случай е сравнима с тези, начислявани в последните дела срещу България с подобна сложност; поради това тя може да се разглежда като разумна (виж *Фингър*, цитиран по-горе, § 142, с допълнителни препратки). Броят на часовете, които са изработени от законният представител на жалбоподателя по делото, макар и само след комуникиране на жалбата на правейтелството, също е приемлив. Вземайки под внимание всичко това и извършвайки оценка по справедливост, Съдът присъжда на г-н Йорданов пълната сума, възлизаща на 1680 евро плюс данъци, които могат да му бъдат начислени.

309. По искане на г-н Йорданов, тази сума трябва да се плати директно на Българския хелзинкски комитет, където работи неговия законен представител. Практика на Съда е да уважава такива искания (виж, наред с други органи, *Aydın v. Turkey*, 25 септември 1997 г., § 132 и точка 9 (а) от диспозитивните разпоредби, *Доклади за решения и определения* 1997-VI; *Scozzari and Giunta v. Italy* [GC], номера 39221/98 и 41963/98, §§ 255 и 258, ЕСПЧ 2000-VIII; *Öcalan v. Turkey* [GC], № 46221/99, § 217, ЕСПЧ 2005-IV; *Начова и други срещу България* [GC], номера 43577/98 и 43579/98, § 175, ЕСПЧ 2005-VII; *Великови и други срещу България*, номера 43278/98, 45437/99, 48014/99, 48380/99, 51362/99, 53367/99, 60036/00, 73465/01 и 194/02, §§ 268-73, 15 март 2007 г.; *Коледи срещу България*, № 1108/02, §§ 221 и 223, 5 ноември 2009 г.; *Sergey Zolotukhin v. Russia* [GC], № 14939/03, § 131, ЕСПЧ 2009 г.; *Фингър*, цитирано по-горе, §§ 140 и 142; *Пономарьови срещу България*, № 5335/05, §§ 73 и 75, ЕСПЧ 2011 г.; *Иван Стоянов Василев срещу България*, № 7963/05, §§ 41 и 43, 4 юни 2013 г.; и *Димитров и други срещу България*, № 77938/11, §§ 185-87 и 190, 1 юли 2014 г.). Няма доказателства, че, както се предполага от правейтелството, искането на г-н Йорданов е направено с неправомерна цел, например като средство за измама на негови кредитори.

В. Лихва за забава

310. Съдът счита за уместно лихвата за забава да бъде обвързана с пределната ставка по заеми на Европейската централна банка, към която се добавят три процентни пункта.

ПО ТЕЗИ СЪОБРАЖЕНИЯ СЪДЪТ ЕДИНОДУШНО

1. *Реша* да заличи жалбата на г-н Симеонов от своя списък;
2. *Реша* да присъедини останалите пет жалби;
3. *Реша* да присъедини възражението на правителството за неизчерпване на вътрешноправните средства за защита по отношение на оплакванията на г-н Цеков и г-н Златев по чл. 3 от Конвенцията към анализа по същество на оплакването на г-н Нешков по чл. 13 от Конвенцията;
4. *Приема* останалите пет жалби за допустими;
5. *Приема*, че е налице нарушение на чл. 13 от Конвенцията, и отхвърля възражението на правителството за неизчерпване на вътрешноправните средства за защита;
6. *Приема*, че е имало нарушение на чл. 3 от Конвенцията по отношение на:
 - (а) условията, при които г-н Нешков е държан в затвора в гр. Варна и в затвора в гр. Стара Загора;
 - (б) условията, при които г-н Йорданов е бил държан в затвора в гр. София, затвора в гр. Плевен, затвора в гр. Ловеч и в затворническо общежитие "Атлант"; и
 - (в) условията, при които г-н Цеков и г-н Златев са били държани в затвора в гр. Бургас;
7. *Приема*
 - (а) че държавата-ответник трябва, в срок от осемнадесет месеца, считано от датата, на която решението стане окончателно в съответствие с чл. 44, § 2 от Конвенцията, да предвиди на национално ниво комбинация от ефективни вътрешноправни средства за защита по отношение на условията на задържане; следва да се разработи както превантивно средство за защита, така и средство с компенсаторен характер като тези средства трябва да са съобразени напълно с изискванията, посочени в настоящото решение;
 - (б) че държавата-ответник трябва, когато решението стане окончателно в съответствие с чл. 44, § 2 от Конвенцията, спешно да прехвърли г-н Златев в друго поправително заведение, ако той желае това;

8. *Приема*

(а) че държавата-ответник трябва да заплати на г-н Нешков, г-н Йорданов и г-н Златев, в срок от три месеца от датата, на която това решение стане окончателно в съответствие с чл. 44, § 2 от Конвенцията, следните суми, които се изчисляват във валутата на държавата-ответник по курса към датата на плащането:

(i) на г-н Нешков, сумата от 6750 евро (шест хиляди седемстотин и петдесет евро) за претърпените от него неимуществените вреди, плюс всякакви данъци, които биха могли да бъдат наложени;

(ii) на г-н Йорданов, сумата от 10 000 евро (десет хиляди евро) за претърпените от него неимуществените вреди, плюс всякакви данъци, които биха могли да бъдат наложени, и сумата от 1680 евро (хиляда шестстотин и осемдесет евро) плюс всякакви данъци, които биха могли да бъдат наложени на жалбоподателя, за направените от него разходи и разноси (последната сума да бъде изплатена директно на Българския хелзинкски комитет);

(iii) на г-н Златев, сумата от 11 625 евро (единадесет хиляди шестстотин двадесет и пет евро) за претърпените от него неимуществените вреди, плюс всякакви данъци, които биха могли да бъдат наложени;

(б) че от изтичането на упоменатия по-горе тримесечен срок до извършване на плащането се дължи проста лихва върху горепосочените суми в размер, равен на пределната ставка по заеми на Европейската централна банка за периода на забава, към която ставка се добавят три процентни пункта;

9. *Отхвърля* останалата част от претенциите на г-н Нешков и на г-н Златев за справедливо обезщетение, както и претенцията на г-н Цеков за справедливо обезщетение.

Изготвено на английски език и оповестено писмено на 27 януари 2015 г., в съответствие с Правило 77 §§ 2 и 3 от Правилника на Съда.

Françoise Elens-Passos (Франсоаз Елен-Пасо)
Секретар на отделението

Ineta Ziemele ((Инета Зимеле)
Председател

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Резюмета на скорошни дела във връзка с условията на задържане, решени по същество от българските административни съдилища по силата на чл. 1 от ЗОДОВ от 1988 г. (подредени по азбучен ред според първоинстанционния административен съд и след това - хронологично според датата на първото решение по делото)

А. Административен съд - Бургас

1. Дело № 1

1. С решение от 26 февруари 2013 г. (реш. № 445 от 26 февруари 2013 г. по адм. д. № 1482/2012 г., АС-Бургас) Административен съд - Бургас отхвърля иск за 10 000 лв. неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му в Затвор Бургас: пренаселеност, липса на непосредствен достъп до тоалетната, липса на достатъчно естествена светлина в килията и т.н. Съдът приема, че лишеният от свобода не е успял да докаже, че администрацията на затвора е извършила незаконни действия или че той е претърпял някакви вреди. В частност правилото, изискващо минимум четири квадратни метра жилищна площ на един лишен от свобода, все още не е било влязло в сила.

2. С решение от 16 декември 2013 г. (реш. № 16851 от 16 декември 2013 г. по адм. д. № 5524/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и връща делото за ново разглеждане. Той приема, че предходната съдебна инстанция не е взела под внимание общата забрана на нечовешко или унизително отношение, изложена наред с другото, в чл. 3 от Конвенцията, както и съдебната практика на Върховния касационен съд и на Върховния административен съд, според която липсата на достатъчно място и на непосредствен достъп до тоалетна представлява нарушение на тази забрана. Предходната съдебна инстанция също така не е успяла да анализира правилно установените по безспорен начин факти, че: (а) лишеният от свобода е държан в килия с площ от около двадесет и осем квадратни метра заедно с още между двадесет и четири и двадесет и шест съкилийници и, като резултат е разполагал с малко повече от един квадратен метър жилищна площ; (б) килията не разполага с тоалетна и течаща вода; и (в) няма осигурен достъп до тоалетната през нощта, в резултат от което той е бил принуден да се облекчава в кофа. Предходната съдебна инстанция е трябвало да вземе под внимание тези факти и, основавайки се на кумулативната им оценка, да определи дали лишеният от свобода е изтърпял вреда в степен, която превишава неизбежното ниво на страдание, присъщо на законното задържане. В

тази връзка е необходимо да се вземат под внимание редица решения на този Съд по дела, заведени срещу България относно условията на задържане.

3. С решение от 10 юни 2014 г. (реш. № 1011 от 10 юни 2014 г. по адм. д. № 3018/2013 г., АС-Бургас) Административен съд Бургас частично уважава иска и присъжда на лишения от свобода 1 250 лв., плюс лихва, по отношение на неимуществени вреди, претърпени по време на тримесечното му задържане в Затвор Бургас в резултат от липсата на непосредствен достъп до тоалетните през нощта и от пренаселеността. Съдът приема, че условията на задържането на лишения от свобода – пренаселеността на килията, липсата на непосредствен достъп до тоалетните и липсата на подходяща вентилация и осветление в килията – взети заедно, противоречат наред с другото на чл. 3 от Конвенцията, както го тълкува настоящият Съд. Следователно институцията ответник е допуснала неправомерно бездействие. Дори и при липсата на конкретни доказателства по тази точка, следва да се смята, че това бездействие е причинило неимуществени вреди на лишения от свобода.

4. На 6 ноември 2014 г. производството по обжалване на решението е спряно от Върховния административен съд по време на разглеждането на молба от страна на лишения от свобода за допълване на решението.

2. Дело № 2

5. С решение от 2 август 2013 г. (реш. № 1658 от 2 август 2013 г. по адм. д. № 2575/2012 г., АС-Бургас) Административен съд Бургас отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му: пренаселеността и липсата на непосредствен достъп до тоалетните през нощта. Съдът приема, че правилото, изискващо минимум четири квадратни метра жилищна площ на един лишен от свобода, все още не е било влязло в сила и че фактът, че лишеният от свобода е бил принуден да използва кофа, за да се облекчава през нощта, не означава, че той е бил лишен от достъп до тоалетна.

6. Изглежда решението не е било обжалвано по валиден начин и става окончателно на 25 септември 2013 г.

3. Дело № 3

7. С решение от 10 юни 2014 г. (реш. № 1011 от 10 юни 2014 г. по адм. д. № 3018/2013 г., АС-Бургас) Административен съд Бургас частично уважава иска на лишен от свобода за неимуществени вреди във връзка с условията на задържането му в Затвор Бургас в периода март – юни 2012 г. Съдът установява, че лишеният от свобода е бил държан в Затвор Бургас в периода на най-сериозна пренаселеност на затвора.

Липсата на доказателства по отношение на килията, в която първо е бил настанен и в която е държан през първия месец, води до отхвърляне на иска по отношение на този период, но доказателствата показват, че между април и юни 2012 г. лишеният от свобода е бил държан в килия, в която е разполагал с между 0.92 и 1.15 кв. м. жизнено пространство. Килията не е била достатъчно добре проветрена и осветена основно поради наличието на твърде малки прозорци и както всички останали килии в това отделение тя не е била оборудвана с тоалетна и течаща вода, в резултат на което през нощта лишеният от свобода е трябвало да се облекчава в кофа в присъствието на своите съкилийници. Съдът също така взема предвид констатациите на КПИ, направени в доклад от 2012 г. по повод посещение в България (вижте параграф 73 от решението) На тези основания съдът приема, че взети заедно, каквито са изискванията на съдебната практика на настоящия Съд, условията на задържането на лишения от свобода могат да се смятат, наред с другото, за нечовешко и унижително отношение по смисъла на чл. 3 от Конвенцията. Липсата на доказателства, че тези условия са се отразили на психологическото здраве на лишения от свобода, не е относима, тъй като може да се счита, че подобни условия биха причинили страдание на всяко нормално човешко същество. Справедливата компенсация, изчислена на базата на времето прекарано в лоши условия, възлиза на 1 250 лв., плюс лихва.

8. Не е ясно дали горепосоченото решение е окончателно.

4. Дело № 4

9. С решение от 25 юни 2014 г. (реш. № 1127 от 25 юни 2014 г. по адм. д. № 804/2013 г., АС-Бургас) Административен съд - Бургас отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му в Затвор Бургас през 2012 г. Въпреки че установява, че лишеният от свобода е бил държан в условията на пренаселеност и нехигиеничност, без достъп до тоалетна през нощта, съдът приема, че лишеният от свобода не е показал, че ръководството на затвора е действало неправомерно или че той е претърпял някаква вреда поради това. За разлика от медицинската експертиза предоставените от лишения от свобода свидетелски показания не доказват негативни изменения на неговото физическо или неврологично здраве. Условията, в които е държан лишеният от свобода, не са в нарушение на българското законодателство и не притежават степента на страдание, която да представлява отношение, забранено от чл. 3 на Конвенцията. За да достигне до това заключение, съдът взема предвид решението на Върховния административен съд, цитирано в параграф 141 по-долу.

10. Изглежда решението е обжалвано и въззивното производство е все още висящо пред Върховния административен съд.

Б. Административен съд - Добрич*1. Дело № 1*

11. С решение от 21 декември 2010 г. (реш. № 247 от 21 декември 2010 г. по адм. д. № 568/2009 г., АС-Добрич) Административен съд - Добрич частично уважава иск на лишен от свобода за неимуществени вреди (които лишеният от свобода е разделил в десет отделни иска) във връзка с условията на задържането му в следствен арест в Балчик в периода ноември - декември 2009 г. Съдът приема, че липсват доказателства, освен по отношение на съвсем кратък период от време, че на задържания е бил отказан достъп до тоалетна. Следователно, въпреки липсата на тоалетна в килията, не може да се смята, че той е бил подложен на унизително отношение. Условията в килията му – особено по отношение липсата на естествена светлина, постоянното осветление през нощта, липсата на маса – също не са му причинили сериозно неудобство. Липсват доказателства, че килията е била мръсна или нехигиенична. От друга страна задържаният е страдал в резултат от липсата на всекидневни занимания навън и това страдание е било достатъчно интензивно, за да представлява нарушение на чл. 3 от Конвенцията. Справедливата компенсация за това се равнява на 200 лв., плюс лихва.

12. С решение от 16 май 2011 г. (реш. № 6733 от 16 май 2011 г. по адм. д. № 2771/2011 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и отхвърля жалбата. Съдът приема, че задържаният е имал възможността да ходи нагоре-надолу по коридора на ареста, което представлява приемлива алтернатива на заниманията навън. Също така липсват доказателства, че той е претърпял някаква вреда. Неудобството и депресията не се равняват на вреди, които следва да бъдат компенсирани по силата на чл. 1 от Закона от 1988 г.

В. Административен съд - Кюстендил*1. Дело № 1*

13. С решение от 30 юли 2013 г. (реш. № 181 от 30 юли 2013 г. по адм. д. № 71/2013 г., АС-Кюстендил) Административен съд - Кюстендил частично уважава иск за неимуществени вреди, заведен от осъден на доживотен затвор във връзка с неосигуряването от страна на администрацията на Затвор Бобов дол на обувките, дрехите, спалното бельо и сапуна, които му се полагали по правилник. Съдът му присъжда 800 лв.

14. С решение от 13 май 2014 г. (реш. № 6319 от 13 май 2014 г. по адм. д. № 14477/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава напълно решението на предходната съдебна инстанция.

Той приема, че съдът е бил прав в заключението си, че администрацията на затвора е допуснала пропуск по смисъла на чл. 1 от горесцитирания закон от 1988 г. и че осъденият на доживотен затвор, е претърпял вреда в резултат от това. Позовавайки се на съдебната практика на настоящия Съд по силата на чл. 3 от Конвенцията, съдът твърди, че строгостта на режима на задържане на затворника е усилила чувството на унижение, породено от неосигуряването от страна на администрацията на затвора на дрехи и обувки, което на свой ред изисква компенсация.

Г. Административен съд Ловеч

1. Дело № 1

15. С решение от 23 декември 2011 г. (реш. № 135 от 23 декември 2011 г. по адм. д. № 270/2010 г., АС-Ловеч) Административен съд Ловеч частично уважава и частично отхвърля иск на лишен от свобода за неимуществени вреди, свързани с материалните и хигиенични условия на задържането му. Съдът приема, че доколкото жалбата се отнася за период от време по-далечен от пет години преди подаването ѝ, тя е с изтекла давност. Съдът продължава, установявайки, че, допреди монтажа на тоалетна в килията, в която е бил държан лишения от свобода, той е трябвало да се облекчава в кофа в присъствието на други съкилийници, което го е накарало да се почувства унижен. Въпреки това облекчаването в кофа не би могло да се счита за унижително, ако той е сам в килията. Съдът също така не успява да открие доказателства, че храната и хигиената в тоалетните на съответните учреждения са били дотолкова лоши, че да му причинят сериозно страдание. Съдът присъжда на лишения от свобода 660 лв.

16. С решение от 6 декември 2012 г. (реш. № 15503 от 6 декември 2012 г. по адм. д. № 3016/2012, ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и връща делото за разглеждане от по-ниска инстанция, приемайки, че предходната съдебна инстанция е допуснала сериозни грешки във връзка с процедурните правила, надлежния ответник и приложимото материално право.

17. Разглеждайки делото наново, с решение от 15 юни 2013 г. (реш. № 71 от 15 юни 2013 г. по адм. д. № 330/2012 г., АС-Ловеч) Административен съд Ловеч присъжда на лишения от свобода 800 лв. Съдът приема, че доколкото жалбата се отнася за период от време по-далечен от пет години преди подаването ѝ, тя е с изтекла давност. Той продължава с констатацията, че твърденията на лишения от свобода за пренаселеност или страдание, причинено от пренаселеност, не са били доказани, особено с оглед на факта, че правилото за минимум четири квадратни метра жилищна площ на един лишен от свобода, все още не

е било влязло в сила. От друга страна, твърденията на лишения от свобода относно липсата на непосредствен достъп до тоалетната през нощта и унижението от това да трябва да се облекчава в кофа в присъствието на други затворници са основателни. Въпреки това съдът не открива доказателства, че храната и хигиената в тоалетните на съответното учреждение са били дотолкова лоши, че да причинят на лишения от свобода сериозно страдание.

18. С решение от 27 януари 2014 г. (реш. № 1045 от 27 януари 2014 г. по адм. д. № 12879/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя решението на предходната съдебна инстанция и връща делото за ново разглеждане. Съдът приема, че по-ниската съдебна инстанция е допуснала грешки в тълкуването на твърденията на лишения от свобода и в установяването на надлежния ответник.

19. Производството очевидно е все още висящо пред Административен съд Ловеч.

2. Дело № 2

20. С решение от 30 ноември 2012 г. (реш. № 165 от 30 ноември 2012 г. по адм. д. № 121/2012 г., АС-Ловеч) Административен съд Ловеч отхвърля иск на лишен от свобода за неимуществени вреди във връзка с пренаселеност въз основа на факта, че правилото, изискващо минимум четири квадратни метра жилищна площ на един лишен от свобода, все още не е било влязло в сила, че няма правно изискване непущачи, какъвто е лишеният от свобода, да бъдат настанявани отделно от пушачи, и че лишеният от свобода не е предоставил никакви доказателства за това, че е претърпял неимуществени вреди в резултат от тези проблеми.

21. С решение от 4 декември 2013 г. (реш. № 16086 от 4 декември 2013 г. по адм. д. № 2447/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, като се съгласява напълно с констатацията, че законът все още не е предвиждал минимални изисквания за жилищна площ на един лишен от свобода.

3. Дело № 3

22. С решение от 17 януари 2014 г. (реш. № 9 от 17 януари 2013 г. по адм. д. № 61/2012 г., АС-Ловеч) Административен съд Ловеч отхвърля иск на лишен от свобода за неимуществени вреди, заведен срещу Министерство на правосъдието във връзка с пренаселеност и лоша хигиена на основание на факта, че правилото, изискващо минимум четири квадратни метра жилищна площ на един затворник, все още не е било влязло в сила, че според доказателствата хигиената в килията е била поносима, и че лишеният от свобода не е предоставил никакви

доказателства това, че е претърпял неимуществени вреди в резултат от тези проблеми.

23. С решение от 21 юли 2013 г. (реш. № 13702 от 21 октомври 2013 г. по адм. д. № 5531/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и прекратява производството, приемайки, че надлежният ответник по иска, тъй като той се отнася до периода след 1 юни 2009 г., е Главна дирекция "Изпълнение на наказанията", а не Министерство на правосъдието.

Д. Административен съд - Пазарджик

1. Дело № 1

24. С решение от 11 юни 2009 г. (реш. № 301 от 11 юни 2009 г. по адм. д. № 811/2009 г., АС-Пазарджик) Административен съд - Пазарджик отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му. Основавайки се на наличните доказателства, съдът приема, че твърденията на лишения от свобода за пренаселеност, лоша хигиена и неподходяща храна не са истинни.

25. С решение от 2 декември 2010 г. (реш. № 14779 от 2 декември 2010 г. по адм. д. № 9589/2009 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение. Съдът приема, че предходната съдебна инстанция е събрала достатъчно доказателства, които са били надлежно анализирани.

Е. Административен съд - Плевен

1. Дело № 1

26. С решение от 27 юни 2012 г. (реш. № 421 от 27 юни 2012 г. по адм. д. № 305/2012 г., АС-Плевен) Административен съд - Плевен отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода, осъден на доживотен затвор, във връзка с размера на килията му в затвор Белене. Съдът установява, че килията е била с размер шест квадратни метра. Въпреки това, дори да се приеме, че килията е била размер четири и половина квадратни метра, както твърди лишеният от свобода, това все пак би му осигурило достатъчно място да се раздвижва, и това не би представлявало нарушение на закона, тъй като надвишава минималното изискване от четири квадратни метра, които е било предвидено да бъдат гарантирани на всеки затворник по реда на правило, което все още не е било влязло в сила.

27. С определение от 22 ноември 2012 г. (опр. № 14725 от 22 ноември 2012 г. по адм. д. № 12653/2012 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отказва да разгледа жалбата по правни въпроси,

внесена от осъдения на доживотен затвор, защото той не е успял да заплати дължимата съдебна такса (5 лв.).

2. Дело № 2

28. С решение от 8 октомври 2012 г. (реш. № 581 от 8 октомври 2012 г. по адм. д. № 337/2012 г., АС-Плевен) Административен съд - Плевен, действайки на основание искове по силата на чл. 257 от АПК от 2006 г. и на чл. 1 от Закона от 1988 г., нарежда на Главна дирекция "Изпълнение на наказанията" да осигури в рамките на един месец от момента, в който решението става окончателно, обувки на осъден на доживотен затвор, задължение вменено на Главната дирекция по силата на чл. 84 (2) и (3) от ЗИНЗС от 2009 г., с което задължение тя не се е съобразявала в продължение на близо три години. Съдът също така нарежда на Главната дирекция да заплати на осъдения на доживотен затвор, 1 200 за неимуществени вреди по отношение неизпълнение на законово установени задължения.

29. С решение от 20 ноември 2013 г. (реш. № 15349 от 20 ноември 2013 г. по адм. д. № 15221/2012 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение на процедурни основания и връща делото за ново разглеждане.

30. С решение от 12 февруари 2014 г. (реш. № 72 от 12 февруари 2014 г. по адм. д. № 1115/2013 г., АС-Плевен) Административен съд - Плевен издава нареждания, същите като по-раншните.

31. Производството по обжалване (адм. д. № 4505/2014 г.) е все още висящо пред Върховния административен съд. На 27 октомври 2014 г. се състои изслушване по делото.

3. Дело № 3

32. С решение от 27 юни 2013 г. (реш. № 362 от 27 юни 2013 г. по адм. д. № 20/2013 г., АС-Плевен) Административен съд - Плевен отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му в затвор Белене. Въпреки че отбелязва, че за известен период от време лишеният от свобода е държан в килия с размери 24,03 кв.м., помещаваща 10 затворници, съдът отхвърля твърденията за пренаселеност, приемайки наред с другото, че правилото, изискващо минимум четири квадратни метра жилищна площ на един лишен от свобода, все още не е било влязло в сила и че лишеният от свобода, който носи тежестта на доказване на всички елементи от твърдението си, не е успял да докаже, че е понесъл каквито и да е вреди или неудобство в резултат от условията, в които е бил държан.

33. Изглежда решението не е било обжалвано по валиден начин и става окончателно на 30 октомври 2013 г.

4. Дело № 4

34. С решение от 4 юли 2013 г. (реш. № 388 от 4 юли 2013 г. по адм. д. № 999/2012 г., АС-Плевен) Административен съд - Плевен отхвърля иск за вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с лошите условията на задържането му в затвор Плевен, за които се твърди, че са причина той да получи инфаркт на миокарда. На базата на експертните доказателства съдът не е убеден в съществуването на причинно-следствена връзка между условията и инфаркта, претърпян от тъжителя. Съдът добавя, че законното изискване за минимум четири квадратни метра площ на един лишен от свобода все още не е било влязло в сила и че условията на задържането на лишения от свобода не биха могли като цяло да се смятат за нечовешки или унижителни.

35. С решение от 13 май 2014 г. (реш. № 6315 от 13 май 2014 г. по адм. д. № 10857/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и връща делото за ново разглеждане. Съдът отбелязва, че затворникът е бил държан в пренаселена килия заедно с други двадесет и двама затворници и че се е налагало да използва тоалетната, монтирана в килията, пред тях, тъй като тя не е била отделена от останалата част на килията по подходящ начин. По силата на практиката на настоящия Съд това представлява отношение, забранено от чл. 3 на Конвенцията, която е част от националното законодателство. Предходната съдебна инстанция е сгрешила, като не е разгледала условията в килията на лишения от свобода в светлината на горепосочения член от Конвенцията, който има по-висок ранг от съответните национални законови разпоредби. Ако бе постъпила така, предходната инстанция би стигнала до съвсем различни заключения.

36. Производството по повторно разглеждане на делото изглежда все още е висящо пред Административен съд - Плевен.

5. Дело № 5

37. С решение от 22 юли 2013 г. (реш. № 423 от 22 юли 2013 г. по адм. д. № 977/2012 г., АС-Бургас) Административен съд - Плевен отхвърля иск на лишен от свобода за неимуществени вреди във връзка с условията на задържането му в Затвор Белене. Съдът приема, че твърдението на лишения от свобода, че не му е бил предоставен матрак, не са доказани. Дори и при доказването му обаче липсват данни, че лишеният от свобода е претърпял каквито и да е вреди в резултат от това. Съдът също така отхвърля твърденията на лишения от свобода за пренаселеност, посочвайки, че пространството, падащо се на един лишен от свобода, в килиите където е бил държан лишеният от свобода, е било съвсем малко под четирите квадратни метра, предвидено да бъдат гарантирани по реда на правилото, което все още не е било влязло в сила.

38. С определение от 23 октомври 2013 г. (опр. № 13848 от 23 октомври 2013 г. по адм. д. № 13351/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд прекратява разглеждането на жалбата на лишения от свобода срещу решението, отбелязвайки, че на 15 октомври 2013 г. той изрично я е оттеглил.

Ж. Административен съд - Русе

1. Дело № 1

39. С решение от 28 март 2013 г. (реш. № 38 от 28 март 2013 г. по адм. д. № 173/2012 г., АС-Русе) Административен съд - Русе отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му в следствен арест и с неосигуряването от страна на властите на подходящи медицински грижи на зависимостта му към наркотиците. Съдът установява, че властите са осигурили на лишения от свобода подходящи медицински грижи и че той не е успял да докаже наличието на конкретни случаи, в които му е бил отказан достъп до тоалетните.

40. С решение от 7 март 2013 г. (реш. № 3240 от 7 март 2013 г. по адм. д. № 8333/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава напълно решението на предходната съдебна инстанция. Той напълно се съгласява с доводите на предходната съдебна инстанция и добавя, че лишеният от свобода не е успял да докаже в достатъчна степен, че е претърпял неимуществени вреди и че наличните доказателства на практика са оборили твърденията му.

2. Дело № 2

41. С решение от 9 юли 2013 г. (реш. № 15 от 9 юли 2013 г. по адм. д. № 38/2013 г., АС-Русе) Административен съд - Русе отхвърля иск за вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му в следствен арест в Русе. Съдът установява, че на задържания са били предоставени четири квадратни метра жизнено пространство и му е разрешена всекидневна разходка, на което основание съдът отхвърля твърденията му за болка в ставите, причинена от условията на задържането му. Съдът добавя, че липсват доказателства, че му е бил отказан достъп до тоалетните или че здравето му е пострадало в резултат от това. На последно място, съдът не намира индикации, че хроничната астма на задържания се е влошила в резултат от твърдяната липса на свеж въздух.

42. С решение от 7 март 2014 г. (реш. № 3244 от 7 март 2014 г. по адм. д. № 13173/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение. Съдът приема, че тъжителите по производства по силата на чл. 1 от горечитирания Закон от 1988 г. носят

тежестта на доказване на всички елементи от исковете си. В този случай задържаният е бил държан в килия с размери между осем и десет квадратни метри и е имал възможността да се разхожда в нея, въпреки че понякога се е налагало да я дели с други две лица. Задържаният е имал възможност да отиде до тоалетната, като повика надзирателите, и липсват доказателства, че те не са отговаряли на повикванията му. На последно място медицинските доказателства не показват, че астмата на задържания се е влошила в резултат от условията на задържането му. Нещо повече, налице е била възможността да се отвори прозорецът на килията.

3. Дело № 3

43. С решение от 16 ноември 2013 г. (реш. № 17 от 6 ноември 2013 г. по адм. д. № 103/2013 г., АС-Русе) Административен съд - Русе отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от задържан във връзка с условията на задържането му в следствен арест в Русе. Съдът приема, че липсват законови изисквания за наличието на тоалетни в килиите и че простата липса на такава тоалетна не дава основание за установяване на нарушение на чл. 3 от Конвенцията. След като разглежда свидетелските показания, които се разминават по този въпрос, съдът установява, че на лишения от свобода не е бил отказван достъп до общите тоалетни. Съдът добавя, че липсват доказателства, че храната, давана на задържания не е била с качество по-ниско от стандартното. Въпреки това той установява, че на задържания са предоставени по-малко от четири квадратни метра лично пространство, но не намира за доказан факта, че задържаният е заболял от хепатит С в резултат от условията на задържането си, нито, че е пострадал психически в резултат от тези условия. На тези основания съдът заключава, че властите не са извършили неправомерни действия или бездействия по смисъла на чл. 1 от горесцитирания закон от 1988 г.

44. С решение от 30 юни 2014 г. (реш. № 9124 от 30 юни 2014 г. по адм. д. № 485/2014 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя решението на предходната съдебна инстанция и нарежда на Главна дирекция "Изпълнение на наказанията" да заплати на задържания 300 лв. неимуществени вреди. Съдът приема, че по-ниската съдебна инстанция е сгрешила в оценката си по отношение на достъпа до тоалетните, което повдига въпрос по силата на чл. 3 от Конвенцията, така както я тълкува настоящия Съд. Вземайки предвид факта, че това е единственият елемент, по отношение на който искът е успешен, както и периодът от време, в който задържаният е трябвало да понася този проблем, съдът счита за справедлива компенсация от 300 лв.

З. Административен съд Шумен

1. Дело № 1

45. С решение от 16 декември 2013 г. (реш. № 97 от 16 декември 2013 г. по адм. д. № 241/2013 г., АС-Шумен) Административен съд Шумен отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му в следствен арест в Шумен през 2011 г. Съдът приема, че на задържания е разрешено да посещава тоалетната по всяко време, понякога с леко закъснение. Вярно е, че за известно време лишеният от свобода е бил държан в килия без достъп до дневна светлина и че арестът не е разполагал с място, където задържаните да могат да се разхождат навън. Това обаче са обективни ограничения, изцяло породени от липсата на материални възможности и условия, не по вина на администрацията на учреждениято. Във всеки случай липсват доказателства, че лишеният от свобода е понесъл някакви вреди в резултат от това. Твърденията му, че се е чувствал принизен и унижен в резултат от оспорваните условия, не са подкрепени с никакви доказателства. Нито свидетелите са казали нещо по тази точка, нито има налични медицински доказателства за това. Въпреки че условията вероятно са му причинили известно неудобство, нито един от свидетелите не е дал показания, че е виждал лишения от свобода да се чувства подтиснат, уплашен или унижен в резултат от тях. Липсват и индикации, че лишеният от свобода се е оплаквал във връзка с горепосоченото. Негативните чувства, изпитвани от него, може да са се породили от наказателното производство срещу него и от самия факт на лишаването му от свобода. Решението изглежда не е било оспорвано и става окончателно на 23 януари 2014 г.

И. Административен съд - Сливен

1. Дело № 1

46. С решение от 11 юли 2012 г. (реш. № 56 от 11 юли 2012 г. по адм. д. № 261/2011 г., АС-Сливен) Административен съд - Сливен отхвърля иск на лишена от свобода за неимуществени вреди във връзка с необходимостта да се облекчава в кофа поради твърдяната липса на пряк достъп до санитарен възел, които се е намидали извън килията ѝ. Съдът приема, че, тъй като случаят засяга трайно продължила ситуация, искът не е с настъпила погасителна давност. Въпреки това съдът продължава, отбелязвайки, че на лишената от свобода е предоставен безпрепятствен достъп до тоалетната през деня и че, сигнализирайки на надзирателите, тя е можела да си осигури такъв достъп през нощта, когато е била заключена в килията си. В допълнение липсват доказателства, че това е причинило страдания на лишената от свобода.

47. С решение от 17 юни 2013 г. (реш. № 8637 от 17 юни 2013 г. по адм. д. № 10626/2012 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, отбелязвайки също така липсата на доказателства за случаи, в които надзирателите не са отговорили на сигналите на лишената от свобода.

Й. Административен съд - София-град

1. Дело № 1

48. С решение от 13 май 2010 г. (реш. № 1461 от 13 май 2010 г. по адм. д. № 7490/2009 г., АС-София-град) Административен съд - София-град частично уважава два иска за неимуществени вреди, заведени от две лица осъдени на доживотен затвор във връзка с необходимостта да се облекчават в кофи в килиите си поради липсата на тоалетна в килията допреди април-май 2008 г. и рестриктивния режим, приложим по отношение на осъдените на доживотен затвор. Съдът взема предвид наред с другото, чл. 3 от Конвенцията и практиката на настоящия Съд в подобни случаи. Съобразно с това той приема, че няма нужда специално да се доказва наличието на неимуществена вреда в резултат от подобни условия и нарежда на Главна дирекция "Изпълнение на наказанията" да заплати на всеки от ищците 2 000 лв., плюс лихва.

49. С решение от 24 февруари 2011 г. (реш. № 2791 от 24 февруари 2011 г. по адм. д. № 10045/2010 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и връща делото за ново разглеждане. Съдът приема, че предходната съдебна инстанция поне отчасти е основала своето решение на неотнормирани към предмета на делото законови разпоредби.

50. Разглеждайки делото наново, с решение от 19 септември 2011 г. (реш. № 4191 от 19 септември 2011 г. по адм. д. № 2842/2011 г., АС-София-град) Административен съд - София-град отхвърля исквете. Съдът прави идентични фактически констатации, но приема, че исквете не са били предявени срещу надлежния ответник – Министерство на правосъдието – и следва да бъдат отхвърлени и само на това основание. Съдът обаче продължава с констатацията, че независимо от факта, че непредоставянето на безпрепятствен достъп на двамата ищци до тоалетните е било неправомерно, липсват конкретни доказателства, че това им е причинило психологическа вреда. Следователно в случая няма налице вреда за поправяне.

51. С решение от 11 юли 2012 г. (реш. № 10166 от 11 юли 2012 г. по адм. д. № 15508/2011 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение. Съдът приема, че решението противоречи на установената съдебна практика на настоящия Съд по подобни дела по смисъла на чл. 3 от Конвенцията, последното от които дела е *Шахънов*

срещу България (№ 16391/05, 10 януари 2012 г.). На това основание Съдът присъжда на всеки от ищите 1 000 лв., плюс лихва.

2. Дело № 2

52. С решение от 19 октомври 2011 г. (реш. № 4481 от 19 октомври 2011 г. по адм. д. № 6562/2011 г., АС-София-град) Административен съд - София-град отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му в следствен арест в Пловдив. Съдът приема, че искът е с изтекла погасителна давност по силата на разпоредбите за давност, тъй като исковата молба е постъпила в съда твърде късно, въпреки че е подадена преди изтичане на давностния срок.

53. С решение от 12 февруари 2014 г. (реш. № 1967 от 12 февруари 2014 г. по адм. д. № 16554/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава решението на предходната съдебна инстанция, но на различни основания. Той приема, че искът е заведен в срок, но е бил необоснован. Искът се основава на неудобство и стрес, за които се твърди, че са резултат от условията, в които е бил държан лишеният от свобода. Те не могат да бъдат предполагагани при всички случаи, тъй като са зависими от индивидуалните усещания на конкретната личност. Лишеният от свобода не е успял да докаже, че твърдените стрес и притеснение са следствие от лошите условия, в които е бил държан, а не например от воденото наказателно производство срещу него. В тази връзка не е без значение и фактът, че лишеният от свобода многократно е искал медицинска помощ и че молбите му не са били отхвърляни. Като цяло лишеният от свобода не е успял да предаде на иска си изискуемата доказателствена тежест.

3. Дело № 3

54. С решение от 2 март 2012 г. (реш. № 1138 от 2 март 2012 г. по адм. д. № 5255/2011 г., АС-София-град) Административен съд - София-град частично уважава иск на лишен от свобода за неимуществени вреди във връзка с условията на задържането му в следствен арест в различни периоди от време през 2007–2009 г. и му присъжда 5 000 лв. Съдът установява, че ищецът е бил държан в условия на пренаселеност в лошо осветени и лошо проветрени килии и че не му е бил предоставен непосредствен достъп до тоалетната и до душа. Следователно той е претърпял неимуществени вреди.

55. С решение от 27 март 2013 г. (реш. № 4256 от 27 март 2013 г. по адм. д. № 6569/2012 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и отхвърля жалбата. Съдът приема, че твърденията на лишения от свобода са останали недоказани, че условията на задържането му не са били в противоречие с конкретни

материалноправни изисквания и че той не е успял да докаже, че е претърпял вреди като влошаване на физическото и умственото му здраве.

4. Дело № 4

56. С решение от 23 юли 2012 г. (реш. № 4252 от 23 юли 2012 г. по адм. д. № 4202/2011 г., АС-София-град) Административен съд - София-град частично уважава иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с лошите материални и хигиенни условия на задържането му и с пренаселеност. Съдът отхвърля възражението на институцията ответник относно изтекъл давностен срок. Той продължава с констатацията, че, с оглед на чл. 3 от Конвенцията и на съдебната практика на настоящия Съд по тази разпоредба, необходимостта на лишения от свобода да се облекчава в кофа в килията си в периода между 1999 г. и 2005 г. представлява унизително отношение, което следва да бъде компенсирано с порядъка на 3 000 лв., плюс лихва. Останалите твърдения на лишения от свобода и особено тези, свързани с пренаселеността, остават недоказани.

57. С решение от 4 октомври 2013 г. (реш. № 12850 от 4 октомври 2013 г. по адм. д. № 11827/2012 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, съгласявайки се напълно с доводите, изложени в него.

5. Дело № 5

58. С решение от 24 септември 2012 г. (реш. № 4949 от 24 септември 2012 г. по адм. д. № 9012/2010 г., АС-София-град) Административен съд - София-град частично уважава иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка срещу Главна дирекция "Изпълнение на наказанията" във връзка с условията на задържането му в затвор Варна, а именно: размерът на килията, пренаселеността, липсата на непосредствен достъп до тоалетна и течаща вода, както и лоша хигиена. Позовавайки се най-вече на делото *Шахънов* (цитирано по-горе), съдът приема, че трябва да анализира гореизброените фактори комплексно и на тази основа установява, че условията на задържането на лишения от свобода са били незаконосъобразни и даващи основание за откриване наличие на неимуществени вреди. Съдът решава да му присъди 5 000 лв., плюс лихва.

59. С решение от 15 май 2013 г. (реш. № 6667 от 15 май 2013 г. по адм. д. № 13664/2012 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и отхвърля жалбата. Въпреки че се съгласява напълно със становището на предходната съдебна инстанция съд по отношение незаконосъобразността и наличието на вреда, той приема, че искът е бил заведен срещу грешния ответник. До 1 юни 2009 г.

институцията, отговорна за вреди, произтичащи от лоши условия на задържане, е Министерство на правосъдието.

6. Дело № 6

60. С решение от 22 май 2013 г. (реш. № 3466 от 22 май 2013 г. по адм. д. № 5792/2012 г., АС-София-град) Административен съд - София-град отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му в следствен арест, където е бил държан в подземна килия, която не е била оборудвана с тоалетна. Съдът приема, че липсват доказателства, че лишеният от свобода не е бил държан в условия, отговарящи на приложимите разпоредби или че е претърпял вреди в следствие от условията на задържането си.

61. С решение от 29 април 2014 г. (реш. № 5890 от 29 април 2014 г. по адм. д. № 11737/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава напълно решението на предходната съдебна инстанция. Той приема, че лишеният от свобода не е успял да докаже, че условията на задържането му са били в нарушение на приложимите разпоредби или че здравето му е пострадало или е преживял емоционални страдания в резултат от условията на задържането му.

7. Дело № 7

62. С решение от 8 юли 2013 г. (реш. № 4580 от 8 юли 2013 г. по адм. д. № 7983/2010 г., АС-София-град) Административен съд - София-град частично уважава иск, предявен от осъден на доживотен затвор срещу Министерство на правосъдието във връзка с условията на задържането му в затвор София в периода между февруари 1999 г. и септември 2005 г., като му присъжда 6 000 лв. по отношение на неимуществените вреди, които е претърпял в резултат от лошите условия във въпросното учреждение. Съдът отхвърля възражението на Министерството, че давностният срок на жалбата е изтекъл, приемайки, че според съдебната практика на Върховния касационен съд давностният срок не може да бъде изчисляван ден за ден, а започва да тече от момента в който ответникът е преустановил вредоносните си действия, който момент в този случай е настъпил с преместването на затворника в изцяло ремонтирана килия с налична тоалетна през 2005 г. Лошите условия, в които е бил държан дотогава, са били трайно продължило състояние. Съдът добавя, че, анализирани с оглед наред с другото, на чл. 3 от Конвенцията и практиката на настоящия Съд, тези условия – липса на непосредствен достъп до тоалетна или течаща вода, липса на подходяща вентилация и отопление в килията, както и липсата на достъп до слънчева светлина – могат да се считат за нечовешко и унижително отношение.

63. С решение от 9 април 2014 г. (реш. № 4964 от 9 април 2014 г. по адм. д. № 13169/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд изменя това решение, като намалява обезщетението на 2 000 лв. Той се съгласява в пълнота с мотивите на предходната съдебна инстанция с изключение на мотивите по отношение размера на вредите. Той приема, че наличните доказателства наред с факта, че затворникът е предявил иска за вреди на твърде късен етап, почти пет години след прекратяването на незаконосъобразната ситуация, показват, че размерът на претърпените от него неимуществени вреди е по-малък от размера, изчислен от предходната съдебна инстанция съд.

8. Дело № 8

64. С решение от 9 август 2013 г. (реш. № 5443 от 9 август 2013 г. по адм. д. № 10668/2012 г., АС-София-град) Административен съд - София-град отхвърля иск на лишен от свобода за неимуществени вреди във връзка с изолирането му в наказателна килия за срок от две седмици като форма на дисциплинарно наказание. Съдът приема, че въпреки че наказанието е било отменено в предишно производство, не може да бъде твърдяно, че суровите условия в наказателната килия са пряк резултат от решението на ръководството на затвора да наложи наказанието. Нещо повече, лишеният от свобода не е доказал, че здравето му е пострадало в следствие от престоя му в тази килия.

65. С решение от 29 май 2014 г. (реш. № 7245 от 29 май 2014 г. по адм. д. № 13900/2013 г. ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и връща делото за ново разглеждане. Съдът приема, че предходната съдебна инстанция е сгрешила, като наред с другото не е обсъдил това, дали условията, на които е бил изложен лишения от свобода, не са били в нарушение и на правата, защитени от Конвенцията, така както тя е тълкувана от настоящия Съд.

66. Производството по обжалване (адм. д. № 5379/2014 г., АС--София--град) изглежда е все още висящо пред Върховния административен съд. Съдът провежда заседание на 27 октомври 2014 г. и отлага делото за 23 февруари 2015 г.

К. Административен съд - Стара Загора

1. Дело № 1

67. С решение от 19 септември 2008 г. (реш. № 37 от 19 септември 2008 г. по адм. д. № 12/2008 г., АС-Стара Загора) Административен съд - Стара Загора присъжда на лице, осъдено на доживотен затвор, 4 лв. за претърпени неимуществени вреди, породени от непредоставянето от страна на администрация на затвор на възможност той да проведе занимание навън на определена дата.

68. С решение от 26 май 2009 г. (реш. № 6892 от 26 май 2009 г. по адм. д. № 14849/2008 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и отхвърля иска, като приема, че наличието на неимуществени вреди не може да бъде прието за дадено и че задържаният не е предоставил доказателства за наличието на такива вреди.

2. Дело № 2

69. С решение от 12 март 2009 г. (реш. № 67 от 12 март 2009 г. по адм. д. № 157/2008 г., АС-Стара Загора) Административен съд - Стара Загора отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от същия осъден на доживотен затвор във връзка с непредоставянето му от страна на администрацията на затвор на обувки в продължение на период от около пет години. Съдът приема, че затворникът не е доказал, че е претърпял неимуществени вреди в тази връзка.

70. С решение от 26 май 2009 г. (реш. № 13333 от 9 ноември 2009 г. по адм. д. № 6668/2009 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и присъжда на затворника 3 000 лв., плюс лихва, като приема, че продължителният период, в който администрацията на затвора, не му е осигурявала обувки, го е унижил в нарушение наред с другото и на чл. 3 от Конвенцията.

3. Дело № 3

71. С решение от 31 март 2009 г. (реш. № 118 от 31 март 2009 г. по адм. д. № 545/2008 г., АС-Стара Загора) Административен съд - Стара Загора отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от същия осъден на доживотен затвор във връзка с неосигуряване от страна на администрацията на затвора на възможност за наблюдение на видео филми. Съдът приема, че това би било несъвместимо с изискванията, произтичащи от приложимия режим на задържане, затворникът да бъде държан изолиран в заключена във всеки един момент килия и че той не е успял да докаже чрез експертен психологически доклад, че, противно на показанията на свидетели, е претърпял неимуществени вреди в резултат от това.

72. С решение от 18 януари 2010 г. (реш. № 695 от 18 януари 2010 г. по адм. д. № 8404/2009 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава решението на по-долната инстанция, съгласявайки се напълно с мотивите й.

4. Дело № 4

73. С решение от 3 декември 2012 г. (реш. № 257 от 3 декември 2012 г. по адм. д. № 387/2012 г., АС-Стара Загора) Административен съд - Стара Загора отхвърля иск на лишен от свобода за неимуществени вреди

в размер от 8 100 лв. във връзка с условията на задържането му в затвор Стара Загора по време на няколко кратки периода от време, в които е бил преместван там. Съдът приема, че твърде малкото жилищно пространство, предоставено на лишения от свобода, а именно - един и половина квадратни метра, както и липсата на тоалетна в килията, не са породени от действие или бездействие от страна на служителите на затвора, а от страна на Министерство на правосъдието и на Главна дирекция "Изпълнение на наказанията". Нещо повече, правилото, изискващо минимум четири квадратни метра жилищна площ на един затворник, все още не е било влязло в сила. На последно място, лишеният от свобода не е успял да докаже, че е претърпял неимуществени вреди в резултат от условията на задържането си.

74. С решение от 17 февруари 2014 г. (реш. № 2203 от 17 февруари 2014 г. по адм. д. № 4745/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и връща делото за ново разглеждане. Той приема, че предходната съдебна инстанция не е успяла правилно да определи правото, посочено в исковата молба, в светлината на приложимите национални и международни разпоредби и на практиката на настоящия Съд, и на тази основа да установи корелативно свързаните с тях задължения на ръководството на затвора. По-долната съдебна инстанция не е успяла да прецени кой е важният въпрос в случая, а именно дали условията на задържане на лишения от свобода са нарушили правата по силата на чл. 3 от Конвенцията. При повторното разглеждане по-долната съдебна инстанция следва да разгледа тази точка и на тази основа да определи дали лишения от свобода трябва конкретно да докаже наличието на неимуществени вреди или че такива могат да се приемат за настъпили априори и само поради нарушение на основното му право да не бъде малтретиран.

75. Разглеждайки делото наново, с решение от 11 юни 2014 г. (реш. № 101 от 11 юни 2014 г. по адм. д. № 63/2014 г., АС-Стара Загора) Административен съд - Стара Загора приема, че следва да разгледа кумулативния ефект на лошите условия на задържането на лишения от свобода. Съдът добавя, че макар националният закон, изискващ минимум четири квадратни метра жилищна площ на един задържан и непосредствен достъп до тоалетна, все още да не е бил влязъл в сила, проблемите, с които лишеният от свобода се е сблъскал в тази връзка, е следвало да бъдат преценени в светлината на общата забрана на нечовешко и унижително отношение, изложена в, наред с другото, чл. 3 от Конвенцията, както е тълкуван в практиката на настоящия Съд. Доказателствата сочат, че той е бил държан в условията на силна пренаселеност и нехигиеничност и че му се е налагало да използва кофа, намираща се в килията, за да се облекчава. Това го е унизило в противоречие с правата му по силата, наред с другото, на чл. 3 от Конвенцията. В светлината на практиката на настоящия Съд следва да

се предположи, че това е причинило на лишения от свобода неимуществени вреди под формата на емоционално страдание. Липсват доказателства, че ръководството на затвора умишлено е поставило лишения от свобода в такива условия, но този факт е несъществен, тъй като отговорността по силата на чл. 1 от Закона от 1988 г. не изисква вина от страна на институцията ответник. Като взема под внимание периода от време, който лишеният от свобода е прекарал при тези условия, съдът преценява, че той е претърпял неимуществени вреди за 650 лв. Не е ясно дали горепосоченото решение е станало окончателно.

5. Дело № 5

76. С решение от 21 декември 2012 г. (реш. № 370 от 21 декември 2010 г. по адм. д. № 564/2010 г., АС-Стара Загора) Административен съд - Стара Загора уважава исквете на лице, осъдено на доживотен затвор, заведен срещу министерство на правосъдието и Главна дирекция "Изпълнение на наказанията" във връзка с (а) материалните условия на задържането му; (б) непредоставянето му от страна на администрацията на затвора на дрехи, обувки и спално бельо; (в) непредоставянето от страна на администрацията на затвора на условия, в които той да може да поддържа добра физическа форма; (г) непредоставянето от страна на администрацията на затвора на условия, позволяващи му да провежда занимания навън. Съдът отхвърля останалите искове, отнасящи се до (а) непредоставянето от страна на администрацията на затвора на тоалетни принадлежности за затворника; (б) качеството и количеството на храната, която му е предоставена; (в) непредоставянето от страна на администрацията на затвора на зъбни простати; (г) твърдяното непредоставяне от страна на администрацията на затвора на условия, които да му позволят да опази умственото си здраве; (д) непредоставянето на работа от страна на администрацията. Съдът присъжда на затворника общо 8 200 лв. Съдът преди всичко приема, че условията на задържането му са били в нарушение на чл. 3 от Конвенцията и че той е претърпял неимуществени вреди в резултат от това. Съдът приема, че доколкото жалбата във връзка с материалните условия на задържането се отнася за период от време по-далечен от пет години преди подаването ѝ, тя е с изтекла давност.

77. Решението е обжалвано от осъдения на доживотен затвор, от Министерство на правосъдието и от Главна дирекция "Изпълнение на наказанията". Въпреки това, тъй като осъденият на доживотен затвор не заплаща дължимата съдебна такса, Върховният административен съд отказва да разгледа молбата му за обжалване (вижте опр. № 8931 от 21 юни 2011 г. по адм. д. № 5865/2011 г. ВАС, III о. потвърдено с опр. № 14723 от 14 ноември 2011 г. по адм. д. № 10633/2011 г., ВАС, петчл. с-в). В резултат висяща остава само частта от делото, отнасяща се до исквете във връзка с материалните условия на задържането на

затворника и непредоставянето от страна на администрацията на затвора на дрехи, обувки и спално бельо.

78. С решение от 8 януари 2013 г. (реш. № 179 от 8 януари 2013 г. по адм. д. № 5865/2011 г.) Върховният административен съд отменя решението на предходната съдебна инстанция, приемайки, че тя не е успяла правилно да анализира и обсъди доказателствата, и връща делото за ново разглеждане.

79. Разглеждайки делото наново, с решение от 5 април 2013 г. (реш. № 38 от 5 април 2013 г. по адм. д. № 17/2013 г., АС-Стара Загора) Административен съд - Стара Загора установява, че исковете срещу Министерството, които се отнасят до периода предшестваш 1 юни 2009 г., когато влиза в сила законът от 2009 г., са недопустими, но исковете срещу Главна дирекция "Изпълнение на наказанията", които се отнасят за период след посочената по-горе дата, са допустими, а според анализа им в светлината на, наред с другото, чл. 3 от Конвенцията и практиката на настоящия Съд, и основателни. Съдът присъжда на лишения от свобода 400 лв.

80. Решението е обжалвано по правни въпроси от осъдения на доживотен затвор и от Главна дирекция "Изпълнение на наказанията" С решение от 3 ноември 2014 г. (реш. № 13011 от 3 ноември 2014 г. по адм. д. № 9946/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд частично отменя решението на предходната съдебна инстанция, връщайки частта от делото, отнасяща се до него, и частично потвърждава останалата част. Той приема, че ответникът в производството по чл. 1 на Закона от 1988 г. е Държавата. Не става ясно защо по-долната съдебна инстанция е решила, че исковете, отнасящи се до периода предшестваш 1 юни 2009 г., са били заведени само срещу Министерство на правосъдието; в документите по делото са налични доказателства, че задържаният ги е завел както срещу Министерството, така и срещу Главна дирекция "Изпълнение на наказанията", като и двете институции са участвали в производствата. Следователно не става ясно защо по-долната съдебна инстанция не е разгледала тези искове и по отношение на Главната дирекция. Долната съдебна инстанция следва да направи това при ново разглеждане. Частта от решението на долноинстанционния съд, с която се уважават исковете на затворника срещу Главната дирекция във връзка с периода след 1 юни 1990 г., са основателни и отразяват правилно материалното право.

Л. Административен съд - Варна

1. Дело № 1

81. С решение от 18 януари 2008 г. (реш. № 84 от 18 януари 2008 г. по адм. д. № 1905/2007 г., АС-Бургас) Административен съд - Варна

частично уважава иск на лишен от свобода за неимуществени вреди във връзка с условията на задържането му и нарежда на Министерство на правосъдието да му заплати 400 лв.

82. С решение от 19 февруари 2009 г. (реш. № 2327 от 19 февруари 2009 г. по адм. д. № 4875/2008 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и връща делото за ново разглеждане. Съдът приема, че исковата молба на лишения от свобода е неясна и че предходната съдебна инстанция е следвало да разреши този въпрос, преди да пристъпи към разглеждане на делото по същество. Нещо повече, исковата молба на практика излага няколко иска за вреди, които предходната съдебна инстанция е разгледала като един общ иск, което е било грешка.

83. Разглеждайки делото наново, с решение от 23 октомври 2009 г. (реш. № 1749 от 23 октомври 2009 г. по адм. д. № 565/2009 г., АС-Варна) Административен съд - Варна отхвърля иска на лишения от свобода. Съдът приема накратко, че лишеният от свобода не е успял да докаже наличието на вреди.

84. С решение от 23 ноември 2010 г. (реш. № 14107 от 23 ноември 2010 г. по адм. д. № 3057/2010 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и връща делото за ново разглеждане, като приема, че предходната съдебна инстанция не е успяла да събере и да разгледа правилно всички приложими доказателства. Трябвало е например да нареди, дори и по собствен почин, експертен доклад, с който да се проверят твърденията на лишения от свобода по отношение на условията на задържането му.

85. Изглежда на 15 април 2011 г. лишеният от свобода оттегля иска си и Административен съд - Варна съответно прекратява производството с определение от 4 май 2011 г. (опр. от 4 май 2011 г. по адм. д. № 3814/2010 г., АС-Варна)

2. Дело № 2

86. С решение от 18 април 2008 г. (реш. № 587 от 18 април 2008 г. по адм. д. № 1491/2007 г., АС-Варна) Административен съд - Варна уважава иск на лице, осъдено на доживотен затвор, предявен за неимуществени вреди във връзка с факта, че е бил сложен в килия заедно с пушачи, и му присъжда 400 лв.

87. С решение от 10 декември 2008 г. (реш. № 13598 от 10 декември 2008 г. по адм. д. № 8699/2008 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и отхвърля жалбата. Съдът приема, че предходната съдебна инстанция е сгрешила, като е приела за дадено наличието на неимуществени вреди; подобни вреди следва да бъдат доказани от ищеца.

3. Дело № 3

88. С решение от 12 февруари 2009 г. (реш. № 188 от 12 февруари 2009 г. по адм. д. № 150/2008 г., АС-Варна) Административен съд - Варна отхвърля иск, предявен от същия затворник във връзка с условията на задържането му.

89. С решение от 14 януари 2010 г. (реш. № 568 от 14 януари 2010 г. по адм. д. № 4934/2009 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, като приема, че липсват достатъчно доказателства, че условията на задържане са причинили на затворника неимуществени вреди.

4. Дело № 4

90. С решение от 5 октомври 2009 г. (реш. № 1560 от 5 октомври 2009 г. по адм. д. № 1195/2009 г., АС-Варна) Административен съд - Варна отхвърля още един иск, предявен от същия затворник във връзка с условията на задържането му по време на по-късен период от време. Съдът приема, че липсват категорични доказателства, че лошите условия, а именно – липсата на достатъчно светлина, на непосредствен достъп до тоалетна и на подходяща вентилация, са увредили здравето на затворника. Той е призовал свидетели, които да потвърдят това, но тези свидетели не притежават необходимата медицинска квалификация. Всякакви негативни психически преживявания от тези условия следва да се преценяват в светлината на доживотната присъда на задържания, както и на усилено строгия режим, при който трябва да се изтърпява такава присъда. Дискомфортът, душевните страдания и тревожността не са основание за установяване на вреда по силата на чл. 1 от Закона от 1988 г.

91. С решение от 30 март 2010 г. (реш. № 4187 от 30 март 2010 г. по адм. д. № 15084/2009 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение. Той не се съгласява със становището, че дискомфортът, душевните страдания и тревожността не са основание за установяване на вреда по силата на чл. 1 от Закона от 1988 г., но приема, че те могат да бъдат установени само чрез надлежни медицински доказателства, каквито в случая липсват.

5. Дело № 5

92. С решение от 21 януари 2010 г. (реш. № 117 от 21 януари 2010 г. по адм. д. № 2208/2009 г., АС-Варна) Административен съд - Варна отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му. Съдът приема, че макар килията, в която той е бил държан, да е била малка (два на два и половина метра), липсва незаконосъобразност, тъй като, от една страна, няма налично правило за минимална жилищна площ на един затворник

и, от друга, че администрацията на затвора не го е държала в тези условия умишлено. Правилото, изискващо минимум четири квадратни метра жилищна площ на един затворник, все още не е влязло в сила; същото важи и за изискването за наличието на тоалетна в килиите. Нещо повече, ищецът не е доказал, че е претърпял вреда в резултат от тези условия.

93. С решение от 25 ноември 2010 г. (реш. № 14303 от 25 ноември 2010 г. по адм. д. № 3074/2010 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, съгласявайки се напълно с доводите, изложени в него.

6. Дело № 6

94. С решение от 1 юли 2011 г. (реш. № 1621 от 1 юли 2011 г. по адм. д. № 787/2011 г., АС-Варна) Административен съд - Варна отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от гореспоменатия осъден на доживотен затвор, във връзка с условията на задържането му. Съдът приема, че той не е привел доказателства, че е пострадал в резултат от необходимостта да се облекчава в кофа, от ограничените пространство и светлина в килията му и от цигарения дим, който е бил принуден да понася. Нещо повече, според приложимите правила пушенето в затвора не е забранено.

95. С решение от 20 юни 2012 г. (реш. № 8905 от 20 юни 2012 г. по адм. д. № 3074/2010 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, съгласявайки се напълно с доводите във връзка с неналичието на доказателства за понесени вреди.

7. Дело № 7

96. С решение от 25 юли 2011 г. (реш. № 1964 от 25 юли 2011 г. по адм. д. № 327/2010 г., АС-Варна) Административен съд - Варна отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от г-н Шахънов, ищецът по делото *Шахънов* (цитирано по-горе), във връзка с условията на задържането му. Съдът приема, че законът няма конкретни изисквания за наличието на течаща вода или на достъп до дневна светлина в килиите. Също така не е противозаконно да се изисква от лишения от свобода да използва кофа извън времето, когато има достъп до общата тоалетна. Килията, в която е бил държан е била малко по-малка от изискванията, а именно – пет квадратни метра, но това не е било противозаконно, тъй като към момента не е имало правило относно минималната жилищна площ на един затворник. Нещо повече, ищецът не е предоставил доказателства, че е претърпял вреда в резултат от това.

97. С решение от 2 април 2012 г. (реш. № 4758 от 2 април 2012 г. по адм. д. № 13604/2011 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение, като приема, че предходната съдебна инстанция е

следвало да анализира иска на г-н Шахънов в светлината, наред с другото, на чл. 3 от Конвенцията, която има предимство пред националния закон. При повторното разглеждане, долната съдебна инстанция трябва да вземе предвид заключенията на настоящия Съд по решението *Шахънов* (цитирано по-горе).

98. Разглеждайки делото наново, с определение от 17 октомври 2012 г. (опр. № 4681 от 17 октомври 2012 г. по адм. д. № 1347/2012 г., АС-Варна) Административен съд - Варна прекратява производството. Съдът приема, че евентуалната вреда, понесена от г-н Шахънов в резултат от условията на задържането му, е била компенсирана с присъждането на справедливо обезщетение от настоящия Съд по делото *Шахънов* (цитирано по-горе). Не е допустимо втори път да се присъжда компенсация за същия въпрос.

99. С определение от 30 ноември 2012 г. (опр. № 15225 от 30 ноември 2012 г. по адм. д. № 13739/2012 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава решението на по-долната инстанция, предоставяйки същите доводи.

8. Дело № 8

100. С решение от 15 февруари 2012 г. (реш. № 353 от 15 февруари 2012 г. по адм. д. № 2732/2011 г., АС-Варна) Административен съд - Варна частично уважава иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му в затвор Варна в периода 2001 - 2011 г. Като взема под внимание най-вече доклада на КПИ за посещението му в България през октомври 2010 г. (вижте параграф 72 от решението), както и констатациите на настоящия Съд по делото *Шахънов* (цитирано по-горе), съдът приема, че бездействието на администрацията на затвора, състоящо се в неосигуряването на по-добри условия на задържане, представлява нарушение на чл. 3 от Конвенцията, което нарушение е причинило вреди на ищеца. Произнасяйки се по справедливост, съдът му присъжда 3 000 лв., плюс лихва.

101. С решение от 21 март 2013 г. (реш. № 3958 от 21 март 2013 г. по адм. д. № 5655/2012 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, съгласявайки се напълно с доводите, изложени в него. Съдът също така отбелязва, че искът по чл. 1 от Закона от 1988 г. е с изцяло компенсаторен характер и е единственото ефикасно средство за защита по отношение условията на задържане на лишения от свобода.

9. Дело № 9

102. С решение от 6 юли 2012 г. (реш. № 1760 от 6 юли 2012 г. по адм. д. № 4055/2011 г.) Административен съд - Варна частично уважава

иск на лишен от свобода за неимуществени вреди във връзка с условията на задържането му в затвор Варна в периода 2001 - 2011 г. и му присъжда 1 000 лв. Като взема под внимание най-вече доклада на КПИ за посещенията му в България през октомври 2010 г. (вижте параграф 72 от решението), както и констатациите на настоящия Съд по делото *Шахънов* (цитирано по-горе), съдът приема, че бездействието на администрацията на затвора, състоящо се в неосигуряването на подобри условия на задържане, представлява нарушение на чл. 3 от Конвенцията, което нарушение е причинило вреди на ищеца. Съдът обаче приема и че твърдението за липса на подходяща медицински грижи не е подкрепено с доказателства. При установяването размера на вредата съдът взема предвид размера на справедливото обезщетение, присъдено по делото *Шахънов* (цитирано по-горе).

103. С решение от 20 юни 2013 г. (реш. № 9152 от 20 юни 2013 г. по адм. д. № 10630/2012 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, съгласявайки се напълно с доводите, изложени в него. Съдът също така отбелязва, че искът по чл. 1 от Закона от 1988 г. е с изцяло компенсаторен характер и е единственото ефикасно средство за защита по отношение условията на задържане на лишения от свобода.

10. Дело № 10

104. С решение от 22 ноември 2012 г. (реш. № 2829 от 22 ноември 2012 г. по адм. д. № 1839/2012 г.) Административен съд - Варна отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с факта, че от 1995 г. е държан в килия за пушачи. Като начало съдът приема, че искът не е погасен по давност, тъй като се отнася до все още съществуваща ситуация. Съдът обаче продължава, като приема, че по време на процесния период от време не са били налице законови норми, изискващи разделението на пушачи и непушачи в затворите. Също така липсва каквато и да е индикация, че цигареният дим е причинил на лишения от свобода някаква вреда.

105. С решение от 2 декември 2013 г. (реш. № 15964 от 2 декември 2013 г. по адм. д. № 779/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, съгласявайки се напълно с доводите, изложени в него. Съдът също така отбелязва, че искът на лишения от свобода не засяга нито един друг аспект от условията на задържането му и е съсредоточен изцяло върху въпроса с цигарения дим.

11. Дело № 11

106. С решение от 6 декември 2012 г. (реш. № 2947 от 6 декември 2012 г. по адм. д. № 3301/2012 г.) Административен съд - Варна

частично уважава иск на лишен от свобода за неимуществени вреди във връзка с условията на задържането му в затвор Варна в периода 2001 - 2011 г. и му присъжда 2 000 лв, плюс лихва. Съдът отхвърля, като неподкрепени с доказателства, твърденията относно наличието на прекомерен студ през зимата и на прекомерна горещина през лятото, както и относно липсата на подходяща храна. Твърденията относно непредоставянето от страна на администрацията на затвора на непосредствен достъп до тоалетните и душа обаче са подкрепени с доказателства, най-вече благодарение на доклада на КПИ относно посещението му в България през октомври 2010 г. (вижте параграф 72 от решението) и изискват компенсация.

107. С решение от 8 юли 2014 г. (реш. № 9539 от 8 юли 2014 г. по адм. д. № 2568/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, като приема, че констатациите на предходната съдебна инстанция, основани на доклада на КПИ, са верни, отговарят на останалата част от доказателствения материал и не са били опровергнати от ответниците. Необходимостта да се облекчава в кофа в присъствието на неговите съкилийници и невъзможността да си взима редовно душ са причинили на затворника неудобство и психологическо страдание. Тъй като той не успява да докаже, че липсата на достъп до душ е била системна през целия процесен период обаче, размерът на присъденото обезщетение за вреди е намален до 1 000 лв., плюс лихва.

12. Дело № 12

108. С решение от 10 януари 2013 г. (реш. № 44 от 10 януари 2013 г. по адм. д. № 2782/2012 г.) Административен съд - Варна частично уважава иск на лишен от свобода за неимуществени вреди във връзка с условията на задържането му в затвор Варна в периода 2001 - 2011 г. и му присъжда 1 000 лв, плюс лихва. Съдът приема, че твърденията, че лишеният от свобода, страдащ от параноидна шизофрения, не е получил подходящи медицински грижи, че храната, която му е предоставяна, не е била задоволителна и че в затворническата столова е имало гризачи, не са подкрепени с доказателства. Той добавя, че твърденията за пренаселеност също не могат да бъдат потвърдени, тъй като правилото за минимум четири квадратни метра жилищна площ на затворник все още не е било влязло в сила. Твърденията за липсата на непосредствен достъп до тоалетните и душа обаче са подкрепени с доказателства и изискват компенсация, тъй като съставляват нарушение на чл. 3 от Конвенцията. Като взема предвид факта, че искът се отнася до период от около пет месеца, съдът приема, че сумата от 1 000 представлява задоволителна като размер компенсация.

109. С решение от 18 февруари 2014 г. (реш. № 2265 от 18 февруари 2014 г. по адм. д. № 7064/2013 г., ВАС, III о.) Върховният

административен съд потвърждава това решение, съгласявайки се напълно с доводите, изложени в него.

13. Дело № 13

110. С решение от 28 януари 2013 г. (реш. № 163 от 28 януари 2013 г. по адм. д. № 1087/2012 г., АС-Варна) Административен съд - Варна частично уважава иск за неимуществени вреди, предявен от лице, осъдено на доживотен затвор, във връзка с условията на задържането му в затвор Варна в периода от 1994 г. Като взема под внимание най-вече доклада на КПИ за посещенията му в България през октомври 2010 г. (вижте параграф 72 от решението), както и констатациите на настоящия Съд по делото *Шахънов* (цитирано по-горе), съдът приема, че бездействието на администрацията на затвора, състоящо се в неосигуряването на по-добри условия на задържане, представлява нарушение на чл. 3 от Конвенцията, което нарушение е причинило вреди на ищеца. Липсват обаче доказателства относно периода предшестващ 2007 г., когато затворникът е бил поставен под "специален" режим, поради което съдът решава да вземе под внимание само периода след 2007 г. Произнасяйки се по справедливост, съдът му присъжда 3 000 лв., плюс лихва.

111. С решение от 5 юни 2013 г. (реш. № 7684 от 5 юни 2013 г. по адм. д. № 4819/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд частично потвърждава и частично отхвърля това решение. Съдът приема, че предходната инстанция е била права в заключението си, че условията по задържането на затворника представляват нарушение на чл. 3 от Конвенцията. Дотолкова доколкото се отнася за период предшестващ 1 юни 2009 г. обаче, искът е предявен срещу грешния ответник. Следователно частта от обезщетението (1 000 лв.), която се отнася до периода преди тази дата следва да се отмени, но частта (2 000 лв.) относно периода, предшестващ тази дата, е потвърдена.

14. Дело № 14

112. С решение от 14 февруари 2013 г. (реш. № 334 от 14 февруари 2013 г. по адм. д. № 2151/2012 г., АС-Варна) Административен съд - Варна отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му в затвор Варна в периода 2010 - 2012 г. Съдът приема, че лишеният от свобода носи тежестта на доказване не само на незаконосъобразните действия или бездействия, от които се оплаква, но и на произтичащите от тези действия или бездействия вреди. Съдът установява, че лишеният от свобода е държан в килия с приблизителни размери пет на шест метра, която помещава между двадесет и двадесет и четири съкилийници и която е обзаведена с тоалетна, отелена от останалата част от килията

със стена. Вярно е, че количеството жилищно пространство, падащо се на лишения от свобода, е по-малко от четири квадратни метра, тъй като двадесет съкилийници живеят на общо четиридесет квадратни метра, но правилото, изискващо минимум четири квадратни метра жилищно пространство на затворник, все още не е било влязло в сила. Твърденията за липса на подходящи хигиена, медицински грижи и храна не изглеждат истинни. Също така, като изключим собствените му твърдения, ищецът не е предоставил доказателства, че е претърпял вреди, надминаващи неизбежния елемент на страдание, произтичащ от присъдата му "лишаване от свобода".

113. С решение от 15 октомври 2013 г. (реш. № 13372 от 15 октомври 2013 г. по адм. д. № 5407/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, съгласявайки се напълно с доводите във връзка със законосъобразността на действията на администрацията на затвора и с неуспеха на лишения от свобода да докаже наличието на вреди.

15. Дело № 15

114. С решение от 1 юли 2013 г. (реш. № 1752 от 1 юли 2013 г. по адм. д. № 4171/2012 г., АС-Варна) Административен съд - Варна частично уважава иск на ищеца г-н Нешков относно условията на задържането му в затвор Варна, където е държан за кратки периоди от време петнадесет пъти между 2005 г. и 2008 г. във връзка със съдебни заседания, след преместването му първо в затвор Ловеч, а след това и в затвор Враца през 2005 г. (вижте параграф 14 от решението). Съдът установява, че твърденията на г-н Нешков относно непредоставянето от страна на администрацията на затвор Варна на спално бельо в продължение на общо девет дни в рамките на два отделни случая през ноември 2007 г. и декември 2008 г. са основателни. Съдът нарежда на Министерство на правосъдието да заплати на г-н Нешков 300 лв. за претърпените в резултат от това неимуществени вреди. На основата на експертните и документални доказателства, съдът отхвърля останалите твърдения на г-н Нешков, които се отнасят до материалните условия в килията му. Съдът също така приема, че претенциите на г-н Нешков във връзка с тринадесетте по-раншни случаи, в които е бил държан в затвор Варна, са погасени по давност. Тъй като престойте му в този затвор са ставали в рамките на несвързани един с друг случаи, те не могат да се считат за трайно продължила ситуация и следователно давностният срок на всеки от тях тече отделно от останалите.

115. С решение от 28 април 2014 г. (реш. № 5720 от 28 април 2014 г. по адм. д. № 13896/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава напълно решението на предходната съдебна инстанция. Той приема, че предходната инстанция правилно е

приложила материалноправните норми относно давността на действията и правилно е преценила размера на вредите.

16. Дело № 16

116. С решение от 15 юли 2013 г. (реш. № 1932 от 15 юли 2013 г. по адм. д. № 1244/2012 г., АС-Варна) Административен съд - Варна частично уважава иск за неимуществени вреди, предявен от лице, осъдено на доживотен затвор, във връзка с условията на задържането му в затвор Варна. Съдът установява, че лишеният от свобода е бил държан в килии, които са били твърде малки и лошо осветени, в много лоши хигиенни условия и без да има свободен достъп до тоалетните, което го е принуждавало да се облекчава в кофа в килията си. Всичко това е съставлявало в нарушение на чл. 3 от Конвенцията и му е причинило душевно страдание. Съдът взема под внимание приложимите към делото доклади на КПИ, както и решението на настоящия Съд по делото *Шахънов* (цитирано по-горе). Като взема предвид периода от време, който затворникът е прекарал в лоши условия, както и обезщетението, присъдено от настоящия Съд по делото *Шахънов*, съдът му присъжда 5 000 лв, плюс лихва.

117. С решение от 15 април 2014 г. (реш. № 5258 от 15 април 2014 г. по адм. д. № 14438/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд изменя решението на предходната съдебна инстанция, като намалява размера на обезщетението на 500 лв. Съдът набляга най-вече на факта, че на лишения от свобода са били оказани медицински грижи и че през по-голяма част от времето, по отношение на което той предявява иск за вреди, той не е бил държан заедно с други лишени от свобода и следователно не му се е налагало да се облекчава пред своите съкилийници. Предходната съдебна инстанция е сгрешила, като е следвала буквално размера на обезщетението по делото *Шахънов* (цитирано по-горе), тъй като всяко дело се обляга на фактите по конкретния случай.

М. Административен съд - Велико Търново

1. Дело № 1

118. С решение от 4 юли 2013 г. (реш. № 352 от 4 юли 2013 г. по адм. д. № 1014/2012 г., АС-Велико Търново) Административен съд - Велико Търново отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на по-раншното му задържането в следствен арест в Свищов. Съдът отбелязва, че изискването за минимум четири квадратни метра жилищна площ на лишен от свобода все още не е било влязла в сила и че липсват индикации, че властите преднамерено са поставили лишения от свобода в по-лоши условия от тези,

предоставени на други затворници. Изискванията за оборудване на килиите с тоалетни и за достъп до слънчева светлина също не са били влезли в сила.

119. С решение от 9 април 2014 г. (реш. № 4893 от 9 април 2014 г. по адм. д. № 10683/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и присъжда на лишения от свобода 500 лв. неимуществени вреди. Съдът приема, че липсата на непосредствен достъп до тоалетна и до течаща вода може да се разглежда, като съставляваща нарушение на чл. 3 от Конвенцията в светлината на практиката на настоящия Съд. Изискванията на горесцитирания член са отразени и в общите правила на чл. 3 от ЗИНЗС от 2009 г. (вижте параграф 107 от решението). Като взема предвид най-вече периода от време, в който затворникът е трябвало да понася такива условия, съдът приема, че сумата от 500 лв. представлява задоволителна компенсация за претърпените от него неимуществени вреди.

Н. Административен съд - Враца

1. Дело № 1

120. С решение от 30 април 2010 г. (реш. № 11 от 30 април 2010 г. по адм. д. № 648/2009 г., АС-Враца) Административен съд - Враца отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от ищеца г-н Нешков във връзка с условията на задържането му в затвор Ловеч в периода 2005 - 2006 г. Съдът приема, че, тъй като г-н Нешков не е бил държан в условия по-лоши от тези, предоставени на останалите лишени от свобода, не може да се счита, че той е бил подложен на унижение. Той също така не е представил доказателства, различни от показанията на друг лишен от свобода, който вероятно е пристрастен, че е претърпял неимуществени вреди в резултат от тези условия. Лошите условия на задържане не водят автоматично до неимуществени вреди.

121. С решение от 29 март 2011 г. (реш. № 4436 от 29 март 2011 г. по адм. д. № 10051/2010 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя решението на предходната съдебна инстанция. Съдът приема, че предходната съдебна инстанция е сгрешила, като не е събрала доказателства – чрез медицински доклади, ако е нужно – относно здравословното състояние на г-н Нешков. Освен това е отказала да разпита свидетел лишен от свобода без да е налице задоволително основание. Така тя е лишила г-н Нешков от възможността да докаже твърдените в исковата молба факти.

122. Разглеждайки делото наново, с решение от 27 юни 2010 г. (реш. № 11 от 30 април 2010 г. по адм. д. № 648/2009 г., АС--Враца) Административен съд - Враца отхвърля жалбата. Съдът приема, че само много сериозна и продължителна във времето вреда, а не обикновено

неудобство, може да бъде основание за установяване на вреда по силата на чл. 1 от Закона от 1988 г. Подобна вреда не е била доказана от г-н Нешков.

123. С решение от 1 февруари 2012 г. (реш. № 1575 от 1 февруари 2012 г. по адм. д. № 12195/2011 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение. Съдът приема, че г-н Нешков не е успял да приведе задоволителни доказателства, че администрацията или служителите на затвора са предприели незаконосъобразни действия във връзка с престоя му в затвора.

2. Дело № 2

124. С решение от 16 юни 2010 г. (реш. № 19 от 16 юни 2011 г. по адм. д. № 51/2011 г., Враца) Административен съд - Враца отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с непредоставянето му от страна на администрацията на затвор на храна, подходяща за неговото здравословно състояние. Съдът приема, че лишеният от свобода не е успял да докаже, че здравословното му състояние изисква специален хранителен режим.

125. С решение от 7 март 2012 г. (реш. № 3312 от 7 март 2012 г. по адм. д. № 13269/2011 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя решението на предходната съдебна инстанция. Съдът установява, че лишеният от свобода нееднократно не е успял в опитите си да упомене фактическите обстоятелства, на които се основава искът му, както и точните си искания за компенсиране на вреди. Следователно предходната съдебна инстанция е сгрешила, като е пристъпила направо към разглеждане на иска по същество. Тя също така е сгрешила, като е отказала да нареди съдебно-медицинска експертиза, каквато е поискана от особения представител на лишения от свобода, и така е лишила лишения от свобода от възможността да докаже твърдените в исковата молба факти.

126. Разглеждайки делото наново, с решение от 13 юли 2012 г. (реш. № 10 от 13 юли 2012 г. по адм. д. № 129/2012 г., АС--Враца) Административен съд - Враца отхвърля жалбата. Съдът приема, на базата на медицинската документация, описваща здравословното състояние на лишения от свобода по време на задържането му, и на съдебно-медицинска експертиза, че лишеният от свобода не е успял да докаже, че страда язва. Нещо повече, администрацията на затвора всъщност му е предоставяла диетична храна.

127. С решение от 28 октомври 2013 г. (реш. № 14037 от 28 октомври 2013 г. по адм. д. № 12928/2012 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, съгласявайки се напълно с доводите, изложени в него.

3. Дело № 3

128. С решение от 18 юни 2010 г. (реш. № 50 от 18 юни 2010 г. по адм. д. № 626/2009 г., АС-Враца) Административен съд - Враца отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода във връзка с условията на задържането му в затвор Враца в периода 2008г. - 2009 г. Съдът приема, че не е било незаконосъобразно от страна на администрацията на затвора да държи лишения от свобода в килия заедно с пушачи. Вярно е, че килията, в която е бил поставен, не е имало тоалетна или течаща вода до юли 2009 г., но също така е вярно, че не е имало правило, изискващо наличието на някое от двете гореизброени, а също така липсват доказателства, че надзирателите не са оставяли лишения от свобода да посещава общите тоалетни през нощта. Фактът, че понякога му се е налагало да се облекчава в кофа през нощта, не го е унижил, още повече предвид това, че той е бил в затвора в резултат от собственото си поведение. И което е по-важно, липсват доказателства, че тези обстоятелства са му причинили вреда, надминаваща неизбежния елемент на страдание, произтичащ от присъдата му "лишаване от свобода".

129. С решение от 28 март 2011 г. (реш. № 4346 от 28 март 2011 г. по адм. д. № 10165/2010 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава решението на по-долната инстанция, съгласявайки се напълно с мотивите ѝ. Съдът преди всичко приема, че по време на съответния период от време не е имало налични правила, изискващи разделението на лишените от свобода, които не пушат, от тези, които пушат, или правила, изискващи наличие на тоалетни в килиите.

4. Дело № 4

130. С решение от 27 декември 2011 г. (реш. № 24 от 27 декември 2011 г. по адм. д. № 345/2011 г., АС-Враца) Административен съд - Враца отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода срещу Министерство на правосъдието във връзка с условията на задържането му и фактът, че е развил туберкулоза в резултат от тези условия. Съдът установява, че действията на лекаря, работещ към затвора, не представляват административна дейност по смисъла на чл. 1 от Закона от 1998 г. Съдът добавя, че липсват доказателства, че затворникът наистина страда от активна форма на туберкулоза.

131. С решение от 29 ноември 2012 г. (реш. № 15176 от 29 ноември 2012 г. по адм. д. № 3173/2012 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение. Съдът отбелязва, че исквата молба не е бил предявена срещу правилния ответник, който в случая е била Главна дирекция "Изпълнение на наказанията". Съдът продължава, като се съгласява напълно с констатациите на предходната съдебна инстанция. Той приема, че предходната съдебна инстанция не

е сгрещила, като не е разгледала доказателствен материал по отношение условията в килията на лишения от свобода, тъй като лишеният от свобода не е преследвал компенсация само във връзка с тези условия, но се е опитвал да ги обвърже с твърдението, че е развил туберкулоза в резултат от тях.

5. Дело № 5

132. С решение от 4 юли 2013 г. (реш. № 13 от 4 юли 2013 г. по адм. д. № 465/2012 г., АС-Враца) Административен съд - Враца отхвърля иск за неимуществени вреди, предявен от лишен от свобода срещу Главна дирекция "Изпълнение на наказанията" във връзка с твърдяното непредоставяне от страна на администрацията на затвор Враца на подходящи медицински грижи за значителен брой заболявания. Съдът приема, че лишеният от свобода не е успял да докаже, че е страдал от значителна част от твърдените заболявания, че в рамките на много случаи е бил лекуван във връзка с останалите заболявания и че липсват медицински доказателства, сочещи, че здравословното му състояние се е влошило по време на задържането му.

133. С решение от 4 април 2014 г. (реш. № 4660 от 4 април 2014 г. по адм. д. № 11273/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение. Съдът приема, че лишеният от свобода не е успял да предаде на твърденията си изискуемата доказателствена тежест. Налични са доказателства, че администрацията на затвора му е предоставила медицински грижи, и липсват медицински доказателства, че здравето му се е влошило в резултат от бездействие от страна на въпросната администрация. Тъкмо обратното, наличните доказателства сочат, че лишеният от свобода сам е правил опити да се нарани и е отказал хоспитализация или друга форма на лечение.

6. Дело № 6

134. С решение от 20 май 2014 г. (реш. № 245 от 20 май 2014 г. по адм. д. № 165/2014 г., АС-Враца) Административен съд - Враца частично уважава иск на лишен от свобода за неимуществени вреди във връзка, наред с друго, с условията на задържането му в затворнически общежития от открит тип "Керамична фабрика" към затвор Враца, в различни периоди от време между 2011 г. и 2013 г. Съдът установява, че условията в това общежитие, в което лишеният от свобода прекарва общо година и пет месеца, са много лоши, като липсва достъп до тоалетните през нощта, помещенията се рушат и хигиената е изключително ниска. На това основание съдът приема, че макар конкретните разпоредби относно подслоняването на лишеният от свобода все още да не са били влезли в сила, условията противоречат на общата забрана на нечовешко или унижително отношение, изложена в,

наред с другото, чл. 3 от Конвенцията. Това е причинило на лишения от свобода душевни страдания. Тъй като не е настъпило увреждане на здравето му, справедливата компенсация е определена в размер на 2 000 лв., плюс лихва.

135. Изглежда решението е обжалвано и въззивното производство е все още висящо пред Върховния административен съд.

О. Административен съд - Ямбол

1. Дело № 1

136. С решение от 15 март 2013 г. (реш. № 29 от 15 март 2013 г. по адм. д. № 295/2012 г., АС-Ямбол) Административен съд - Ямбол отхвърля иск, предявен от лишен от свобода във връзка с пренаселеност, липса на постоянен достъп до тоалетни през нощта, липса на пряк достъп на дневна светлина и липса на занимания отвън по време на задържането му в ареста в град Ямбол за период от около месец и половина. Съдът отбелязва, че правилото, изискващо минимум четири квадратни метра жилищна площ на един затворник, все още не е било влязло в сила, че законът не е изисквал наличие на тоалетна в килиите и че вратата на килията е имала прозорец, който, макар и не директно, е позволявал достъп на дневна светлина. Липсата на занимания на открито не е причинила вреди на здравословното състояние на лишения от свобода.

137. С решение от 10 октомври 2013 г. (реш. № 13140 от 10 октомври 2013 г. по адм. д. № 5881/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и връща делото за ново разглеждане. Съдът приема, че условията по задържането на лишения от свобода следва да се разглеждат не само в светлината на конкретните правни норми, но и в светлината на общото правило на чл. 3 от Конвенцията, така както той е интерпретиран от настоящия Съд в редица решения срещу България, от Върховния касационен съд и от самия Върховен административен съд в по-раншни дела, свързани с условията на задържане. Съдът добавя, че предходната съдебна инстанция не е съумяла правилно да установи всички приложими фактически положения, както например наличието на пренаселеност или на постоянен достъп до тоалетните. Предходната инстанция следва да го извърши при повторното разглеждане, а след това да пристъпи и към оценка на кумулативния ефект, който тези фактори са оказали на здравето на лишения от свобода, като вземе предвид и периода от време, прекаран от него в оспорваните условия.

138. С решение от 13 декември 2013 г. (реш. № 178 от 13 декември 2013 г. по адм. д. № 248/2013 г., АС-Ямбол) Административен съд - Ямбол разглежда твърденията на лишения от свобода в светлинатао,

наред с другото, на чл. 3 от Конвенцията, и установява, че, с изключение на период от два дни, той е бил държан сам в килия с размери 6,38 кв. м. Следователно той не е бил жертва на пренаселеност. Килията обаче не е била подходящо осветена и проветрена и лишеният от свобода не е имал достъп до тоалетна през нощта, нито са му били позволявани занимания навън. Това му е причинило неудобство, както и психологически и физически страдания, които могат да бъдат компенсирани с обезщетение от 200 лв.

139. Решението е обжалвано по правни въпроси от лишения от свобода и от Главна дирекция "Изпълнение на наказанията" С решение от 3 ноември 2014 г. (реш. № 13012 от 3 ноември 2014 г. по адм. д. № 2707/2014 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд отменя това решение и връща делото за ново разглеждане, като приема, че в производството пред предходната съдебна инстанция лишеният от свобода не е успял да окаже точните размери на търсената компенсация. Предходната съдебна инстанция е допуснала грешка, като не му е дала указания да направи това, преди съдът да започне да разглежда делото.

2. Дело № 2

140. С решение от 18 март 2013 г. (реш. № 28 от 18 март 2013 г. по адм. д. № 274/2013 г., АС-Ямбол) Административен съд - Ямбол отхвърля иск на лишен от свобода за неимуществени вреди във връзка с пренаселеност, липса на тоалетна в килията, липса на занимания навън, липса на достъп до течаща вода и увреждания на здравето му, претърпени по време на ареста му. Съдът отбелязва, че правилото, изискващо минимум четири квадратни метра жилищна площ на един затворник, все още не е било влязло в сила и че законът не е изисквал наличие на тоалетна в килиите. Няма налични доказателства, че на лишения от свобода е бил отказан достъп до общите тоалетни през нощта, налични са само доказателства за редки случаи на забавяния, свързани с необходимостта да бъдат пуснати от килиите си други лишени от свобода. Не е имало физическата възможност за провеждане на занимания отвън, тъй като арестът не е разполагал с двор. Всичко това, ведно с липсата на умисъл от страна на надзирателите да унижат или малтретират лишения от свобода, означава, че няма налично нарушение на чл. 3 от Конвенцията.

141. С решение от 16 януари 2014 г. (реш. № 569 от 16 януари 2014 г. по адм. д. № 7207/2013 г., ВАС, III о.) Върховният административен съд потвърждава това решение, съгласявайки се напълно с доводите, изложени в него.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Решенията, в които Съдът е установил нарушение на чл. 3 от Конвенцията във връзка с условията в заведенията за лишаване от свобода в България.

1. *Йоргов срещу България*, № 40653/98, 11 март 2004 г.
2. *Г. Б. срещу България*, № 42346/98, 11 март 2004 г.
3. *Кехайов срещу България*, № 41035/98, 18 януари 2005 г.
4. *И. И. срещу България*, № 44082/98, 9 юни 2005 г.
5. *Йовчев срещу България*, № 41211/98, 2 февруари 2006 г.
6. *Добрев срещу България*, № 55389/00, 10 август 2006 г.
7. *Йорданов срещу България*, № 56856/00, 10 август 2006 г.
8. *Стайков срещу България*, № 49438/99, 12 октомври 2006 г.
9. *Тодор Тодоров срещу България*, № 50765/99, 5 април 2007 г.
10. *Малечков срещу България*, № 57830/00, 28 юни 2007 г.
11. *Костадинов срещу България*, № 55712/00, 7 февруари 2008
12. *Гавазов срещу България*, № 54659/00, 6 март 2008 г.
13. *Алексов срещу България*, № 54578/00, 22 май 2008 г.
14. *Ишир срещу България*, № 391/03, 20 ноември 2008 г.
15. *Славчо Костов срещу България*, № 28674/03, 27 ноември 2008 г.
16. *Шшиманов срещу България*, № 37449/02, 8 януари 2009
17. *Стоян Димитров срещу България*, № 36275/02, 22 октомври 2009
18. *Радков срещу България (№ 2)*, № 18382/05, 10 февруари 2011 г.
19. *Харакчиев и други срещу България*, № 4473/02 и 34138/04, 10 февруари 2011 г.
20. *Шахънов срещу България*, № 16391/05, 10 януари 2012 г.
21. *Йордан Петров срещу България*, № 22926/04, 24 януари 2012 г.
22. *Червенков срещу България*, № 45358/04, 27 ноември 2012 г.
23. *Събев срещу България*, № 27887/06, 28 май 2013 г.
24. *Харакчиев и Толумов срещу България*, № 15018/11 и 61199/12, 8 юли 2014
25. *Манолов срещу България*, № 23810/05, 4 ноември 2014 г.